

ALTURGELLENCS ALS CAMPS DE CONCENTRACIÓ NAZIS

Pau Chica Fernández

Abril 2019

Ajuntament de la Seu d'Urgell

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	2
1. EL CAMÍ CAP A L'HORROR. EL CONTEXT INTERNACIONAL I ELS CAMPS DE CONCENTRACIÓ NAZIS.....	5
1.1 L'ascens dels feixismes a l'Europa d'entreguerres (1919 – 1939)	6
1.2 La II República (1931 – 1936) i la Guerra Civil Espanyola (1936 – 1939)	16
1.3 ELS EXILIATS DE LA GUERRA CIVIL A L'ALT URGELL.....	24
1.4 LA II GUERRA MUNDIAL (1939 – 1945) I EL SEU EFECTE SOBRE ELS EXILIATS REPUBLICANS	29
1.5 APROXIMACIÓ ALS CAMPS DE CONCENTRACIÓ NAZIS.....	37
2. ELS 14 ALTURGELLENCES ALS CAMPS DE CONCENTRACIÓ NAZIS.....	49
2.1 JOSEP IGNASI SOLANS SANVICENS (1895 – 1941)	50
2.2 BONAVENTURA AIXÀS OBIOLS (1911 – 1998).....	56
2.3 ANTONIO VIAL CANDIA (1912).....	64
2.4 PASQUAL GABARRÓS MAURI (1914 – 1941).....	68
2.5 PERE CASES BLASI (1902 – 1941).....	72
2.6 REMIGIO MORELLA GIRAUT (1904 – 1941).....	76
2.7 VICTORIÀ CORDOBA BORDOLL (1916 – 1944)	81
2.8 JOSEP PIFARRÉ FITÉ (1908 – 1941).....	87
2.9 JOSÉ AZUAGA VILLALONGA (1918 – 1943)	91
2.10 JOSEP SANS SANSÀ (1912 – 1942).....	95
2.11 FRUCTUÓS BULLICH GINOT (1913 – 1942).....	99
2.12 PERE SERRADELL CASANOVA (1914 – 1942)	104
2.13 EMILIO GARCIA (1914)	108
2.14 ANTONI PUIGDELLÍVOL ARGERICH (1913)	112
CONCLUSIONS	118
ANNEXOS	120
BIBLIOGRAFIA	124

INTRODUCCIÓ

El següent estudi històric pretén posar llum al voltant d'una qüestió fins el moment gens tractada per la historiografia del nostre territori: la existència i recorregut vital de persones nascudes a la Seu d'Urgell i a tota la comarca de l'Alt Urgell, que van sofrir en primera persona la repressió del nazisme a través dels camps de concentració nazis.

L'estudi, nascut la primavera de 2018 i que ha de formar part d'un projecte més ampli destinat a recuperar la memòria d'aquestes persones alhora que retre un sincer homenatge a elles, culminat amb la col·locació de llambordes *Stoppelsteine* als llocs de residència dels repressaliats de la Seu d'Urgell, amb el suport econòmic de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell i del Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, és doncs una recerca emmarcada dins l'àmbit de la memòria històrica, que ha de servir per donar a conèixer a la nostra i futures generacions, els horrors que el feixisme provocà en milers de persones a través d'una ferotge repressió. Repressió, que també arribà al nostre territori i que ara, podem posar per fi noms i cognoms.

En total, fins el moment tenim constància de 14 persones¹ de la comarca de l'Alt Urgell que foren empresonades en un camp de concentració del III Reich de Hitler, gairebé tots ells al camp de Mauthausen (Àustria), conegut com el camp dels republicans exiliats. D'aquestes 14 persones, 6 són nascudes a la Seu d'Urgell i les altres 8 a diferents municipis de la nostra comarca: Noves de Segre (1), Alàs (1), Bescaran (1), Asnurri (1), Pont de Bar (1), Montferrer (1), el Pla de Sant Tirs (1) i Fígols (1).

Un cop descoberts els noms i cognoms i procedència d'aquestes 14 persones, gràcies als arxius documentals cedits pel Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya i l'Amical de Mauthausen, basats en recerques *in situ* als arxius dels camps de concentració nazis, la nostra recerca s'ha basat en aconseguir la màxima informació d'aquestes persones, a través d'arxius com l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell (ACAU), el Registre Civil (RC), a l'Arxiu General Militar d'Àvila (AGMAV) i l'Arxiu Militar de Guadalajara (AMG), així com la consulta *on-line* dels arxius de Mauthausen i del International Tracing Services (ITS) Bad Arolsen, un dels arxius amb major volum de documentació sobre deportats. Tot plegat, per aconseguir plasmar en aquesta

---

¹ En un primer moment contemplàvem a 16 persones, seguint les informacions facilitades pel Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya i l'Amical de Mauthausen. No obstant això, l'estudi de cada cas ens ha portat a descartar a dues persones que en cap cas nasqueren a la nostra comarca.

investigació una breu història de cada protagonista, que ens porti informació de com persones del nostre territori arribaren als llunyans camps de concentració nazis, així com dades sobre el seu pas per aquests camps de terror.

Per aconseguir una visió més global del context internacional que viuen els nostre protagonistes, hem cregut convenient dividir la present investigació en dues parts diferenciades. Una primera part, té l'objectiu d'explicar breument els esdeveniments que porten a més de 9.300 republicans espanyols a viure l'infern dels camps de concentració nazis: l'ascens dels feixismes a Europa (Mussolini a Itàlia el 1922 i Hitler a Alemanya el 1933), l'esclat de la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), l'exili republicà després de la victòria de Franco a la Guerra Civil Espanyola l'any 1939, la existència de camps de presoners republicans a França i finalment, el desenvolupament de la II Guerra Mundial (1939-1945).

La segona part del nostre estudi, molt més específica, tractarà d'aportar informació, cas per cas, sobre les 14 persones repressaliades pel nazisme a la nostra comarca, fent doncs unes notes biogràfiques sobre cada persona i el seu pas pels camps de concentració.

Cal dir però, que la nostra recerca no ha pogut ser idèntica ni lo suficientment prolífica en tots els casos. Estudar els repressaliats pel nazisme en els nostre temps topa amb una sèrie de dificultats: en primer lloc i la més òbvia, el pas del temps. En ple 2019 ja gairebé no tenim testimonis directes que visqueren aquesta repressió (tret de casos excepcionals com el de Neus Català, nascuda l'any 1915 i defallida aquest abril de 2019) i en molts casos, els familiars d'aquestes persones poc podien aportar al voltant de la experiència dels seus parents, de la qual poc se'n parlava. Una segona dificultat que també hem de destacar és el fet que en la gran majoria de casos, els republicans que acabaren a camps de concentració eren republicans que havien pres el camí de l'exili després de la victòria rebel a la Guerra Civil Espanyola l'any 1939. Aquestes persones, en cas que sobrevisquessin als camps de concentració nazis (es calcula que dels 9.300 que hi estigueren, sortiren amb vida uns 3.800, menys del 40%), no tenien intenció, ni podien per qüestions de repressió política, de tornar a territori espanyol, i molts van refer les seves vides a països com França, Gran Bretanya o fins i tot a un nou continent com Sud-Amèrica. Aquest fet també dificulta la cerca de familiars directes d'aquestes persones i per extensió, d'informació al voltant de la vida d'aquestes persones.

A més, per la seva situació geogràfica, les persones repressaliades nascudes a l'Alt Urgell, també tenen una dificultat afegida a l'hora de ser investigades en termes

històrics: per la seva situació fronterera, la presència de destacaments militars i quarters de carrabiners al voltant de tota la comarca (Noves de Segre, Pont de Bar, o Asnurri, en serien exemples) provocava que la presència d'integrants de les forces i cossos de seguretat de l'estat fos a l'Alt Urgell més important que en altres territoris. Molts d'aquests carrabiners i soldats eren persones amb poc arrelament a la nostra comarca, sovint destinats a les nostres terres fronteres per breus espais de temps. Això provoca que en alguns casos, parlarem de persones de les quals poca informació tenim del seu pas per la nostra comarca, al tractar-se de fills de carrabiners dels que no tenim constància que visqueren durant un mínim període de temps a la nostra comarca.

Així doncs i per finalitzar aquesta introducció, podem afegir que de les 14 persones que tractem en aquest estudi, en 6 casos hem pogut fer una extensa història biogràfica gràcies al testimoni de familiars i la presència de documentació als arxius consultats, fruit de l'arrelament confirmat d'aquestes persones al nostre territori. Dels 8 casos restants, estaríem parlant de persones amb poc arrelament al nostre territori dels quals hem pogut descobrir en el millor dels casos, la seva procedència, ofici i residència puntual al nostre territori, havent-nos de centrar doncs més en el seu pas pels camps de concentració nazis que en el seu recorregut vital fins l'entrada als citats camps. En tot cas, esperem amb aquest estudi que la recuperació de la memòria d'aquests alturgellencs, serveixi per a que episodis de feixisme i repressió com el que visqueren els nostres protagonistes, mai més es tornin a repetir. Aquesta és la història de 14 persones de l'Alt Urgell de les quals només 4 sobrevisqueren a l'horror i la barbàrie nazi.

PRIMERA PART

1. EL CAMÍ CAP A L'HORROR. EL CONTEXT INTERNACIONAL I ELS CAMPS DE CONCENTRACIÓ NAZIS

El vell continent europeu havia iniciat el nou segle XX enmig d'una gran inestabilitat. A l'estat espanyol, la crisi política, econòmica i social, motivada per les pràctiques polítiques caciquils i agreujada amb la pèrdua de les colònies de Cuba i Filipines el 1898, era més palesa que mai en el primer terç del segle XX, només alleujada amb el parèntesi de l'esclat de la I Guerra Mundial l'any 1914, conflicte en el qual Espanya es manté neutral i on la burgesia troba una gran oportunitat comercial.

Per altra banda, les grans potències europees tampoc havien entrat amb bon peu al nou segle. A l'Europa occidental, França entrava al nou segle després que el 1894 esclatés el conegut com Cas Dreyfus, pel qual s'acusà i jutjà sense proves a un capità militar francès d'origen jueu, Alfred Dreyfus (1859 – 1935), de ser un espia d'Alemanya, país al qual se l'acusava de lliurar documents secrets francesos, en un primer dels molts exemples d'antisemitisme que es produirien a Europa durant els següents anys. Aquest fet, provocà una forta crisi política i de valors a un país que a més, veuria el naixement l'any 1899, del partit polític *Action Française*, un partit de caràcter antimonàrquic, antidemocràtic i ultracatòlic, fundat per Charles Maurras (1868 - 1952) i el qual podem considerar com el precursor del feixisme que es consolidarà al continent Europeu després de la I Guerra Mundial.

Alemanya, un país recentment unificat el 1871 de la mà de Guillem I de Prússia (1797 – 1888) i el seu primer ministre, Otto Von Bismarck (1815 – 1898), també tingué dificultats al inici del nou segle. El auto denominat II Reich, no s'havia pogut expandir a l'Àfrica tant com la veïna i gran enemiga França, fet que li reportà menys guanys econòmics en comparació amb els gals. A més, internament les diferències polítiques i socials eren gairebé insalvables, agreujades pel fet de la marginació política a la que estava sotmès el partit socialdemòcrata, que a més patia la gran repressió de l'autocràcia alemanya.

El cas Italià també té similituds amb els esmentats anteriorment. Itàlia pateix un canvi sobtat de monarca quan l'any 1900, el rei Umberto I (1844 – 1900) és assassinat per

l'anarquista Gaetano Bresci (1869 – 1901), fet que demostra alhora el context de lluita de classes i violència que es vivia a gran part d'Europa en aquells moments. El seu successor, Vittorio Emanuele III (1869 – 1947), hagué de fer front a una greu crisi agrícola al sud d'Itàlia, alhora que intentà expandir-se al nord d'Àfrica (Líbia) i a parts de l'actual Turquia. Políticament, la cessió de poders per part del monarca al polític Giovanni Giolitti (1842 – 1928), fomentà el desenvolupament del parlamentarisme a itàlia, tot i que des de la política s'intentava deixar sense espai als moviments d'esquerra més transgressors.

Al nord del continent, a Anglaterra, si bé el segle XX significava un canvi polític important (la reina Victòria I moria el 1901, finalitzant així una etapa de forta expansió territorial anglesa), aquest moment no significà l'esclat d'una crisi com a la resta de potències europees. El nou rei Eduard VII (1841 – 1910), basà el seu període de poder en el manteniment de les colònies i el conteniment dels conflictes de classe, sense evitar però que les grans diferències socials quedessin paleses en grans esdeveniments mundials com els Jocs Olímpics de Londres de 1908. Tot i l'augment de les tensions polítiques doncs, la economia anglesa fou, en comparació amb la del continent europeu, molt més rentable i segura.

Per últim, cal dir que a la part oriental del vell continent la situació era encara més greu. A una forta crisi econòmica dels 3 imperis gairebé moribunds d'aquesta zona d'Europa (l'Otomà, el Rus i l'Austro-Húngar), li hem de sumar l'esclat de les revolucions socials a la Rússia feudal (que el 1905 té el primer avís revolucionari) i sobretot, les tensions territorials pel control dels balcans i zones quasi oblidades per Turquia, centre de l'Imperi Otomà. Tensions, que en últim terme seran les que provocaran l'esclat el setembre de 1914 del primer gran conflicte a escala mundial del segle XX: la I Guerra Mundial (1914 – 1918). Aquest conflicte acabà amb la fràgil pau que imperava al continent europeu a inicis del segle XX i canviaria radicalment la geografia i política imperant a Europa durant els propers 3 decennis.

1.1 L'ascens dels feixismes a l'Europa d'entreguerres (1919 – 1939)

La I Guerra Mundial (1914-1918) entre la Triple Aliança (Àustria-Hongria, Alemanya i Itàlia, aquesta última fins l'abril de 1915, quan es canvia de bàndol) i la Triple Entesa (França, Gran Bretanya i Rússia fins 1917, moment en el que els russos són substituïts al conflicte pels Estats Units), acabà el novembre de 1918 amb victòria del

bàndol ajudat pels Estats Units. El cruent conflicte, amb més de 10 milions de soldats morts, donava ara pas a una sèrie de tractats de pau que més que negociacions, van ser imposicions² de les potències vencedores del conflicte als països derrotats, en especial a Alemanya. Unes imposicions que 20 anys més tard demostrarien ser un greu error, al convertir-se en el germen del que més tard seria la II Guerra Mundial (1939 – 1945).

El resultat d'aquesta guerra i els seus tractats de pau (el més conegut dels quals seria el de Versalles, que segellava la pau entre les potències victorioses i la derrotada Alemanya, a la qual s'acusava de ser la causant última del conflicte, alhora que s'obligava a la seva desmilitarització i la pèrdua de part del seu territori, sobretot a la frontera francesa amb Alsàcia i Lorena) va ser el sorgiment d'un nou ordre mundial, d'una nova Europa que començava a deixar enrere els grans imperis per donar pas a noves nacions molt menys extenses i poblades. Així, l'imperi Austro-Húngar es desintegrava articulant-se d'una nova forma el centre i est d'Europa, amb el sorgiment i recuperació de nous estat-nació independents com Àustria, Hongria (amb grans pèrdues territorials), Romania, Polònia o Txecoslovàquia. D'igual forma, als Balcans Sèrbia s'erigia com a la potència principal de la zona, mentre que a la part oriental d'Europa, l'Imperi Otomà acabava desintegrant-se definitivament el 1922, donant pas a la creació de l'estat de Turquia i una zona geogràfica amb clara influència de la Gran Bretanya.

Així doncs, l'Europa de 1919 poc tenia a veure pel que fa a equilibris internacionals, amb el continent previ a la I Guerra Mundial. A més, l'esclat de la Revolució Russa l'any 1917, que acabaria enterrant el règim tzarista rus per donar pas a la creació de la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques (URSS), també significava un gran perill per les classes socials hegemòniques del continent europeu. La lluita de classes a Europa, ja palpable des de l'últim terç del segle XIX, arribava el 1917 al seu màxim apogeu, demostrant que el comunisme podia aconseguir el control d'un gran estat i amenaçant amb la seva expansió internacional. Amenaça, que encara era més palesa si tenim en compte que Europa es trobava en una complicada situació econòmica després de 4 anys d'un conflicte armat que únicament beneficià a un país que des d'aleshores es convertiria en una, si no la major, potència mundial: els Estats Units d'Amèrica, que van trobar en la indústria armamentística i els crèdits econòmics a països europeus en guerra, la seva major oportunitat comercial i econòmica de la història.

---

² Fontana, Josep. *“El siglo de la revolución. Una historia del mundo desde 1914”*. Ed. Crítica. Barcelona, 2017. Pàg. 47.

Per altra banda, les multes econòmiques que els tractats de pau imposaven a les potències derrotades, sobretot a Alemanya, tampoc ajudaven a millorar la situació: ni els derrotats podien pagar les compensacions econòmiques demanades, ni els vencedors rebrien les quantitats econòmiques pactades, fent que des dels països derrotats aquests tractats es veiessin com una humiliació que arriba a explicar alguns dels esdeveniments polítics que tindran lloc en aquests països durant el període d'entreguerres.

Europa doncs, en termes generals, es trobava en una gran decadència econòmica, política i social. Anglaterra, sortia de la guerra com a vencedora però molt afectada econòmicament i amb una forta inestabilitat política i social, amb fortes vagues generals i una conseqüent repressió exercida pel Partit Conservador, al poder entre 1925 i 1929 i amb Winston Churchill com a ministre d'hisenda. França, el país guanyador de la guerra més afectat en termes humans i materials³, també hagué de fer front a una forta inestabilitat social i als constants canvis polítics d'un govern que no sabia fer front als problemes econòmics de la banca francesa arran de les conseqüències de la guerra. I Alemanya, la tercera gran potència del continent europeu i la gran derrotada del conflicte, hauria d'enfrontar-se a la pitjor crisi econòmica de la seva història, agreujada com hem dit, a més de pel conflicte, pels Tractats de Pau de Versalles que deixaven el país teutó en una situació més que delicada. A Alemanya, a més dels problemes econòmics i d'una inflació del marc alemany imparable a la dècada dels 20' pels grans deutes que arrastrava el país arran les compensacions econòmiques i la reconstrucció de la seva indústria, també hi hagueren episodis d'enfrontaments socials, alhora que entre la població creixia el sentiment de ressentiment i ràbia enfront uns tractats de pau que consideraven humiliants i abusius per part de les potències vencedores. En aquest context, els cops d'estat (*putschs*) entraren a l'escena política a Alemanya, tot i que amb resultats negatius: primer el 1920 de la mà del prussià Wolfgang Kapp (1858 – 1922), contrari als Tractats de Versalles; i després, el 1923 a Baviera, on el líder del recentment creat partit NSDAP (el partit nazi), Adolf Hitler (1889 - 1945), acabà a la presó des d'on escriuria el llibre que es convertirà en el manual ideològic del nazisme, *Mein Kampf*. Com veiem doncs, la situació de les 3 grans potències europees era molt més que delicada.

Per altra banda, Itàlia, país que havia iniciat la Guerra al bàndol derrotat de la Triple Aliança, però que l'acabà amb els vencedors de la Triple Entesa, també sortí de la

---

³ Fontana, Josep. *“El siglo de la revolución. Una historia del mundo desde 1914”*. Ed. Crítica. Barcelona, 2017. Pàg. 104.

guerra amb greus conseqüències econòmiques i humanes, a més d'una forta conflictivitat social, amb un Partit Socialista Italià en clara expansió i un comunisme i sindicalisme que es feia fort al camp italià, portant greus tensions entre camperols i propietaris arran les expropiacions forçoses i autònomes de terres. A més, com succeí a Alemanya però amb diferent afectació, la població italiana tampoc havia quedat satisfeta amb els acords de pau signats el 1919. Itàlia com a vencedora, reclamà en els acords (tal i com li va prometre Gran Bretanya al canviar-se de bàndol el país transalpí arran els tractats de Londres d'abril de 1915) diverses annexions territorials i compensacions econòmiques que en cap cas foren complertes. Aquest fet també creà entre la població una sensació de traïdoria i engany respecte els països vencedors de la guerra, generant un fort malestar entre la població ben utilitzat per una nova classe política populista que creixia per la península.

És en aquest context en el que podem començar a parlar de l'inici i consolidació del feixisme a Europa, una ideologia i moviment polític totalitari i antidemocràtic que bevia en part de les tesis del ja citat polític francès Charles Maurras, escrites a les acaballes del segle XIX. Així apareix la figura política de Benito Mussolini (1883 – 1945), un periodista i antic militant socialista que el 1919 fundà els *Fasci di Combattimento*, una organització d'antics combatents, sindicalistes i socialistes decebuts, entre d'altres, que no dubtava en utilitzar l'acció violenta contra el camperolat i el sindicalisme amb el suport econòmic dels terratinents italians. Després de desastrosos resultats electorals a les eleccions de 1919 i un bon creixement l'any 1921, on ja tenia 35 diputats gràcies a la seva aliança amb els sectors més reaccionaris de la política transalpina (monarquia, exèrcit, església i forces conservadores), el projecte polític de Benito Mussolini agafava més forma que mai: aquell mateix 1921 ell mateix funda el Partit Nacional Feixista italià, el qual després de greus episodis violents contra socialistes i la vaga general de 1922, tingué via lliure per prendre el poder d'Itàlia amb el beneplàcit dels anteriorment citats sectors reaccionaris italians. El 27 d'octubre de 1922 Mussolini impulsa la *Marxa sobre Roma*, en la qual quasi 30.000 feixistes desfilen per la capital del país, pressionant al rei Vittorio Emanuele III a dissoldre el govern i encarregar a Benito Mussolini, recordem líder d'un partit amb només 35 diputats de més de 400 possibles, la formació d'un nou govern. El feixisme, basat en un estat corporatiu que havia de ser una suposada tercera via entre capitalisme i comunisme, havia iniciat la seva expansió política a Europa a la Itàlia de 1922.

El 1922 doncs, apareixia per primera vegada al capdavant d'un país europeu una doctrina política de caràcter clarament antidemocràtic, que sembla tenia com a funció

principal la lluita contra el comunisme⁴ que estava guanyant la batalla social a l'est d'Europa. Cal dir però, que aquesta inestabilitat política i econòmica i el creixement de les tensions socials amb una clara polarització entre la esquerra (comunisme, socialisme i anarquisme) i la dreta més reaccionària (conservadors i en últim terme, feixistes), no era un tret distintiu únicament dels països participants a la I Guerra Mundial.

En el cas de l'Estat Espanyol, país que s'havia mantingut neutral durant el conflicte i que durant els 4 anys de duració d'aquest va experimentar un fort creixement econòmic no traduït però en una millora de les condicions de vida de la classe treballadora, també trobem un fort període d'inestabilitat a tots els nivells durant la postguerra europea. Espanya continuava en una greu crisi d'inestabilitat política arrastrada des de les acaballes del segle XIX i tot i els intents de *Regeneració* sorgits al inici del segle XX. Socialment també, la inestabilitat era palesa amb el creixement dels conflictes agraris i sobretot a les fàbriques de les zones industrialitzades, on especialment a Catalunya, l'anarquisme (amb una CNT recentment creada el 1910) estava convertint-se en la opció ideològica hegemònica entre els obrers, alhora que s'apostava per importants vagues com la de febrer de 1919, coneguda com la Vaga de la Canadenca i que portà a la jornada de 8 hores laborals.

La fi de la IGM significà per Espanya el final d'un important període d'exportació de productes bàsics nacionals, el que comportà un creixement de l'excedent de producció, pèrdues a les empreses i un conseqüent creixement de l'atur. La crisi econòmica, agreujada per la ja citada conflictivitat social (també son aquests els anys del pistolerisme a Barcelona entre organitzacions de la patronal i el sindicalisme obrer), tampoc trobà en la política una solució. Aquest difícil context fou aprofitat per un militar, el capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera (1870 – 1930), que al més pur estil del segle XIX espanyol liderà un cop d'estat l'any 1923 que ràpidament es feu amb el control polític del país sota el pretext de mantenir el poder únicament uns mesos.

Però la promesa de Primo de Rivera de prendre el poder únicament de forma momentània ràpidament s'esvaí i el nou dictador espanyol es va mantenir al poder durant gairebé 7 anys, en els quals Primo de Rivera dirigí de forma dictatorial el país sota el paraigua d'un partit polític que ell mateix creà, Unión Patriótica, i que partia d'una influència clarament feixista, amb predomini del militarisme i amb l'intent de

---

⁴ Fontana, Josep. *“El siglo de la revolución. Una historia del mundo desde 1914”*. Ed. Crítica. Barcelona, 2017. Pàg. 116.

crear unes estructures corporativistes pròpies del règim feixista italià, tot i que sense arribar a ser aquestes tant desenvolupades com a Itàlia.

Així, durant els primers anys de la dècada dels 20 ja trobem una Europa amb un país clarament feixista, Itàlia, un país amb influències del feixisme, Espanya i en contraposició a aquests, una Unió Soviètica comandada primer per Lenin (1870 – 1924) i després des de 1927 per Stalin (1878 – 1953), que es convertiria en una de les figures polítiques clau dels anys següents a Europa.

I si la dècada dels anys 20 es caracteritzava per la profunda crisi econòmica, política i social que vivia el vell continent, la següent dècada dels 30 no fou més esperançadora. Els anys 30 s'iniciaven després que el 1929 esclates el conegut com el *crac* de la borsa nord-americana, que portà la primera gran crisi econòmica al sens dubte principal vencedor de la I Guerra Mundial, els Estats Units. La crisi americana arribà a Europa amb força afectant de nou econòmicament a uns països amb una economia debilitada i una gran inestabilitat política, ara també agreujada per diversos escàndols de corrupció i la continuïtat dels conflictes de classe, amb una ultradreta en clara expansió també a França i sobretot Alemanya.

L'aparició d'una nova crisi econòmica a l'entrada de la dècada dels anys 30' afavoria de nou la polarització política a les nacions europees, a excepció d'una Anglaterra que gaudí d'una certa estabilitat amb els diversos governs conservadors al Parlament, fins l'abdicació d'Eduard VIII el 1936. Així, mentre a Itàlia el feixisme de Mussolini continuava fent-se fort i a la Unió Soviètica, Stalin iniciava una nova etapa política i econòmica caracteritzada pels plans quinquennals i un espectacular creixement econòmic en contraposició amb els països capitalistes afectats pel *crac* del 1929, a França la ultradreta començava les seves primeres accions violentes contra els militants comunistes i socialistes i sobretot, contra el sindicat francès hegemònic, la CGT. En aquest context de violència social, la esquerra francesa s'organitzà en un Front Popular contra el feixisme que el febrer de 1936, arribà al govern de París sota el lideratge de León Blum (1872 – 1950). Un lideratge i un Front Popular però, que fruit de la gran inestabilitat política i social, seria derrocat Dadaïer (1884 – 1970) el 1938, qui liquidaria el citat Front d'esquerres i els seus avenços socials amb la jornada setmanal de 40 hores laborals al capdavant.

A Espanya la nova dècada també s'iniciava enmig d'una nova crisi econòmica i social. A les acaballes de 1930 el règim moribund de Primo de Rivera es veu obligat a dimitir per les fortes pressions internes. El feixisme triomfant a Itàlia, no havia aconseguit fer-se amb les simpaties de la majoria de la població de l'estat espanyol en la seva versió

soft, i amb la nova crisi de 1929 les seves hores estaven comptades. El canvi de govern que demostra la polaritat política a Espanya és clar el 14 d'abril de 1931. Aquell dia, s'instaura la II República Espanyola, que torna el país a la democràcia i a un govern d'esquerres com mai abans s'havia vist a l'estat espanyol, del qual parlarem més endavant.

Però probablement, el país que més afectat es veié a la dècada dels anys 30 tant en qüestions econòmiques com polítiques i socials, fou Alemanya. El país teutó havia vist com des de 1925 els efectes de la IGM, tot i ser encara més que evidents, començaven a quedar enrere, aconseguint una tímida recuperació econòmica, sense oblidar les dures condicions que els imposava el Tractat de pau de Versalles. Aquesta recuperació, que perjudicà clarament al recentment creat Partit Nazi, el qual després del cop d'estat fallit de 1923 i la recuperació econòmica, veié estancada la seva popularitat, fou truncada de forma sobtada amb el citat crac de 1929. La banca alemanya, deutora dels Estats Units, patí l'efecte dominó del crac nord-americà i acabà entrant en fallida l'estiu de 1931, provocant de nou una inflació ja imparable del marc alemany.

En aquest context de crisi de nou el gran beneficiat fou el Partit Nazi (NSDAP), que ja el 1930 disposa de gairebé el 20% dels vots i es converteix en la segona força política del *Reichstag*. Amb un atur creixent i una economia que no millorava, les eleccions de 1932 de nou van representar un fort creixement del partit de Hitler, que passà a 230 diputats primer el juny de 1932, i a 196 a les noves eleccions de novembre del mateix any. Tot i aquest retrocés, des d'aquell moment l'assalt al poder del nazisme estava ja més que llest per produir-se. El nou govern alemany sorgit a les acaballes de 1932 i amb Hitler com a canceller, era una coalició dels conservadors amb el Partit Nazi, el qual s'havia assegurat el control dels cossos policials del país. Però Hitler no es conformava amb un poder en coalició i el 1933 força la convocatòria d'unes noves eleccions previstes pel mes de març del mateix any.

Una setmana abans dels comicis però, l'edifici del *Reichstag* fou incendiat per un holandès pertorbat i que actuava de forma autònoma, Marinus van der Lubbe⁵. Aquesta acció fou el pretext perfecte per a que Hitler iniciés el seu pla per fer-se amb el poder absolut del país: afirmant que la crema del Parlament alemany era obra d'una revolució comunista, va convèncer a l'oligarquia alemanya per instaurar l'estat d'excepció al país i, amb el control de la policia, iniciar un règim de forta repressió contra tots aquells dissidents del nazisme. La repressió fou tal que poc després, es

---

⁵ Fontana, Josep. *“El siglo de la revolución. Una historia del mundo desde 1914”*. Ed. Crítica. Barcelona, 2017. Pàg. 212.

creà a Dachau un primer camp de concentració nazi per empresonar a més de 5.000 comunistes alemanys que ja no tenien cabuda a les presons del país.

Les eleccions del 5 de març de 1933, donaren una majoria clara al partit nazi, amb el 43'9% dels vots, però havent-se de conformar amb fer coalició amb els conservadors (8% dels vots) per a controlar el Parlament. Amb Hitler com a canceller, a partir d'aquell moment podem parlar ja de l'inici de l'autoanomenat III Reich. Però no content amb el seu govern amb coalició (com al 1932), Hitler aposta per enviar comissaris del seu partit, a més de grups dels SA nazis (grups paramilitars vinculats al NSDAP, que es podrien traduir com la *Secció d'Assalt*), a tots els estats alemanys (*Länders*) no controlats pels nazis, amb l'objectiu d'atemorir als líders locals i fer-se amb el control efectiu del territori, fet que es consolidaria el mateix mes de març amb la creació dels governadors del *Reich* a aquests *Länders*. El nazisme doncs, havia arribat al poder a Alemanya. I ho havia fet, no de forma democràtica⁶, sinó a través de la violència exercida als *Länder*, el control de la policia alemanya i la inacció d'un Parlament alemany que veia com bona part dels seus parlamentaris eren empresonats o amenaçats pel nou partit del poder, el NSDAP.

De la mà del seu líder suprem, el *Führer* Adolf Hitler, Alemanya es convertia en un nou país feixista del vell continent, si considerem el feixisme des de la seva concepció autoritària, antidemocràtica i anticomunista i no des de la seva vessant més pura, representada per l'Itàlia de Mussolini, que a més de tenir aquests trets distintius, també es caracteritzava com hem dit, per un sistema corporativista que a Alemanya no tindrà en cap cas desenvolupament.

El nou règim alemany, que en un inici es presentava amb un programa titllat de *socialisme nacional*, ben aviat abandonà qualsevol idea econòmica similar a les tesis socialistes, basant-se això si, en plans d'obres públiques (sobretot de construcció d'infraestructures) per aconseguir solucionar la qüestió d'un atur que en el moment de la seva arribada al poder ja superava el 30%. Alhora i en la mateixa línia de solució de l'atur, ràpidament també s'apostà per la reestructuració d'una indústria armamentista i militar que resultà aturada arran uns Tractats de Versalles que el mateix *Führer* assegurava que no estava disposat a complir. D'aquesta forma, els Tractats de Versalles, juntament amb els comunistes i sobretot els jueus, als quals acusava de ser els culpables de la situació d'Alemanya i d'ostentar tots els càrrecs polítics i econòmics

---

⁶ Una fal·làcia històrica encara avui força popularitzada, és l'afirmació que Hitler arribà al poder democràticament. La utilització per part de Hitler de les S.A per a fer-se amb el control efectiu d'aquells territoris on el partit nazi no havia obtingut majoria (i sense la qual no podia governar en solitari) desmunta de forma radical aquesta explicació tergiversada de l'ascens de Hitler al *Reichstag*.

del país fins la seva arribada al poder, es convertien en les 3 branques d'odi sobre la qual es sustentava la política de terror del nou regim nazi, traduïda en la construcció de més de 100 camps d'internament per enemics polítics del règim.

El cert és que econòmicament l'Alemanya de Hitler tingué una bona recuperació econòmica gràcies als plans d'obres públiques i la recuperació de la indústria armamentista, el que portà a disminuir ràpidament l'atur. Però a més de per aquesta recuperació, si per alguna cosa és conegut el règim nazi a la seva primera etapa és pels seu afany expansionista i imperialista. Sota el pretext de la *humiliació de Versalles*, Hitler trobà en els seus plans el suport de la gran majoria de la població alemanya, a la qual el seu *Führer* havia convençut que calia tornar a fer imperial i temut el seu país.

Els incompliments del Tractat de Versalles, palesos des de l'arribada de Hitler al poder però ignorats per les potències internacionals vencedores de la IGM, es van fer més evidents que mai a partir de l'any 1938. La primera etapa de la expansió del III Reich tingué com a protagonista Àustria, nou país sorgit dels tractats de pau de la IGM i situat al sud d'Alemanya, que s'annexiona el mes de març de 1938 després de les pressions nazis al canceller austríac Kurt Schuschnigg (1897 – 1977) ja a l'interior d'un país on el nazisme també guanyava adeptes. No debades, l'entrada de les tropes alemanyes a Àustria fou rebuda amb entusiasme entre bona part de la població local d'un país que era el lloc de naixement d'Adolf Hitler.

La segona etapa expansionista tingué com a protagonista la també fronterera Txecoslovàquia, on es trobava la minoria germana dels Sudets, una regió d'uns 3 milions d'habitants dins aquest nou país. Amb el consentiment de potències com Gran Bretanya o França, Hitler no només absorbí la zona dels Sudets, sinó que a la pràctica convertí Txecoslovàquia en un país satèl·lit del III Reich, completament annexionat el març de 1939, dividit entre el *Protectorat de Bohemia-Moravia* i el nou estat d'Eslovàquia.

6 anys després de l'ascens de Hitler al poder, el III Reich estava expandint-se militarment, havia reiniciat la seva indústria armamentista i havia deixat de pagar les reparacions de guerra establertes als Tractats de Versalles. I tot plegat, amb el beneplàcit d'unes potències europees (Gran Bretanya i França) que fins aleshores havien decidit deixar actuar lliurement a Hitler, en episodis fins i tot pactant les invasions de països com Txecoslovàquia. El 1939 Hitler se sentia fort per continuar amb la seva forta expansió sense rival ni càstig internacional i per lògica històrica, el següent país que Hitler voldria ocupar seria Polònia, país independent arran els

Tractats de Versalles (en detriment d'Alemanya) i sobre el qual els teutons hi tenien interessos geoestratègics. Els polonesos, coneixedors d'aquesta més que real possibilitat i tot i el pacte de no agressió que signaren amb Hitler l'any 1934, busquen i aconseguen pactar el 31 de març de 1939 un acord amb Gran Bretanya i França pel qual les dues potències vencedores de la IGM es comprometen a donar ajuda al país davant qualsevol atac exterior. Alhora, la Unió Soviètica de Stalin, que havia estat en negociacions pel mateix aspecte amb la Gran Bretanya de Chamberlain (1869 – 1940), que es negà a pactar amb els soviètics, acaba pactant amb l'Alemanya nazi un pacte de no agressió, conegut com el Pacte *Ribbentrop-Molotov*, signat el 23 d'agost de 1939 i pel qual ambdues potències contraposades es comprometien a assegurar-se una via comercial en cas d'aïllament i a no agredir-se militarment⁷. Aquest acord però, incloïa una clàusula secreta en la que s'acordava la partició de Polònia entre ambdues potències i la expansió de la URSS cap a les repúbliques bàltiques i Finlàndia.

La II Guerra Mundial, que semblava ser un conflicte que inevitablement sorgiria després d'uns Tractats de pau de la IGM que eren considerats com una humiliació i una traïdoria per països com Alemanya o Itàlia, i amb una Europa amb una clara inestabilitat política i social, estava ara més a prop que mai. La tercera fase de la expansió del III Reich tenia, com no podia ser d'altra forma, l'objectiu d'envair Polònia. Així, després que l'abril de 1939 Hitler trenqués el pacte de no agressió amb Polònia, l'1 de setembre de 1939 i sense declaració de guerra, Hitler envia les seves tropes a la veïna Polònia, que des de l'est veuria com el 17 de setembre, Stalin iniciava la seva invasió pactada amb els nazis. Dos dies més tard de l'inici de la invasió nazi, el dia 3 de setembre i en compliment del pacte signat amb Polònia, França i Gran Bretanya declaren la guerra a l'Alemanya de Hitler. En una Europa dominada per l'autoritarisme (Mussolini a Itàlia, Hitler a Alemanya, Franco a Espanya i Stalin a la Unió Soviètica), començava la II Guerra Mundial (1939 – 1945). I amb ella, arribaria també la última etapa del camí dels milers de republicans exiliats que acabarien a camps de concentració nazis, entre ells els 16 republicans alturgellencs que ens ocupen en aquest treball.

---

⁷ Ja el 1936, Hitler elabora un pla econòmic de 4 anys de durada, basat en la expansió territorial d'Alemanya pensant en una inevitable guerra contra la Unió Soviètica. Per fer front a aquesta guerra, havia d'aconseguir extensions territorials que permetessin un gran creixement de la producció alemanya, tant material com alimentària, alhora que acumulava recursos econòmics i feia créixer el nivell de vida d'una població que no dubtaria a anar a la guerra pel III Reich.

1.2 La II República (1931 – 1936) i la Guerra Civil Espanyola (1936 – 1939)

Com hem vist anteriorment en una Europa amb els feixismes en clar augment, l'estat espanyol veié com el règim dictatorial de Primo de Rivera iniciat a les acaballes de 1923, finalitzava de forma sobtada l'any 1930, quan el dictador s'exilia a París i l'estat es prepara per unes eleccions municipals que esdevindran clau per al futur del país.

El 14 d'abril de 1931, el resultat de les eleccions celebrades dos dies abans es feia públic: si bé la coalició de partits monàrquics havia estat la llista més votada, la coalició republicana formada pel PSOE, el Partit Federal o el Partit Republicà Radical entre d'altres, havia aconseguit la victòria electoral a 38 províncies espanyoles, a les quals hem de sumar les 3 capitals de província catalanes (Lleida, Tarragona i Barcelona) en les que Esquerra Republicana assolí el triomf electoral. Així doncs, el triomf a les grans ciutats per part de les forces republicanes esdevingué clau per a que obeint els desitjos de la població, els triomfadors electorals proclamessin la II República espanyola, obligant a marxar a l'exili al monarca Alfons XIII (1886 – 1941).

La nova República es rebé amb esperança i alegria a les principals ciutats de tot l'estat, però també a casa nostra. Al contrari del que podríem pensar de la Seu d'Urgell, una capital de comarca eminentment agrícola i amb forta presència militar i eclesiàstica, a les eleccions municipals d'abril de 1931 la coalició republicana (sota el nom de *Acció Republicana*, integrada bàsicament per membres d'Esquerra i Acció Catalana) aconseguí una clara victòria que portà a l'alcaldia municipal a Enric Canturri i Ramonet (1897-1971). D'aquesta forma, a la Seu el poble també optà per la República i sortí als carrers a proclamar-la, tal i com se'ns cita al Llibre d'actes de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell d'aquell mateix any: "*Llegó a las casas consistoriales el pueblo en masa, en manifestación pacífica, imponente por el número y orden el más perfecto dando vivas a la República (...) Se dió lectura a un telegrama del Capitán General de Cataluña que dice: Sírvese a proceder a la proclamación de la República*".⁸

La nova República s'iniciava doncs l'abril de 1931 amb un govern català majoritàriament d'Esquerra Republicana i liderat per Francesc Macià (1859 – 1933), qui acceptà la negociació i aprovació de l'Estatut de Núria (1932) per part de l'executiu central dirigit per Manuel Azaña (1880 – 1940), que com a contrapartida a la negociació de l'estat espanyol d'acceptar la proclamada per Macià "*República catalana dins la*

---

⁸ ACAU. Llibre d'actes de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell. Acta del dia 14 d'abril de 1931. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

Federació Ibèrica”, optà per oferir a Catalunya un règim d'autogovern basat en un primer estatut.

Durant els primers dos anys de República, l'estat espanyol estigué liderat per una coalició formada per partits republicans i pel PSOE, en l'anomenat com Bienni Progressista (1931 – 1933). Durant aquesta etapa, la política republicana es basà en l'inici d'una sèrie de reformes destinades a modernitzar la societat, però amb una base clarament petitburgesa⁹ que no satisfesia als sectors més d'esquerreres de la societat. No cal oblidar que en el cas català el sindicat majoritari era la CNT anarquista, la qual tot i la repressió que patí durant la dictadura de Primo de Rivera, encara disposava de prestigi i popularitat. A més, també a casa nostra, tornava a articular-se la FAI, organització també anarquista que acabaria dominant la CNT i que es caracteritzava per la seva aposta ferma per l'acció directa i l'anarcocomunisme, en contraposició amb els sectors de la CNT més partidaris de la negociació i de l'assoliment de petites victòries, comandats aquests per Àngel Pestaña (1886 – 1937) fins a la seva expulsió del sindicat el mateix estiu de 1931.

Durant el bienni progressista, a més d'intentar diverses reformes militars (reformes que no van afectar els ràpids ascensos militars assolits pels joves comandants del Marroc, com Francisco Franco) i alfabetitzar el país a través de la construcció d'una xarxa d'escoles i instituts laics com el de la Seu d'Urgell, fundat el 1933, la gran obra del govern havia de ser la Llei de Reforma Agrària, històrica reclamació d'un sector agrícola que encara representava en aquells moments el 45% de l'activitat econòmica del país. Però la difícil aplicació d'una llei que tampoc acontentava als principals sindicats agrícoles, començava a fer créixer una inestabilitat política aprofitada pels monàrquics i pel Partit Republicà Radical del populista Alejandro Lerroux (1864 – 1949) que tot i ser al govern havia virat cap a la dreta i estava decidit a forçar unes eleccions que el novembre de 1933 van confirmar el canvi polític de la República.

A les noves eleccions la davallada dels partits d'esquerra va ser clara. Un nou partit catòlic amb influència feixista, la CEDA de José Maria Gil Robles (1898 – 1980), seria la primera força del Congrés espanyol, seguida del Partit Republicà Radical d'Alejandro Lerroux, el qual es convertia en president d'una República que havia virat a la dreta de la mà dels dos partits citats anteriorment, donant pas al anomenat com Bienni Negre (1934-1936). El Congrés, amb presència de feixistes com el fill de l'últim dictador espanyol, José Antonio Primo de Rivera (1903 – 1936, fundador de Falange),

---

⁹ DD.AA. *“Breu història de la Guerra Civil Espanyola”*. Dirigit per: Josep Maria Solé Sabaté i Joan Villarroya i Font. Edicions 62. Barcelona, 2005. Pàg. 20.

esdevenia així un reflex de la clara divisió de la societat espanyola en lo que a opció política es refereix. Aquesta divisió també es feu palesa a la Seu, on tot i que Esquerra continuava sent la opció més votada, la coalició de dretes formada per la Lliga Regionalista i Acció Catalana (qui havia format coalició amb Esquerra l'abril de 1931), obtingué la victòria a les següents eleccions municipals, convertint-se en alcalde Felip Bordes, d'Acció Catalana.

El nou executiu, a més d'aturar l'obra reformista de l'anterior govern republicà i deixar en l'aire polítiques clau com la reforma agrària, que trobaria la seva oposició en el Parlament de Catalunya, encara dominat per Esquerra, i la promulgació a la cambra catalana de la Llei de Contractes de Conreu, suspesa per l'executiu central titllant-la d'il·legal, veié com la inestabilitat política i social ja palesa des del 1932, es feia més evident que mai la tardor de 1934, amb els anomenats Fets d'Octubre. El 4 d'octubre, 3 membres de la CEDA entraven per primera vegada al govern central (fins aleshores, únicament havien donat suport al Partit Republicà Radical, sense tenir posicions de poder) i com a resposta, el PSOE i el seu sindicat, UGT, declaren una vaga general¹⁰.

La vaga, mal organitzada i sense consensos polítics entre les forces d'esquerra de tot l'estat, només tingué un seguiment majoritari a Astúries, on anarquistes, comunistes i socialistes si estaven participant a una mobilització que es convertiria en una insurrecció armada greument reprimida per l'exèrcit. A Catalunya, si bé tot i la inacció de la CNT la vaga tingué seguiment, el focus d'atenció també es posà en la qüestió nacional. La vaga paralitza Barcelona i el president Lluís Companys (1882 – 1940) es declarà en rebel·lia contra el govern de Lerroux. Amb fortes pressions per part dels sectors de la organització independentista Estat Català, Companys proclamà l'Estat Català dins la República Federal Espanyola, oferint Barcelona com seu d'un nou govern republicà. La resposta de l'executiu central fou la declaració de l'estat de guerra a Catalunya amb gairebé cap resistència a excepció de la oferta a Plaça Sant Jaume i amb el resultat de l'empresonament al Vaixell Uruguai de tot el govern de Catalunya.

L'estat espanyol arribava al 1935 amb un règim republicà que es trobava totalment dividit en un reflex del que succeïa a Europa en aquell mateix context: els dos partits principals, el PSOE i la CEDA, contínuament es vetaven i provocaven una clara inacció política del govern republicà: el PSOE era vist per la CEDA com un partit bolxevic que apostava per una Revolució com la ocorreguda a Rússia el 1917; la

---

¹⁰ La vaga no té el suport d'una CNT que havia optat per la inacció política en lo referent a la República i els esdeveniments de poder polític que emanaven del seu sistema de govern.

CEDA era pel PSOE un partit feixista que no dubtaria en fer tornar el país a un règim dictatorial clarament repressiu amb els moviments d'esquerres.

Aquell any 1935 la repressió s'agreuja especialment a Catalunya: a més de l'empresonament del Govern, l'estatut de Núria fou suspès i la restricció de llibertats causada per l'estat de guerra continuà amb la creació de l'estat d'alarma que substituïa el primer a l'abril de 1935. A més, la repressió del govern espanyol de dretes contra el sindicalisme i especialment contra l'anarquisme es feia més pales que mai amb processos sense garanties jurídiques que van obligar a centenars de sindicalistes a exiliar-se a França durant aquella etapa de la II República.

En aquest context, tant republicans com socialistes veuen la necessitat de tornar a formar una coalició electoral capaç de treure del poder a la CEDA i el Partit Republicà Radical. La oportunitat pel que a partir del gener de 1936 es coneixeria com el Front Popular arribaria ben aviat. El desembre de 1935, després de l'enèsim escàndol de corrupció del Partit Republicà Radical i la dimissió del primer ministre del moment, Joaquín Chapaprieta, el president de la República Niceto Alcalá Zamora, dissol les Corts negant-se a que Gil Robles formés un nou govern¹¹ i convocant noves eleccions generals pel febrer de 1936.

Amb un país fracturat políticament, les forces republicanes i d'esquerres consideraren que l'única forma de vèncer era amb una coalició encara més àmplia que la impulsada l'abril de 1931. Així, el Front Popular (Front d'Esquerres a Catalunya), compostat entre d'altres pel PSOE, el PCE, ERC, Acció Catalana, el POUM o la Unió de Rabassaires, assolí la victòria electoral enfront el Front Nacional Contrarevolucionari liderat per la CEDA. Una victòria però, que si bé en el conjunt de l'estat fou clara pel Front Popular (263 escons contra 156 del Front Nacional), no tingué iguals resultats a la capital de l'Alt Urgell, on el Front d'Ordre aconseguí el 56% dels vots de l'electorat urgellenc.

A nivell espanyol, el nou Front Popular al poder poc pogué fer abans l'esclat del cop d'estat el 17 de juliol de 1936. A més, les fortes diferències internes al si del Front Popular, sobretot entre republicans i socialistes, van impedir la formació d'un govern efectiu fins el setembre de 1936, amb el socialista Largo Caballero al capdavant però ja amb la Guerra Civil en marxa.

---

¹¹ El mateix Gil Robles confirmà anys després a les seves memòries que després del veto d'Alcalá Zamora a la seva persona, convocà el Ministeri de Guerra (ell n'era aleshores el Ministre), on consultà amb Franco i Goded entre d'altres, la possibilitat de realitzar un cop militar depenent dels resultats de la propera contesa electoral.

Per altra banda, a Catalunya la victòria del Front d'Esquerres (59% dels vots), amb clara hegemonia d'ERC, sí que tenia un objectiu consensuat clar: el restabliment del Parlament de Catalunya i l'amnistia pels polítics empresonats arran els fets d'octubre de 1934. I si bé el context internacional començava a ser una mica més esperançador amb la ja citada victòria electoral a la veïna França del Front Popular liderat per Léon Blum, la situació política interior era cada vegada més insostenible. Després de la victòria del Front Popular el febrer de 1936, els sectors més reaccionaris de l'exèrcit, l'església i la dreta, començaren a preparar el camí de la insurrecció armada i el cop militar. Paralelament, la conflictivitat laboral tornava a créixer de la mà d'una CNT-FAI que tornava a l'escena política i social després la forta repressió que patí durant el Bienni Negre i els atemptats mortals, instigats tan per l'anarquisme d'acció directa com per la dreta feixista, creixien dia rere dia: Miquel Badia d'Estat Català, qui havia dirigit la policia catalana i reprimit durament l'anarquisme, era assassinat el 28 d'abril per un escamot anarquista; el tinent militar del PSOE, José del Casillo, és mort a Madrid el 12 de juliol de 1936 presumptament a mans de militants falangistes; i José Calvo Sotelo, ministre d'Hisenda amb Primo de Rivera i fundador del partit d'extrema dreta *Renovación Española*, és mort a trets el 13 de juliol per una unitat de la Guardia d'Assalt Republicana.

Aquests clima de violència no feu més que tensionar encara més una II República que l'estiu de 1936 tenia els dies comptats. El 17 de juliol de 1936 s'iniciava un cop d'estat militar que ja s'havia plantejat després de la dissolució de les Corts per part de Niceto Alcalà Zamora el desembre de 1935 i estava decidit amb els resultats electorals del febrer de 1936. Aquell dia 17 a Melilla, una part de l'exèrcit espanyol liderat pel General exiliat a Portugal Emilio Mola, es sollevava contra la II República, en un cop d'estat que havia estat plantejat pels seus instigadors com una acció ràpida i d'èxit immediat, seguint els exemples de l'aixecament de Primo de Rivera i dels nombrosos cops d'estat que tingueren lloc a Espanya durant tot el segle XIX. L'endemà, el cop d'estat arribava a la Península Ibèrica i finalment, el 19 de juliol s'estenia a Catalunya sota les ordres del General Goded.

Així, de la mà especialment del citat Mola, a més de José Sanjurjo i Francisco Franco, l'exèrcit estenia el seu aixecament militar, autoanomenat *Alzamiento Nacional*, per tot un estat espanyol que, tal i com ens mostraven les eleccions de febrer de 1936, estava profundament dividit políticament. Aquesta polaritat política, a més de la resistència popular organitzada a indrets com Catalunya, Madrid o parts d'Andalusia, és en part la que explica el perquè un aixecament militar que pretenia ser ràpid, s'acaba convertint en una cruenta Guerra Civil de gairebé 3 anys de durada.

D'aquesta forma, després de l'aixecament militar trobem un estat espanyol profundament dividit entre les zones fidels a la República (a grans trets, zones més industrialitzades com Catalunya, Madrid, València, parts d'Andalusia i fins a la tardor de 1936, Euskadi) i les zones on l'aixecament havia triomfat, la zona autoanomenada com *Nacional* (bàsicament zones agràries poc desenvolupades com Extremadura, Castella, Navarra i Galícia, entre d'altres). Així doncs, l'estiu de 1936 marcarà l'inici de la Guerra Civil Espanyola. Un conflicte, que no estarà exempt de la influència del context internacional de la època explicat anteriorment: Mentre la França del Front Popular i Anglaterra, optaren pel silenci i la neutralitat, l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista donaren una forta ajuda econòmica i militar al bàndol rebel. La República, per la seva banda, només obtingué un insuficient suport militar per part de la Unió Soviètica de Stalin (i a canvi de reserves d'or del Banc Central) i de Brigadistes Internacionals que, organitzats de forma autònoma, prestaren ajuda a un inexpert exèrcit republicà.

El conflicte prengué un decurs diferenciat en el cas de Catalunya. Ja des del 19 de juliol, als carrers de Catalunya i especialment a Barcelona, s'organitzà una resistència contra l'acció armada dels militars dirigits pel Capità General de Catalunya, Manuel Goded, que ben aviat demostrà ser tan efectiva com absolutament popular i autònoma. En menys de 48 hores, bona part de la massa obrera catalana representada majoritàriament per la CNT-FAI, havia aconseguit aturar el cop d'estat a Barcelona i fer-se amb el control de la ciutat i d'una Catalunya que es trobava en una situació de clar buit de poder de la qual se'n saber aprofitar ràpidament l'anarquisme revolucionari. Després que militant anarquistes aconseguissin armar-se gràcies als assalts a casernes militars durant la resistència al cop, el president de la Generalitat Lluís Companys pactà amb l'anarquisme la creació d'un nou organisme, el Comitè Central de Milícies Antifeixistes, un òrgan format per forces d'esquerreres i republicanes¹² el qual si bé inicialment tindria atribucions únicament militars, es convertiria *de facto* en l'òrgan superior de govern de Catalunya.

L'aixecament militar i la posterior resistència havia donat pas a una nova correlació de forces polítiques a Catalunya, que estaria ara representada en aquest nou organisme però que des del seu inici, tingué una clara hegemonia anarquista, per la força d'aquest moviment als carrers de Barcelona i ràpidament, de tota Catalunya. Derrotat Goded i l'exèrcit, milers d'obers i camperols veieren la oportunitat d'iniciar una veritable revolució social lluitant alhora contra el feixisme, la propietat privada, la església i la opressió de classe. Immediatament després de la creació el 21 de juliol de

---

¹² El Comitè central estaria format per ERC, CNT, FAI, UGT, PSUC, POUM, Unió de Rabassaires i Acció Catalana Republicana.

1936 d'aquest Comitè Central de Milícies Antifeixistes, anarquistes d'arreu de Catalunya i també provinents també d'altres parts de l'estat espanyol, es distribuïren per ciutats, pobles i viles de tot el Principat formant en aquests els anomenats Comitès Locals de Milícies Antifeixistes. També a la nostra comarca arribaren aquests Comitès, tant a la Seu d'Urgell¹³ com a pobles més petits com Ortedó, Castellciutat, Estamariu, Civis o Organyà.

Malauradament, l'acció d'aquests Comitès durant el període *revolucionari* no estigué només marcada per la política revolucionaria anarquista, caracteritzada per l'objectiu d'una major justícia social seguint l'ideal anarquista i basant-se en les expropiacions i col·lectivitzacions de terres i fàbriques, l'establiment de cooperatives, la creació d'escoles o noves regulacions laborals destinades a millorar la qualitat de vida dels obrers. La violència exercida per alguns dels membres d'aquests Comitès i milícies, sens dubte també marcà els primers mesos de conflicte a Catalunya.

A més de les nombroses pèrdues de material artístic a causa de l'espoli, crema i destrucció que exerciren diverses columnes anarquistes a esglésies i Catedrals de tot Catalunya, s'ha de tindre en compte el cost humà d'aquesta revolució: el sector més radical de l'anarquisme, liderat per la FAI, inicià l'estiu de 1936 una forta repressió contra eclesiàstics, burgesos i persones sospitoses de *faccioses* o de simpatitzar amb l'aixecament militar. A Catalunya, gairebé 9.000 persones moriren a la rereguarda, gran part d'elles durant els 3 primers mesos de guerra. Sense anar més lluny, a la Seu d'Urgell tenim comptabilitzades fins a 49 persones assassinades, xifra altíssima si tenim en compte que el 1936 la població de la Seu d'Urgell era de 4565 habitants¹⁴.

És aquesta violència la que en part, motivarà la dissolució dels Comitès de Milícies Antifeixistes l'octubre de 1936, donant lloc a una reestructurada Generalitat de Catalunya amb un govern on per primer cop a la història hi tindria cabuda l'anarquisme¹⁵, que tot i la violència exercida durant l'estiu de 1936 encara mantindria una certa posició de poder a l'executiu català, aquesta vegada amb l'oposició d'Esquerra i sobretot d'un PSUC que es convertiria en el representant més fidel de la Unió Soviètica al conflicte.

---

¹³ La primera acta conservada d'aquest Comitè Local i disponible a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell, data del dia 15 d'agost de 1936, però tot apunta a que el Comitè Local fou creat dies abans, propers a l'arribada dels primers anarquistes forans a la Seu d'Urgell, el 22 de juliol de 1936.

¹⁴ ACAU. Padró Municipal d'Habitants. 1936. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

¹⁵ La nova Generalitat es composaria per 3 militants d'ERC, 3 de la CNT, 2 del PSUC, 1 per la UR, 1 pel POUM i 1 per AC.

L'any 1937, la Guerra Civil es trobava en certa manera estancada en 3 fronts diferenciats: el Front d'Aragó, la resistència de Madrid i el Front del Nord. Poc a poc però, l'exèrcit rebel demostrava tindre major experiència militar, millor armament i també molta més ajuda internacional, de la mà de Mussolini i Hitler. Paral·lelament, a Catalunya les forces antifeixistes arribaven el maig de 1937 al punt de màxima tensió: els coneguts com Fets de Maig de 1937 i que també tenen efecte a les acaballes d'abril a les nostres contrades (amb els coneguts com els Fets de Bellver de Cerdanya i les repercussions directes d'aquests Fets a la Seu d'Urgell), representen la caiguda definitiva de la hegemonia de l'anarquisme a Catalunya, reprimida ara de la mà d'un nou govern de la Generalitat amb predomini clarament comunista i d'influència soviètica.

Així doncs, les diferències polítiques en el sí de les forces republicanes, sumat a un exèrcit desestructurat, mal armat, sense disciplina i sense ajuda internacional, començaven a fer-se notar en una guerra que s'enquistava a les acaballes de 1937.

El 1938 esdevindria un any fatídic per als interessos de la República. Si bé la rereguarda catalana estava ja pacificada, les conseqüències d'un llarg conflicte començaven a notar-se a pobles i ciutats: la fam començava a fer-se notar a ciutats com Barcelona i a més, el setge a través de bombardejos, molts d'ells per part de l'aviació italiana i alemanya, s'intensificaven a la primavera de 1938. L'exèrcit rebel semblava la tardor de 1938 imparable cap a la victòria final. El Front d'Aragó ja havia caigut l'abril de 1938, traslladant-se en part el Front al riu Segre i la comarca veïna del Pallars Sobirà, la qual també caigué a les acaballes de 1938.

Finalment, la Batalla que a la pràctica significà la fi de la resistència republicana a Catalunya fou la Batalla de l'Ebre. El cruent enfrontament iniciat el juliol de 1938 i que es convertí en la Batalla més llarga de tota la Guerra Civil, acabà el 16 de novembre de 1938, amb victòria rebel contra unes tropes republicanes amb milers de joves soldats provinents de la famosa *Lleua del Biberó*. El Front militar de la resistent Catalunya havia caigut i amb ell, les esperances de vèncer l'aixecament colpista iniciat el juliol de 1936.

Des d'aleshores l'avenç franquista fou ja imparable. A Catalunya, les tropes franquistes ja sense oposició militar, avançaren a la conquesta de les grans ciutats del territori: Barcelona caigué ocupada el 26 de gener de 1939 i des de la capital catalana, continuà la ocupació cap al nord-est de Catalunya, ocupant també Girona el 4 de febrer de 1939. Al oest del Principat, des de Lleida que ja havia estat ocupada després de la caiguda del Front d'Aragó l'abril de 1938, s'inicià la ofensiva final, sense oposició

militar un cop caigut el Front del Pallars. Ponts fou ocupat el 18 de gener, el 26 de gener les tropes rebels entraven a Coll de Nargó i, tot resseguint el Riu Segre, dos dies més tard arribaven a Organyà, ciutat de la comarca que va patir els pitjors bombardejos franquistes de la zona, els dies 1 i 25 de desembre de 1938. Finalment, el 5 de febrer de 1939 les tropes franquistes entraven a la Seu d'Urgell i un dia més tard, arribaren a la frontera amb Andorra.

A nivell nacional la caiguda de Catalunya fou el preludi del final de la Guerra i la definitiva victòria de les tropes rebels liderades pel General Francisco Franco. Poc més d'un mes després de la ocupació de Catalunya, els militars rebels ocupaven Madrid, el 28 de març de 1939. Paral·lelament, els rebels realitzaven les seves últimes accions militars al País Valencià, última zona fidel a la República. Finalment, el 1 d'abril de 1939 els franquistes ocupen la última ciutat fidel a la República, Alacant. La Guerra Civil havia finalitzat.

1.3 ELS EXILIATS DE LA GUERRA CIVIL A L'ALT URGELL

Els darrers mesos de la Guerra Civil i els dies posteriors a la ocupació rebel de les diferents ciutats de l'estat, s'inicià un gran èxode republicà cap a l'estranger, sabedors de la gran repressió que el nou règim polític sortint de la Guerra, exerciria contra els seus enemics polítics. És en aquest punt, en el que no menys de 440.000 persones¹⁶, fugen a l'exili, majoritàriament a França¹⁷, a la recerca d'un futur de llibertats civils i polítiques que el nou règim dictatorial del General Francisco Franco negaria a les persones que es van posicionar fidels a la República o que simplement eren sospitoses de no ser *afectes al règim*.

En el cas de la Seu d'Urgell, les dades demogràfiques ens mostren una clara davallada poblacional de gairebé el 15% entre 1936 i 1940. Abans d'iniciar-se el conflicte, tal i com hem apuntat, a la Seu d'Urgell hi estaven empadronades 4565 persones, mentre que al padró municipal d'habitants de l'any 1940, ja s'hi comptabilitzen 4149, més de 400 habitants menys que l'any 1936. De fet, ja des de l'inici del conflicte, a la nostra comarca s'inicià un exili que en primer lloc, fou

---

¹⁶ DD.AA. "*Breu història de la Guerra Civil Espanyola*". Dirigit per: Josep Maria Solé Sabaté i Joan Villarroya i Font. Edicions 62. Barcelona, 2005. Pàg. 781.

¹⁷ Tot i que França fou el destí majoritari dels exiliats republicans, també altres països com Anglaterra i sobretot, països sud-americans com Mèxic, on s'exilià l'alcalde republicà de la Seu d'Urgell els anys 1931 i 1932, Enric Canturri i Ramonet.

protagonitzat per persones que estaven en el punt de mira de la revolució¹⁸ i/o que eren simpatitzants de l'aixecament militar. Un exili però, que al contrari del que tindria lloc els darrers mesos de guerra, es convertiria en un exili de retorn un cop Franco sortí vencedor de la guerra.

Però l'exili que ens ocupa és aquell que té lloc principalment els darrers mesos i dies del conflicte a les zones que restaven properes a l'ocupació rebel. Moltes persones, atemorides per la maquinaria repressiva que el nou règim endegava a les ciutats que ocupava, van decidir marxar d'aquestes a mesura que l'exèrcit rebel s'apropava. La repressió franquista, que va deixar milers d'assassinats i empresonats sense garanties jurídiques a tot l'estat espanyol, a més d'una repressió social sobre la qual encara s'han de realitzar importants estudis històrics, arribà també a la nostra comarca, tal i com podem consultar en la Causa General¹⁹ oberta a totes les poblacions de l'Alt Urgell o simplement a la correspondència de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell conservada a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell, on podem trobar, entre d'altres, una carta datada el dia 15 de març de 1939 de la *Inspección de investigación y vigilancia de Seo de Urgel* dirigida a l'alcalde provisional de la ciutat en aquell moment, Felip Bordes, en la qual es prega a la màxima autoritat municipal que enviï un llistat complet de totes les persones que van formar part de l'Ajuntament de la ciutat (tant càrrecs polítics com treballadors del consistori) des de les eleccions de febrer de 1936, així com dels Comitès creats durant la guerra i les comissions que emanaven d'aquests.²⁰

Així doncs, podem entendre el perquè gairebé mig milió de republicans decideixen emprendre el camí de l'exili, abans que arriscar-se a ser víctimes de la forta repressió franquista. Per la seva situació fronterera amb Andorra, alhora que pròxima a la frontera també amb França a través de la Cerdanya, els habitants de les comarques pirinenques com l'Alt Urgell tingueren majors facilitats per marxar a l'estranger, en comparació amb les persones d'altres zones de Catalunya i de l'estat. Aquest fet, esdevé clau per entendre la repressió franquista a la nostra comarca, una repressió que en el nostre territori no fou sagnant. Les persones de la nostra zona susceptibles a ser jutjades i condemnades a mort (o simplement afusellades sense un judici que en

---

¹⁸ Un exemple seria el Bisbe d'Urgell, Justí Guitart, que durant els primers dies de conflicte marxà exiliat a San Rem, Itàlia, després d'haver estat protegit a Andorra durant les primeres setmanes de guerra.

¹⁹ La *Causa General* fou el procés d'investigació judicial (sense garanties judicials independents) obert pel ministeri de justícia franquista l'any 1940, amb l'objectiu de castigar totes aquelles accions considerades crims i fets delictius, a tot el *territori nacional* durant la *dominació roja*.

²⁰ ACAU. Correspondència d'entrada de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell. Any 1939. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

cas d'existir tampoc tindria garanties jurídiques), en el moment de la ocupació rebel ja havien marxat a l'exili, pel que la maquinaria repressiva franquista no pogué condemnar a les persones que més s'havien mostrat contraries al cop d'estat militar del juliol de 1936. La repressió franquista a la nostra comarca, a més de carregar amb centenars d'exiliats, s'hagué de conformar amb condemnes de presó i una repressió basada en la marginació social cap aquelles persones que el franquisme considerava *desafectes* al règim.

Com hem dit, l'Alt Urgell comença a patir la ocupació franquista el 26 de gener de 1939, quan les tropes rebels entren a Oliana i Coll de Nargó, des d'on resseguint el curs del riu Segre, arribaran a la Seu d'Urgell el 5 de febrer de 1939. L'exili català, que s'havia iniciat ja mesos enrere, després la caiguda del Front d'Aragó i l'ocupació, primer de Lleida el 3 d'abril de 1938 i dies més tard del Pallars Sobirà i la Vall d'Aran, continuava ara, a les acaballes de 1938 i el gener de 1939, per tota la part sud, central i nord-est de Catalunya.

A l'Alt Urgell doncs, l'exili definitiu²¹ de centenars de republicans es començaria a produir a les acaballes de 1938, després de la caiguda del Front del Pallars i la definitiva derrota de la Batalla de l'Ebre, que deixava via lliure els rebels per ocupar tot el Principat. A la nostra comarca, a més d'organitzar-se almenys 3 trasllats d'evacuats de la Seu d'Urgell²², els darrers dies del mes de gener, abans de la imminent arribada de les tropes rebels el 5 de febrer de 1939, l'exili es feu majoritàriament, en grups petits i autònoms, que tenien com objectiu arribar a Andorra i sobretot, França. Per entrar a Andorra des de la nostra comarca i sense aixecar les sospites dels pocs carrabiners que encara quedaven pel nostre territori ni dels gendarmes francesos que estaven destinats a Andorra per ajudar al país front l'èxode massiu de persones del

---

²¹ Aquest fet, no vol dir que l'exili republicà únicament es produís en aquells moments. Si bé anteriorment ja hem especificat que a l'inici del conflicte també trobem un exili *de retorn*, no podem passar per alt que, a l'equador del conflicte, centenars de republicans provinents d'arreu l'estat intentaren fugir a l'estranger per les nostres muntanyes, deixant enrere els horrors de la guerra, la fam i els alistaments forçosos. De fet, les escaramusses a les zones de frontera muntanyoses d'Andorra i l'Alt Urgell foren constants durant el 1937. Un exemple d'aquests enfrontaments i sens dubte el més greu de tots, el trobem el 13 de setembre d'aquell mateix any, quan un nombre proper als 400 exiliats, intentant arribar a Andorra, és interceptat per carrabiners republicans, ja en zona andorrana, obrint foc contra el nombrós grup de refugiats i fent-ne presoners a almenys 107 persones i matant entre 7 i 8 persones.

²² Aquestes evacuacions, es feren preveient una possible entrada violenta de les tropes rebels a la ciutat. Un testimoni oral de la ciutat d'aquells moments, Ton Majoral, ens confirma que els dies previs a l'ocupació de la ciutat, corregué el rumor que a la Seu hi arribaria el conegut com el *Batalló dels moros*, divisió de l'exèrcit franquista formada per combatents del nord d'Àfrica, coneguts (en una mostra de racisme, ja que es tractava d'una generalització) per saquejar les cases de les ciutats que ocupaven i emprar la violència física i sexual als habitants d'aquestes. Finalment no fou aquest el Batalló que ocupà l'Alt Urgell i el dia 5 de febrer, es visqué sense incidents remarcables.

país veí, trobaríem dues vies principals. La primera via, entrava al Coprincipat a través de la Rabassa, travessant el fronterer nucli de Bescaran i salvant un desnivell acumulat de més de 2.500 metres d'altitud en ple hivern. La segona via, no menys dura físicament, entrava a Andorra per la banda oest, a través del nucli d'Arduix²³.

Si bé després de la II Guerra Mundial desenes d'urgellencs exiliats van optar per viure al país veí, en els moments immediatament posteriors a la guerra, esdevenia perillós pels republicans exiliats viure a Andorra. En aquells últims moments del conflicte, es donava la situació que al petit país pirinenc començarien a conviure aquests exiliats republicans recentment arribats al país, amb d'altres exiliats simpatitzants del bàndol rebel que havien fugit del país amb l'esclat de la Revolució l'estiu de 1936. A més, la presència a Andorra d'agents del franquista *SIFNE*, el *Servicio de Información del Nordeste de España*, era més que evident, alhora que el síndic Francesc Cairat no deuria donar confiança als nous exiliats republicans, després que el 1937 decidís negociar amb el mateix Francisco Franco una sèrie d'ajudes econòmiques i alimentaries pel país veí.

Tenint en compte doncs la situació del petit Coprincipat, la opció majoritària pels republicans de l'Alt Urgell fou l'exili a França. Per arribar a la República Francesa, sinònim d'esperança i llibertat per uns republicans que creien que França els protegiria i ajudaria a refer les seves vides, la principal via que tenien els habitants de la nostra zona era arribant a través de la Cerdanya, ja que el Pallars Sobirà restava ocupat pels franquistes des de la primavera de 1938. Així, en direcció nord i per la riba del Riu Segre, centenars de persones de l'Alt Urgell i la Cerdanya, a més de milers de milicians i soldats, entre ells les restes de la Columna Durruti²⁴, creuaren les nostres comarques direcció França, arribant tots ells a la frontera francesa que marca la població de la Guingueta d'Ix. Només en aquest punt fronterer, es calcula que el 5 de febrer de 1939, dia de l'ocupació de la Seu d'Urgell i mateix dia en que França decideix obrir definitivament les seves fronteres, que restaven tancades fins aleshores, passaren per la Guingueta en només 24 hores unes 20.000 persones²⁵.

La gestió del govern francès de l'exili republicà esdevingué des del seu inici un veritable drama. Milers de persones restaren a la frontera catalano-francesa esperant

---

²³ Piferrer, Jordi. *"El pas dels Pirineus. Les rutes d'evasió cap Andorra i l'aventura de Sant Josep Maria Escrivà de Balaguer a la tardor de 1937"*. Pagès Editors. Lleida, 2012.

²⁴ La columna Durruti, entre d'altres cossos militars de la República, creuaren l'Alt Urgell i la Cerdanya per arribar a territori francès, tot emprant una política de *terra cremada* basada en la destrucció de ponts (com la Palanca de Noves o d'Adrall) i edificis com l'estació d'autobusos de la Seu d'Urgell, al bellmig de l'actual Plaça Catalunya de la ciutat.

²⁵ DD.AA. *"Breu història de la Guerra Civil Espanyola"*. Dirigit per: Josep Maria Solé Sabaté i Joan Villarroja i Font. Edicions 62. Barcelona, 2005. Pàg. 770.

l'obertura definitiva de la frontera del país veí. Al Portús, al Coll d'Ares o a la citada Guingueta d'Ix, milers de republicans veieren com França els hi negava la entrada de forma rotunda, fins que el 28 de gener accepta únicament obrir-la a dones i infants. Una mesura, que s'amplià el 31 del mateix mes als ferits, fins la definitiva obertura el dia 5 de febrer. Aquesta pèssima gestió de la crisi migratòria arran la guerra civil seria el preludi del que els republicans exiliats haurien de viure a territori francès.

La majoria dels 14 protagonistes del nostre estudi, com veurem posteriorment, probablement patiren aquest desconcert a la frontera francesa, a la qual deurien arribar entre el desembre de 1938 i el 13 de febrer de 1939, moment en que les tropes franquistes ocupen la totalitat de la frontera francesa amb Catalunya. Així, amb tota Catalunya ocupada, el nostre focus d'atenció s'ha de situar en la vida d'aquests exiliats en territori francès.

Després del desconcert a la frontera, l'executiu francès tornà a demostrar què, un cop obertes les fronteres, no havia planificat l'arribada més que previsible de centenars de milers de republicans espanyols al seu país, agreujant així una forta crisi humanitària a la cara nord dels Pirineus. El govern francès envià de forma improvisada gairebé 50.000 soldats amb l'objectiu de controlar els refugiats arribats per Catalunya, oblidant així unes atencions humanitàries (i no policials) que haurien d'haver estat bàsiques en aquells dies d'hivern de l'any 1939. El major interès francès en la qüestió policial i de vigilància dels refugiats, en detriment de la qüestió humanitària, quedà més pales que mai quan el mateix 5 de febrer, les tropes franceses enllestiren el primer camp de refugiats destinat a allotjar republicans espanyols, el camp situat a les platges de la localitat costanera d'Argelers, al qual seguirien dos dies més tard el de Sant Cebrià, i el dia 9 de febrer, el de Barcarès. Durant febrer i març, França decidí complementar la política de repartiment de refugiats entre els diferents centres d'acollida²⁶ situats a departaments francesos, amb l'habilitació de nous camps de refugiats que eren creats de qualsevol manera a altres poblacions com la mateixa Guingueta d'Ix, Arles, Prats de Molló, la Tor de Querol, Montlluís o Septfonds.

En total, es calcula que uns 275.000 persones foren enviades a camps de concentració francesos, fet que representa més del 50% del global de republicans exiliats, essent els camps de Sant Cebrià (unes 100.000 persones) i Argelers (unes 80.000 persones) els camps més multitudinaris. La vida en aquests camps era realment dura: en ple hivern, el fred va ser el company de martiri d'aquests exiliats. A

---

²⁶ Aquests centres tenien molt millors condicions que els camps de concentració situats als departaments pirinencs, pel que la minoria d'exiliats que tingueren la sort d'anar a aquests centres, tingueren unes molt millors condicions de vida que els seus companys.

més, la gana tampoc tardà a arribar, així com les epidèmies a causa de la manca d'higiene en aquests camps, el que previsiblement provocà una mortalitat més que destacable tot i no conservar-se'n xifres. I per acabar, segons els testimonis, els encarregats de vigilar els camps, soldats francesos i unitats senegaleses, sotmetien a constants humiliacions i vexacions els exiliats, emprant una gran violència física que sens dubte marcà els primers mesos d'exili d'aquests republicans a França.

Com veiem doncs, la situació dels republicans exiliats a la veïna república distava molt de ser la desitjada per aquests, quan decidiren emprendre el camí de l'exili, deixant enrere la seva família, la seva casa i la seva gent. El drama però, un cop a França i majoritàriament en camps de refugiats, no havia fet més que començar. A la llibertat truncada en aquests camps, ben aviat se li sumaria un nou conflicte bèl·lic. La pau que també cercaven els nostres exiliats a la veïna França, es veuria també trencada per l'esclat definitiu d'una nova guerra: La II Guerra Mundial (1939 – 1945).

1.4 LA II GUERRA MUNDIAL (1939 – 1945) I EL SEU EFECTE SOBRE ELS EXILIATS REPUBLICANS

Com hem vist, la major part dels republicans exiliats arran la victòria franquista a la Guerra Civil Espanyola opten per anar a França. Al país veí, a més de ser tractats com delinqüents i majoritàriament, ser tancats en camps de refugiats en pèssimes condicions, els nostres exiliats veieren com la pau que cercaven s'esvaï el setembre de 1939. El dia 1 d'aquell mes, l'Alemanya nazi iniciava la seva invasió a Polònia i com a resposta, Anglaterra i França declaren la guerra a Hitler el 3 de setembre de 1939: La II Guerra Mundial acabava de començar.

Tot i la declaració de guerra, durant els primers mesos de conflicte ni França ni Gran Bretanya es decidiren a atacar fermament l'Alemanya nazi, que ràpidament es feu amb el control primer de la meitat oest de Polònia i del Mar Negre, a la recerca del petroli romanès, i més tard del nord del continent europeu, ocupant els Països Baixos, Dinamarca i Noruega. D'aquesta forma, entrada la primavera de 1940, la IIGM estava clarament dominada per una Alemanya, que va trobar en la inacció de francesos i britànics la seva gran oportunitat per expandir-se internacionalment.

El triomf expansionista dels nazis, feu que finalment el 10 de maig de 1940, mateix dia en que Winston Churchill es converteix en nou primer ministre britànic en substitució

de Chamberlain, Hitler donés l'ordre d'iniciar una operació militar contra França. L'atac, més que previsible tenint en compte l'afany expansionista de Hitler, de nou agafà per sorpresa i sense planificació a un estat francès que ràpidament es vingué a baix. Un mes després de l'inici de l'atac, la capital francesa passava de París a Bordeus i militarment, la retirada de Dunkerque de soldats francesos i britànics esdevenia símbol de la momentània derrota de les tropes aliades. Així, el 14 de juny els alemanys entraven a París i dos dies més tard, el govern francès de Bordeus opta per un armistici alhora que nomena cap del nou govern al mariscal Pétain: amb aquest armistici, el nou govern francès acceptava la ocupació nazi de la zona nord i oest del país, alhora que el restant 40% de territori (la zona sud en la seva vessant Mediterrània) es convertia en el nou estat francès amb capital a Vichy, de caràcter clarament antidemocràtic, corporativista, autoritari i totalment col·laboracionista amb el nazisme.

D'aquesta forma, l'estiu de 1940 França havia resultat totalment derrotada i els milers d'exiliats republicans al nord dels Pirineus, es trobaven ara en una molt difícil situació: de decidir anar a un país democràtic que previsiblement acolliria amb els braços oberts els defensors de la II República, a trobar-se en un territori ocupat per l'Alemanya nazi. Un cop derrotada França, l'exèrcit nazi ocupant i les forces col·laboracionistes de Pétain, es converteixen en els nous responsables dels milers de republicans exiliats a territori francès. La ideologia de la qual fugien els republicans espanyols, es convertia ara en la responsable de les seves vides, que en aquell moment arribarien a un punt crític.

Cal dir que abans de la derrota francesa, des de l'esclat de la IIGM el govern francès optà per una política basada en la *drôle de guerre*, la economia de guerra. Per fer front als costos del conflicte bèl·lic, molts camps de refugiats com Argelers a Sant Cebrià tancaren les seves portes o bé canviaren els seus objectius: ara, els republicans exiliats tancats en aquests camps estaven cridats a col·laborar amb un estat francès en guerra. D'aquesta forma, una de les mesures de la *drôle de guerre*, fou la creació per part de l'executiu francès de les Companyies de Treballadors Estrangers (CTE), a més dels *Régiments de Marche de Volontaires Etrangers*, divisions dependents de l'exèrcit francès que més que destinades a l'exercici bèl·lic, tenien com objectiu la construcció de serveis i infraestructures destinades al combat, com la Línia Maginot, un conjunt de fortificacions que s'estenien per bona part de la frontera est francesa, com veurem més endavant.

Amb la creació de les CTE, milers de republicans exiliats marxaren dels camps de refugiats francesos. Cal dir que si bé en un primer moment l'enrolament a aquestes companyies era voluntari, a mesura que avançava la II GM l'executiu francès obligà a anar a aquestes CTE als republicans que encara no ho havien fet. Així, milers de republicans exiliats que estaven enrolats a aquestes companyies de treballadors dependents de l'exèrcit, es trobaven ara, l'estiu de 1940, com a presoners de l'exèrcit nazi ocupant o bé en el punt de mira de les forces col·laboracionistes de Vichy. Conscients de la gran presència de republicans espanyols en els camps de presoners de guerra francesos, els nazis ràpidament se'n adonaren de la situació: entre els suposats presoners de guerra, hi havia espanyols que havien lluitat contra l'exèrcit franquista i en conseqüència, contra l'aviació alemanya que li donava suport durant la Guerra Civil Espanyola.

En un inici, al tractar-se de presoners caiguts en combat o en ofensiva militar en el marc d'una guerra internacional, als captius se'ls hi aplicava el tercer conveni de Ginebra, signat l'any 1929 i relatiu al tractament i condicions humanes que havien de rebre per llei els presoners de guerra, regulant aspectes bàsics com la higiene, l'alimentació o la roba. D'aquesta forma, podríem dir que si bé els republicans exiliats tornaven a veure coartada la seva llibertat, les condicions del seu captiveri eren en un inici, com a presoners de guerra, lleugerament millors que als camps de refugiats francesos.

Ara bé, els republicans exiliats espanyols es trobaven en aquests camps de presoners en una mena de buit legal. Si bé la majoria podrien ser considerats, segons el conveni de Ginebra de 1929, com a presoners de guerra per la seva condició de membres (voluntaris o no) de les forces armades franceses, el problema rau en la seva condició d'estrangers: no debades, es tractaven de persones de nacionalitat espanyola però a les ordres de l'estat major de França, que alhora no els hi reconeixia la ciutadania legal, com a conseqüència de la pèssima gestió de la crisi humanitària que tingué lloc l'hivern de 1939. És aquesta condició, la de ciutadans sense nacionalitat legal a les ordres d'un exèrcit estranger, la que obrirà les portes a milers de republicans exiliats d'un captiveri que tindria lloc a uns temuts escenaris dels quals els nostres exiliats mai n'havien sentit a parlar: els camps de concentració nazis.

Respecte al perquè l'Alemanya nazi decideix traslladar a milers de republicans espanyols als seus camps de concentració i no aplica'ls-hi així el Conveni de Ginebra, al no considerar-los presoners de guerra, hi ha actualment dues teories dominants: Una primera teoria, defensa la tesi que la responsabilitat màxima d'aquest fet és del

ministre d'exters franquista de l'època, el germanòfil, Serrano Suñer, qui interpel·lat pel govern nazi i al veure la forta presència de republicans espanyols entre els presoners de guerra de França, assenyala que els republicans espanyols exiliats són apàtrides i per tant, donà via lliure al nazisme per a la seu trasllat als camps de concentració, al no voler-ne la repatriació i ni tant sols considerar-los espanyols. Aquesta teoria, segons l'historiador David Wingeate, sense fonaments ni suport documental²⁷, perdria la seva validesa tenint en compte que Serrano Suñer es reuneix a Berlín amb el govern alemany en la seva visita oficial entre el 15 i el 25 de setembre de 1940, més d'un mes després que ja s'hagin trasllat a Mauthausen almenys el primer miler d'exiliats republicans espanyols. Per aquest fet, la segona teoria respecte a l'arribada de republicans espanyols als camps nazis, defensada per historiadors com el mateix David Wingeate i essent actualment la teoria més acceptada, és la que defensa una interpretació del dret internacional emanat del ja citat Conveni de Ginebra de 1929, per part del govern nazi, per la qual pel fet que Alemanya no estava en guerra amb Espanya i els republicans espanyols estaven de forma il·legal a França, sense passaport, aquests podien ser considerats com apàtrides, no sent així presoners de guerra. A aquesta interpretació del dret internacional, se li ha de sumar la indiferència franquista respecte als republicans exiliats i l'animadversió del govern nazi cap a uns republicans espanyols que hissaven la bandera de l'antifeixisme i havien lluitat contra l'Alemanya nazi durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), quan aquesta donà ajuda militar i econòmica a l'exèrcit rebel franquista. Així doncs, l'acceptació d'aquesta segona teoria en aquest treball, no ha de treure responsabilitat a l'executiu franquista pel que fa els milers de republicans deportats a camps de concentració: No debades, fou la guerra civil iniciada pel bàndol rebel i la posterior repressió franquista, la que motivà a milers de republicans a marxar del país, trobant en alguns casos l'horror dels camps de concentració. I fou la dictadura franquista, amb el ministre d'exters Serrano Suñer al capdavant, la que no impedí en cap cas el trasllat d'exiliats a camps de concentració nazis, un fet que amb tota probabilitat era conegut pel franquisme arran la gran disciplina i metodisme del règim nazi a l'hora d'actuar. És obvi que el Reich informà al govern franquista de la existència de milers de republicans espanyols als seus camps, alhora que molt probablement l'executiu espanyol donà el seu beneplàcit a moltes de les deportacions de republicans realitzades pels nazis.

---

²⁷ Wingeate Pike, David. *"Españoles en el Holocausto"*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 42.

D'aquesta cruenta forma, els republicans exiliats veurien com en ni tant sols 3 mesos després de l'ocupació nazi de França, tot i estar reclosos en camps de presoners de guerra gestionats pels alemanys (els anomenats *Stalags*), ja no serien considerats com a tals, sinó com apàtrides, fet que els obria les portes cap a un trasllat desconegut pels milers de republicans i que es traduiria en més de 9.000 republicans enviats a camps de concentració nazis fins la derrota nazi a la IIGM el maig de 1945.

A les darreries de 1940 doncs, la IIGM sembla que té un clar dominador: l'Alemanya nazi. En aquells moments Hitler té com objectiu la invasió d'Anglaterra, que ha apostat per resistir després d'aconseguir salvar el seu exèrcit a la retirada de Dunkerque, a més de Grècia i els Balcans, zona compromesa per una invasió poc preparada per part d'un dels aliats de Hitler a la IIGM, la Itàlia de Mussolini. El 1941, Hitler ja domina gairebé tot el continent europeu, però l'afany expansionista de Hitler provoca que la primavera de 1941, els nazis estiguin decidits a trencar el Pacte *Ribbentrop-Molotov* amb la Unió Soviètica i iniciar així la invasió de la gran potència de l'est europeu. El juny de 1941 s'iniciava la *Operació Barbaroja* amb l'objectiu d'envair la Unió Soviètica i en un inici semblava inevitable la victòria nazi: el mes de desembre les tropes nazis ja es trobaven a les portes de la capital de la Unió Soviètica, Moscou.

Coincidint amb els moments de màxima expansió i èxit nazi a la guerra, trobem una primera fase de la deportació de republicans espanyols²⁸ que tindria lloc entre agost de 1940, moment d'arribada del primer comboi de republicans espanyols a Mauthausen, i la primavera de 1942, quan l'entrada d'espanyols a camps de concentració disminueix dràsticament. Aquesta etapa es caracteritza per ser el moment en que més republicans exiliats foren empresonats a camps de concentració. En el cas que ens ocupa i en consonància amb aquest fet, hem de tenir en compte que dels 14 alturgellencs que són empresonats a camps nazis, 12 ho fan entre el 6 d'agost de 1940 i el 19 de desembre de 1941. També aquest període cronològic és en el que s'estima una major mortaldat de republicans als camps nazis: es calcula que entre agost de 1940 i desembre de 1942, tenen lloc el 95% de les morts de republicans espanyols a camps de concentració²⁹, xifra que de nou correspon amb les del nostre estudi, ja que dels 10 alturgellencs morts, 8 defalliren en aquestes dates.

La situació doncs l'any 1941 era absolutament dramàtica pels interessos dels republicans exiliats i dels països aliats. Les captures i deportacions no paraven de

---

²⁸ Podem distingir, com veurem, dues fases en la deportació de republicans espanyols als camps nazis: Una primera fase iniciada a l'agost de 1940 i finalitzada el 1942, i una segona etapa des de 1943 i fins a la fi del conflicte.

²⁹ Wingeate Pike, David. *"Españoles en el Holocausto"*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 45.

créixer, alhora que Hitler s'apuntava diverses victòries militars que com hem dit, el porten a trobar-se a tocar de la Moscou Soviètica el desembre de 1941. Però aquell fred mes d'hivern significaria contra pronòstic, l'inici de la fi de la hegemonia nazi a la IIIGM. Paral·lelament a l'avenç nazi sobre Moscou, les tropes del Japó feixista, aliat dels nazis, decideixen continuar amb la seva expansió imperialista pel Pacífic i ataquen la base militar nord-americana situada a Pearl Harbor, matant més de 2.000 marins. Si bé durant els mesos següents la expansió japonesa pel Pacífic fou imparable, els Estats Units d'Amèrica, fins ara al marge del conflicte, estaven decidits a entrar de ple en una guerra que canviaria radicalment el seu rumb l'any 1942. Aquell any Hitler rebrà la seva primera derrota militar a Stalingrad, amb un exèrcit soviètic que liderat per Iosif Stalin inicià la seva contraofensiva, definitivament victoriosa l'estiu de 1943, quan Hitler ja abandona qualsevol intent de conquerir definitivament la Unió Soviètica.

D'aquesta forma la IIIGM havia fet un gir radical. Amb l'entrada dels Estats Units al conflicte i la recuperació militar dels soviètics, a Europa per primera vegada l'exèrcit nazi era obligat a retrocedir per l'est, alhora que els aliats desembarcaven a Sicília l'estiu de 1943, ja decidits a vèncer les forces de l'eix. La derrota alemanya però, encara hauria d'esperar gairebé 2 anys més, temps en el que la maquinària d'extermini nazi no es va aturar, tot i que la situació als camps de concentració havia canviat lleugerament, si la comparem amb la dels primers dos anys de conflicte. A partir de 1943 i fins el maig de 1945, moment d'alliberament de Mauthausen, el nombre d'arribada de republicans exiliats als camps nazis disminueix de forma considerable. No cal oblidar que la gran majoria de republicans dels camps de concentració havien estat capturats a França, durant la campanya d'invasió nazi del país veí i si bé a partir de 1942 encara hi havia milers de republicans lluitant a la Resistència francesa, les captures nazis a l'Occident europeu disminuïren dràsticament, coincidint amb el retrocés nazi a l'est del continent i les primeres derrotes militars dels homes de Hitler. Però aquest fet, no ens ha de fer pensar que la mortaldat global als camps de concentració baixà o que les condicions de vida milloraren. Tot i que a partir de 1943 i deguda a la manca de mà d'obra al III Reich, molts deportats veieren una millora de les seves condicions de vida gràcies a nous destins de treballs forçats, sovint fora dels camps de concentració³⁰, aquest canvi no fou homogeni per a tots els presoners. Mentre que molts republicans espanyols, els *Rotspanier*, foren destinats a aquests llocs de treball (o *Kommandos*, com veurem més endavant), la persecució dels nazis a

---

³⁰ Diverses empreses alemanyes i austríaques es beneficiaren de mà d'obra obligada provinent de camps de concentració, com *Krupp*, *Porsche*, *Volkswagen* o *Siemens*.

la comunitat jueva continuà. I no només això, sinó que a mesura que avançava la guerra, el règim nazi apostava per una major rapidesa en l'extermini de jueus als camps de concentració: l'anomenada *solució final*, és a dir, l'assassinat sistemàtic i programat de jueus, havia començat.

Aquesta greu persecució que patiren els jueus durant el III Reich alemany, feu que milers de persones s'haguessin d'exiliar lluny de la zona d'influència feixista i nazi si no volien ser capturades i en molts casos, exterminades. En aquest context durant tota la II Guerra Mundial, els Pirineus esdevingueren en una zona de pas de milers de jueus que fugien de l'infern del nazisme: no cal oblidar que Espanya, tot i ser un règim feixista, no participà de forma activa en la IIGM i molts jueus, veieren en l'estat espanyol una parada obligada per fugir del nazisme³¹, abans de poder instal·lar-se en territoris més segurs, com Anglaterra o Sud-Amèrica. Molts jueus doncs, hagueren de creuar França (i fins i tot alguns Alemanya) i entrar a l'estat espanyol a través dels Pirineus, amb muntanyes que superen els 3.000 metres d'altitud. La dificultat del terreny i la impossibilitat de utilitzar vies frontereres conegudes per tal d'evitar ser descoberts i detinguts, molts jueus confiaren la seva sort a una sèrie de passadors, que haurien de guiar els evadits en la seva travessa cap al sud dels Pirineus.

Si bé trobàvem passadors que actuaven pràcticament de forma autònoma, una bona part d'aquests guies actuaven de forma organitzada, dins el que coneixem com cadenes o xarxes d'evasió: grups organitzats de persones amb diferents comandaments i bases operatives, que tenien com a objectiu ajudar a jueus i combatents aliats abatuts a fugir de la persecució del nazisme i trobar un lloc segur des d'on poder refugiar-se o bé tornar als seus països per continuar amb la guerra. Algunes d'aquestes xarxes, la majoria de les quals d'arrel anglesa i francesa, però també poloneses o belgues, tingueren els Pirineus com a punt protagonista i sent encara més específics, Andorra³² i la Cerdanya francesa.

I és en aquest context i amb l'existència d'aquestes xarxes d'evasió i la Resistència francesa contra la ocupació nazi, amb el que podem entendre una segona fase de la deportació de republicans espanyols a camps de concentració nazis. Ja hem vist com en un primer moment, des d'agost de 1940, la gran majoria de republicans espanyols deportats provenien de la campanya militar nazi a França, on es trobaven enrolats en

---

³¹ La Creu Roja i el Consolat Britànic de Barcelona, foren dos elements claus que expliquen el perquè milers de jueus, s'arriscaren a entrar en territori franquista. Des d'aquestes institucions, s'organitzaren centenars de vaixells per traslladar als evadits a països segurs.

³² L'historiador especialitzat en xarxes d'evasió, Josep Calvet, parla d'uns 80.000 evadits que arribaren a l'estat espanyol a través d'Andorra, lloc on actuaven conegudes xarxes d'evasió com la *Pat O'Leary*, la *Comette Line* o la *EWA*.

Companyies de Treballadors Estrangers (CTE) vinculades a l'exèrcit francès. Amb França ja ocupada i l'aturada de l'expansió nazi a partir de 1942, les xifres de deportats espanyols als camps nazis baixen dràsticament, però no s'aturen del tot. L'any 1942 com hem dit, mentre els nazis engegaven la *solució final* contra els jueus, els republicans espanyols que encara sobrevivia a l'infern nazi, es trobaren amb una mínima millora de les seves condicions de vida³³ i veieren com ara, els espanyols que entraven als camps, ho feien amb comptagotes. I la pregunta que ens fem és, quin era el perfil dels republicans que entraren a camps nazis a partir de 1942-1943?

Es tractava de republicans exiliats que si bé en la majoria dels casos també havien hagut de patir els camps de refugiats francesos, havien aconseguit la forma de sortir-se'n i s'havien instal·lat a la França de Vichy. Allà, lluny de restar en un segon pla, molts continuaren amb el seu activisme polític, col·laborant amb la resistència francesa i sobretot, en el pas d'evadits (tant de jueus perseguits com de soldats aliats que havien estat interceptats per l'aviació alemanya i que volien tornar a Gran Bretanya per continuar lluitant contra els nazis). És arran d'aquest activisme, en el que durant el període de 1942-1944 (i especialment, durant els anys 1943-1944) la GESTAPO intensifica la seva vigilància a la part sud de França, aconseguint detenir desenes de republicans acusats de ser col·laboradors de la Resistència francesa i enviats a camps de concentració com Buchenwald. Aquest, serà el cas de dos dels nostres evadits.

Però tornant a la II Guerra Mundial, l'any 1944 l'avenç de les tropes aliades va resultar ja imparable: començant per Itàlia, alliberant Roma el juny de 1944 i executant definitivament Mussolini el 28 d'abril de 1945, nord-americans, soviètics i anglesos lluitaren junts fins la derrota definitiva de l'Alemanya nazi. Ja des de l'estiu de 1944, els bombardejos aliats a les ciutats del III Reich foren incessants, alhora que el gruix de tropes aliades al vell continent augmentava cada cop més, sobretot d'ençà el desembarcament de Normandia el 6 de juny de 1944. Amb l'entrada del 1945 la guerra semblava més que decidida. Des de l'est, la Unió Soviètica avançava imparable en direcció Berlin, alhora que britànics i nord-americans feien la propi a l'oest. Davant la imminent ocupació aliada de tot el III Reich, Hitler es suïcidà el 30 d'abril de 1945. Dos dies més tard, el 2 de maig de 1945, Berlin era ocupada per l'exèrcit soviètic i el III Reich, el règim de nazisme i terror que assolà el continent europeu i que utilitzà elements repressius mai vistos fins aleshores, arribava definitivament a la seva fi el 23 de maig de 1945. La IIGM terminava l'estiu de 1945, després que els Estats Units, castiguessin l'última de les potències de l'eix, el Japó, amb el llançament de les bombes atòmiques d'Hiroshima i Nagasaki l'agost de 1945.

---

³³ Condicions que en tot cas eren igualment inhumanes.

La fi de la guerra canviaria radicalment el món que havia sorgit arran la Primera Guerra Mundial i els seus tractats de pau. Europa havia vist la caiguda de dos dels tres líders feixistes del continent: Mussolini i Hitler. Ara, al vell continent ja només trobaríem un reducte feixista: la Espanya del dictador Francisco Franco. Aquesta situació, inesperada pels nostres protagonistes, que creien que després del desenvolupament de la IIGM les tropes aliades també alliberarien l'estat espanyol i derrocarien Franco, és la causant que la gran majoria de republicans exiliats l'any 1939, com els nostres 4 supervivents, no poguessin tornar a les seves cases i amb les seves famílies, en molts casos fins la mort del dictador el 20 de novembre de 1975.

1.5 APROXIMACIÓ ALS CAMPS DE CONCENTRACIÓ NAZIS

L'Alemanya nazi, és tristament coneguda per haver ideat un mecanisme de repressió sense precedents en la història de la humanitat: els ja citats camps de concentració nazis, pels quals passaren més de 9.000 republicans exiliats.

Adolf Hitler i el partit nazi (NSDAP) havien preparat meticulosament no només el seu assalt al poder explicat anteriorment, sinó la posterior repressió que hauria d'exercir el nou estat alemany per silenciar i castigar la dissidència al nou règim. El tarannà repressiu que agafaria la futura Alemanya de Hitler ja s'intuïa des de la presentació pública de les SS nazis a Nuremberg l'any 1927 i es començava a confirmar quan el 27 de febrer de 1933, menys d'un mes després de ser nomenat Hitler nou canceller alemany, el *Reichstag* era incendiat pel propi NSDAP. Aquell, representà el punt de partida de la brutal repressió del règim nazi, amb un decret, el *Verordnung des Reichspräsidenten zum Schutz von Volk und Staat* (Decret del President del Reich per la protecció del poble i l'estat) que s'emetria l'endemà de l'incendi del *Reichstag*. Aquella norma, limitava seriosament diversos drets recollits a la constitució de Weimar de 1919 (com la llibertat d'expressió, de premsa o de reunió), alhora que modificava el codi penal i les atribucions del canceller en matèria de seguretat pública. Tot plegat, assentava les bases legals per a l'inici d'una brutal repressió enfocada en un primer moment contra el sindicalisme i el partit comunista alemany, el *KPD*, i que comportaria la construcció dels primers camps de concentració (*Konzentrationslager*s, *KZ* o *KL* en alemany) degut a la incapacitat de les presons alemanyes d'absorbir els milers de

presoners polítics que Hitler i el NSDAP estaven condemnant a presó. La democràcia alemanya arribava així a la seva fi³⁴ donant pas a l'inici de l'autoanomenat III Reich.

Així doncs, la història dels camps de concentració nazis no comença amb la II Guerra Mundial, sinó ja des de l'inici de la etapa de Hitler al capdavant d'Alemanya. El 21 de març de 1933, menys d'un mes després del Decret per la protecció del poble i l'estat, s'inaugurava a Dachau, una petita ciutat de Baviera, el primer camp de concentració de l'Alemanya nazi, pensat per al captiveri de 5.000 presoners polítics. En poc mes d'un any, Hitler ja havia creat més d'un centenar de camps de concentració per on passaren en només un any uns 100.000 presoners polítics³⁵ i es calcula que entre 1933 i 1939, un milió d'alemanys foren enviats a camps de concentració³⁶. Per altra banda, la repressió racial ja iniciada des de l'estiu de 1933, es diferenciava en aquesta primera etapa del nazisme de la repressió política: en termes polítics, Hitler volia acabar amb la competència política a través d'una política repressiva sustentada amb els nous camps de concentració; pel que fa a política racial i tal i com Hitler ja expressava el *Mein Kampf* (1925), el NSDAP aposta ràpidament pel foment d'un fort antisemitisme entre la població alemanya, acompanyat d'un procés d'expulsió dels jueus de l'administració, la política i la cultura alemanya (l'anomenat *Entjudung*, traduït com desjudaització), a més de per una puresa racial alemanya que prohibia matrimonis interracials des de 1935. Aquesta repressió racial s'intensificaria a partir de la tardor de 1938. La nit del 9 al 10 de novembre de 1938, té lloc el que es coneix com "*La nit dels vidres trencats*" el que podria ser considerat com el punt de partida definitiu d'un holocaust que ja s'estava gestant des de l'ascens de Hitler al poder. Aquella nit i després de l'assassinat a París d'un diplomàtic alemany a mans d'un jove jueu, les autoritats alemanyes instigaren una sèrie d'atacs contra negocis de jueus, sinagogues i propietats privades, a més de milers de detencions arbitràries contra ciutadans jueus que acabaren a camps de concentració alemanys. A partir d'aquell moment, la presència de jueus en camps nazis serà cada cop més nombrosa, fins arribar a la *solució final* a l'hivern de 1942.

A les portes de la II Guerra Mundial (1939 – 1945) l'Alemanya nazi havia reorganitzat de la mà de Heinrich Himmler (1900 – 1945), cap de les SS, un sistema de camps de concentració en un principi creats de forma desorganitzada, trobant amb Himmler 6 grans camps de concentració definitius: Dachau (1933), Sachsenhausen (1936),

---

³⁴ Fontana, Josep. "*El siglo de la revolución. Una historia del mundo desde 1914*". Ed. Crítica. Barcelona, 2017. Pàg. 212.

³⁵ Op. Cit.. Pàg. 216.

³⁶ Roig, Montserrat. "*Els catalans als camps nazis*". Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 192.

Buchenwald (1937), Mauthausen (1938), Flossenbürg (1939) i Ravensbrück (1939)³⁷, aquest últim pensat per a les dones. D'aquests 6 camps que es mantindran durant la II Guerra Mundial, a dos, Mauthausen i Buchenwald, hi trobarem presència d'alturgellencs, com veurem seguidament.

Amb l'esclat el setembre de 1939 de la II Guerra Mundial, els camps de concentració prenen una importància encara major al III Reich. Als 6 grans camps de concentració creats previs al conflicte, se li sumarien per tot el territori del III Reich desenes de camps més, com Auschwitz-Birkenau (1940), Breitenau (1940), Gross Rosen (1940) o Bergen Belsen (1943)³⁸. Aquesta proliferació de nous camps destinats a la reclusió de presoners polítics i de guerra, així com de jueus, homosexuals o gitanos entre d'altres, portarà al Reich l'any 1941 a emetre un decret de classificació per categories dels diferents camps de concentració. Els camps nazis, serien aleshores classificats en 3 categories: la 1a categoria, amb camps com Auschwitz I o Dachau, era previsiblement la menys dura i estava pensat per presoners amb possibilitats de reinserció, segons el Reich; la 2° categoria, que incloïa Auschwitz II o Buchenwald, seria un esgraó intermedi per a presoners amb greus acusacions però corregibles; i a la 3° categoria, sota el paper la més dura, era reservada per a presoners polítics i comuns amb les més greus acusacions i només englobava un sol camp: Mauthausen. El camp de concentració on passaren la gran majoria de republicans exiliats i on estigueren reclosos 12 dels 14 alturgellencs als camps nazis. A més, per a poder identificar cada presoner, a aquests se'ls hi assignaven diversos distintius: els presoners polítics portaven un triangle vermell; els apàtrides, un triangle blau que en el cas dels republicans espanyols, es complementava amb una lletra S de *Spanier* (espanyol); els presoners comuns, un triangle verd; els considerats asocials (també presoners comuns) un triangle negre; els homosexuals un triangle rosa; els objectors de consciència un triangle morat; els gitanos, un triangle marró (a partir de 1940 negre) i per últim, els jueus portaven un triangle groc.

Tot i aquesta classificació, no podem pensar que el tracte rebut pels presoners fos més humà o millor a camps com Auschwitz I que a Buchenwald o Mauthausen³⁹. No debades, el tracte per part dels nazis i dels *kapos* dels camps (vigilants dels camps sovint presoners comuns captats pels propis nazis) era igualment inhumà i denigrant a tots aquests camps de l'horror. La gran diferència, podia recaure en els companys de

---

³⁷ Hernández de Miguel, Carlos. "*Los últimos españoles de Mauthausen*". Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 136.

³⁸ Roig, Montserrat. "*Els catalans als camps nazis*". Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 194.

³⁹ Hernández de Miguel, Carlos. "*Los últimos españoles de Mauthausen*". Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 137.

captiveri de cada camp de concentració: la perillositat dels presoners comuns no era la mateixa a camps de 1° categoria que a un camp com Mauthausen. Per altra banda, fora d'aquesta classificació varen quedar camps de concentració com Treblinka, considerats d'extermini i creats a partir de l'any 1942, en el marc de l'anomenada *Solució final*. Si bé fins aleshores ja s'havien produït execucions en massa de població jueva a camps de concentració, no seria fins aquell moment en que el règim nazi apostà decididament per la execució massiva de població jueva. A partir d'aquell any 1942 doncs, podem dividir els camps de concentració existents en tots els territoris del III Reich i ocupats pels nazis durant el conflicte en 4 grans categories: camps de trànsit (Westerbock a Holanda o Le Vernet a França), camps de treball (Mauthausen-Gusen), camps d'extermini (Treblinka o Auschwitz, que també era considerat de treball) i camps d'internament i presó (Grini a Noruega o Bolzano a Itàlia).

I davant d'aquestes classificacions, hom es pot preguntar el perquè la gran majoria de republicans exiliats acabaren a un camp de treball com Mauthausen-Gusen, considerat pels propis nazis l'any 1941 com el camp de concentració més perillós i amb els presos més conflictius. Anteriorment, ja hem vist com més de 9.000 republicans acaben a camps de concentració, sent catalogats d'apàtrides. És aquesta catalogació, la que portà als nostres republicans a un camp com Mauthausen i no a d'altres com Auschwitz o Treblinka. Però alhora, és la consideració de presoners polítics apàtrides, la que provocava entre els nostres presoners unes condicions de captiveri totalment inhumanes a Mauthausen. Per respondre a la nostra pregunta, Montserrat Roig, al seu llibre "Els catalans als camps nazis" (1977), ens cita les memòries⁴⁰ de l'oficial nazi i comandant d'Auschwitz Rudolf Hoess (1900 – 1947), escrites per ell mateix a la presó de Cracòvia on estava reclòs i on se'l condemnaria a la pena capital el 1947. En aquestes memòries, Hoess afirma que els presoners polítics *no tenen cap possibilitat de protestar o de fer recurs (...). La durada del seu internament depenia del destí o, a tot estirar, del atzar*".⁴¹ Pel règim nazi, un presoner considerat polític era extremadament perillós al creure que no podia ser reinserit en la nova societat alemanya basada en la superioritat racial, el sistema nacionalsocialista i el control econòmic del territori per part d'unes noves elits oligàrquiques. És aquesta *perillositat* de la dissidència política, una idea que ja hem pogut veure des de l'inici de l'ascens de Hitler al poder amb la creació dels primers camps de concentració com Dachau, la que porta als republicans espanyols a un camp com Mauthausen, d'on mai serien alliberats

---

⁴⁰ Les seves memòries foren publicades l'any 1958 per l'historiador alemany Martin Broszat i reeditades en francès per René Juillat l'any 1959 sota el títol "*Le commandant d'Auschwitz parle*". És aquesta edició, la que ens cita Montserrat Roig.

⁴¹ Roig, Montserrat. "*Els catalans als camps nazis*". Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 195.

pels propis nazis⁴². Això sí, amb una peculiaritat ja citada anteriorment: els presoners republicans del camp de Mauthausen – Gusen foren considerats en la seva majoria com apàtrides espanyols. Però a la pràctica els nostres republicans no deixaven de ser presoners polítics a ulls d'un Reich que havia participat a la Guerra Civil Espanyola (1936 – 1939) amb el bàndol rebel i per extensió, s'havia enfrontat al bàndol dels ara presoners seus. Així, la consideració d'apàtrides era només a efectes legals, ja que fou el que facilità el trasllat dels milers de republicans enrolats a les Companyies de Treballadors Estranger (CTE) franceses des de camps de presoners de guerra protegits pels Convenis de Ginebra, a camps de concentració nazis.

Com veiem en aquest darrer apartat abans de veure les biografies dels 14 alturgellencs deportats a camps nazis, quan parlem de camps de concentració nazis hem de diferenciar clarament aquells camps destinats a l'extermini de jueus i pròpiament, part protagonista de l'Holocaust jueu, d'altres camps com Mauthausen o Buchenwald, destinats majoritàriament a presoners comuns, polítics i apàtrides i en els que l'objectiu no era l'extermini sistematitzat dels internats (que en tot cas, acabava sent una conseqüència per les dures condicions de vida i treball d'aquests camps) sinó la captura de presoners considerats un perill pel Reich que poguessin ajudar la economia nazi gràcies a treballs forçats a realitzar dins els mateixos camps (com a la temuda pedrera de Mauthausen) o bé a empreses alemanyes que col·laboraren amb Hitler i que acceptaren mà d'obra forçada provinent de camps de concentració, com Bayer, Kodak, Krupp, IG Farben, Junkers o Siemens. En aquesta línia, també hem de diferenciar les causes de la mort dels republicans exiliats a camps nazis.

Quan parlem de camps de concentració, és inevitable pensar en càmeres de gas, un dels mètodes d'extermini més cruel i terrorífic que podem imaginar. Tot i que sens dubte aquest sistema d'assassinat en massa és el més conegut dels camps de concentració, cal dir que si bé hi hagueren republicans executats a les càmeres de gas, la gran majoria de republicans morts als camps nazis no foren assassinats amb aquest sistema. A Mauthausen, així com al subcamp de Gusen, sí que trobàvem càmeres de gas, però en cap cas comparables a les d'altres camps com Auschwitz o Treblinka, on l'execució en massa es va convertir en el principal objectiu a partir de 1942. De nou aquí, hem de diferenciar els presoners que entraven dins de l'anomenada *Solució final*, els jueus, dels presoners que es preferien aprofitar per a treballs forçats que milloressin una economia alemanya cada vegada en pitjor estat a partir de 1943. Així doncs, la majoria de republicans espanyols no moriren a les

---

⁴² Wingeate Pike, David. *"Españoles en el Holocausto"*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 47.

càmeres de gas sinó de diverses malalties com pneumònia o tuberculosi, així com a conseqüència de les extremes condicions laborals esclavistes a les que eren sotmesos els presoners de camps de treball com Mauthausen. De fet, dels nostres 14 deportats, 10 moriran per diverses malalties, però previsiblement cap d'ells a una càmera de gas.

Per tant, dels més de 9.000 republicans que passaren per l'horror nazi més de 7.000 foren destinats a un camp de concentració que no era d'extermini, sinó de treball: Mauthausen, on l'any 1941 els republicans ja podrien representar el 60% de tots els presoners d'aquest camp⁴³ i on com hem dit, van acabar 12 dels 14 alturgellencs deportats. Els altres 2 alturgellencs restants, foren destinats a un altre camp de treball amb prevalència de presoners polítics: Buchenwald, on haurien estat empresonats uns 600 republicans més. A més d'aquests dos camps, dels quals seguidament en parlarem, també trobem presència republicana a Dachau, amb més de 700 republicans i a d'altres camps amb una presència gairebé residual de republicans exiliats, com el camp femení de Ravensbrück, Flossenbürg o Gross-Rosen. La majoria dels deportats republicans, la gran majoria arribaren entre l'agost de 1940 i la primavera de 1942, amb especial nombre durant tot l'any 1941 i coincidint amb el moment de màxima expansió de l'Alemanya de Hitler. En aquest període i com també hem dit anteriorment, és quan també hi ha una major mortaldat entre els republicans als camps nazis, estadística que baixarà dràsticament quan a partir de l'any 1943 i amb una Alemanya en clar retrocés, la manca de mà d'obra per la gran quantitat d'alemanys mobilitzats a la guerra provocarà una lleugera millora⁴⁴ de les condicions de vida dels nostres presoners destinats a treballs forçats necessaris per a l'economia alemanya. A partir d'aquell moment, la mort d'adults joves no jueus en condicions de treballar començava a ser un problema pel Reich, que veia com havia d'augmentar la producció bèl·lica amb mà d'obra forçada si volia seguir combatent en una guerra que poc a poc es decantava del bàndol aliat.

Així doncs, en lo referent a camps de concentració podem distingir de forma clara tres etapes diferents: una primera etapa (1933 – 1939) que inicia el tarannà repressiu i antidemocràtic del nou règim nazi i amb l'objectiu de silenciar la competència política i assentar les bases d'una política racial i repressiva contra els jueus i tots aquells considerats com inferiors: gitanos, homosexuals o persones amb discapacitats; una

---

⁴³ Wingeate Pike, David. *“Españoles en el Holocausto”*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 45.

⁴⁴ Aquesta millora no era en cap cas substancial i les condicions sanitàries, higièniques i alimentàries als camps continuava sent absolutament denigrant i inhumana. No obstant, la necessitat del Reich de mantenir mà d'obra esclava i l'associació del nazisme amb diverses empreses alemanyes, provocà que milers de empresonats fossin destinats a kommandos externs al camp principal on les possibilitats de supervivència augmentaven.

segona etapa (1939 – 1941) de reorganització i augment de camps de concentració amb augment de presència de presoners polítics estrangers i de jueus. En aquesta etapa, els treballs forçats prenen un caire extrem i les condicions humanes als camps són inhumanes, sense encara haver apostat definitivament per l'extermini sistematitzat; i la tercera i darrera etapa (1942 – 1945) és una etapa que podríem titllar de pols oposats: per un costat, des de gener de 1942 s'aposta per la *solució final*, l'assassinat sistematitzat de jueus en camps nazis creats o transformats en camps d'extermini, com Treblinka o Auschwitz, i per altra banda milers de presoners comuns i polítics són obligats a realitzar treballs forçats en *kommandos* externs als camps, amb l'objectiu d'aprofitar mà d'obra per aconseguir beneficis econòmics nacionals que permetin al Reich continuar amb la II Guerra Mundial.

Afortunadament pels republicans deportats i pels milers de empresonats a camps de concentració nazis, a partir de l'any 1943 i sobretot, l'any 1944, la II Guerra Mundial estava fent un gir clar i favorable als interessos de les potències aliades i per extensió, dels empresonats als camps de concentració. Des d'algunes ràdios obtingudes i amagades curosament, alguns dels deportats pogueren sentir les esperançadores notícies al voltant de l'avenç dels aliats. La derrota del III Reich però, encara hauria d'esperar fins la primavera de 1945 i mentrestant, camps com Mauthausen esdevingueren en un veritable infern per l'arribada de milers de presoners provinents de camps evacuats en zones ocupades ja per les tropes aliades. A més, en previsió d'una més que possible derrota, els nazis prepararen el terreny per a l'extermini massiu de tots els empresonats a camps de concentració i una posterior eliminació de les proves d'aquests camps, que s'havien intentat amagar a la comunitat internacional. En aquesta línia, les autoritats nazis començaren a construir noves càmeres de gas a camps de presoners polítics on fins aleshores no n'hi havia o bé eren de dimensions reduïdes pensades únicament per presoners ja molt debilitats, com a Buchenwald, on s'intentà construir una càmera de gas a partir del gener de 1945⁴⁵.

Tot i que a mesura que la derrota alemanya a la guerra era més que previsible i que en conseqüència el règim nazi volia apostar per l'extermini total dels empresonats als seus camps, la realitat era que les necessitats militars al camp de batalla i a les ciutats provocà que a mesura que avançava l'any 1945, els camps nazis anessin reduint la quantitat de guàrdies SS, cridats ara al front i a l'exèrcit per suplir les nombroses baixes que estava patint l'exèrcit nazi. D'aquesta forma les possibilitats reals d'una execució total de tots els empresonats als camps es convertia en una quimera pel

---

⁴⁵ Wingeate Pike, David. *“Españoles en el Holocausto”*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 338.

règim nazi, tot i que no impedí que milers de presoners fossin assassinats amb mètodes terrorífics com injeccions letals intracardíaques o atacs canins⁴⁶.

A partir de 1945 doncs, cada cop eren majors les evacuacions de presoners des de camps nazis de territoris ja ocupats o atacats per les tropes aliades, a grans camps del centre del III Reich com Mauthausen o Buchenwald. Aquell any, s'inicia amb l'alliberament d'un dels grans camps d'extermini del Reich, Auschwitz, on entraren tropes soviètiques i veieren l'horror el 27 de gener d'aquell any. Un mes després, els soviètics alliberaren també Gross- Rossen i a l'abril, entraren també a Sachsenhausen i a Ravensbrück. El gran avenç dels aliats des de l'est per part dels soviètics i des de l'oest amb els nord-americans al capdavant, provocà que el règim nazi ni tant sols pogués acabar d'evacuar un altre dels seus grans camps, Buchenwald, que fou alliberat pels aliats l'11 d'abril de 1945, trobant més de 20.000 presoners entre ells dues persones de l'Alt Urgell que recuperaren així la seva llibertat.

Finalment, amb Hitler ja mort per suïcidi el 30 d'abril de 1945 i amb la caiguda de Berlin, les tropes aliades arriben per sorpresa a Mauthausen i Gusen el 5 de maig de 1945, trobant-se davant d'ells un veritable horror i milers de supervivents en condicions deplorables. L'endemà dia 6 de maig, els aliats entraven al subcamp de Ebensee. La totalitat dels camps de concentració nazis havien estat alliberats i l'endemà de l'últim alliberament, el dia 7 de maig, el III Reich signava la seva rendició. La II Guerra Mundial a Europa havia finalitzat i amb ella, el malson dels republicans deportats a camps nazis que havien pogut sortir amb vida de l'horror.

1.4.1 El camp de Mauthausen

Com ja s'ha dit, Mauthausen fou el camp de concentració nazi on foren destinats la gran majoria de republicans deportats, i on foren deportats 12 dels 14 alturgellencs als camps de concentració nazis. Mauthausen, l'únic camp nazi construït en pedra, fou considerat com el camp més modèlic pel règim nazi⁴⁷, alhora que el més desconegut per la pròpia població del Reich i pels aliats, que descobriren la seva existència el mateix dia del seu alliberament. Mauthausen, de categoria 3 i per tant, on havien d'anar els presoners considerats incorregibles pel Reich, en bona part presoners polítics, fou també el primer camp nazi construït fora d'Alemanya, a Àustria i també el

---

⁴⁶ Op. Cit. Pàg. 358.

⁴⁷ Wingeate Pike, David. *"Españoles en el Holocausto"*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 73.

primer en rebre presoners estrangers. A més, per acabar amb les seves tristes peculiaritats, també fou l'últim camp en ser alliberat.

La història de Mauthausen, situat a la riba del Danubi i a 25 kilòmetres de la ciutat austríaca de Linz, zona de pedreres de granit, comença la primavera de 1938, quan Himmler decideix construir dos grans complexos que conformarien el camp de concentració de Mauthausen: el primer complex, el camp principal i base de Mauthausen, es construiria al voltant de la pedrera de *Wiener Graben*, a només 5 kilòmetres del petit poble de Mauthausen. El segon camp, conegut com Gusen, es construiria a la pedrera de mateix nom, a 4 kilòmetres del poble de Lagenstein.⁴⁸ El juliol de 1938, poc més de 3 mesos després de la seva construcció, ja coneixem que el camp de Mauthausen-Gusen està en funcionament, rebent els primers presoners austríacs i txecs, que ben aviat deixaran petit el nou camp de concentració i donaran pas a l'inici de la construcció de la veritable fortalesa⁴⁹ que van conèixer (i en part també construir) els nostres deportats.

Ja amb presoners alemanys, polonesos i txecs, l'any 1939 s'inicien els primers treballs a la pedrera de Mauthausen i amb l'inici de la II Guerra Mundial, els presoners del camp no paren d'augmentar. El punt d'inflexió d'aquest camp nazi i també pels republicans deportats, té lloc el 6 d'agost de 1940. Aquell dia, arriba un primer comboi ple de republicans espanyols a Mauthausen, que es convertiran en els primers presoners republicans en arribar a aquell camp desconegut per ells fins aleshores. Aquest, seria el principi del camp de concentració dels republicans espanyols, uns deportats, que entraven en un complex pràcticament per construir. No debades, els tristament famosos 186 esgraons que comunicaven el complex del camp amb la pedrera no estaven construïts totalment quan arribaren els primers republicans aquell agost de 1940, pel que foren en part ells, els que ajudaren a construir aquest símbol de l'horror nazi. No cal oblidar, que milers de presoners de Mauthausen foren condemnats a treballar en aquesta pedrera, transportant blocs de pedra d'un pes mitjà de 20 kilograms⁵⁰ i que havien de servir en part per reconstruir el casc històric de forma imperial de ciutats austríaques com Linz o Viena. Aquesta pedrera, esdevingué en clau per la economia nazi dins dels camps de concentració. No debades, només

---

⁴⁸ Hernández de Miguel, Carlos. *“Los últimos españoles de Mauthausen”*. Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 138.

⁴⁹ Wingeate Pike, David. *“Españoles en el Holocausto”*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 73.

⁵⁰ Wingeate Pike, David. *“Españoles en el Holocausto”*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 141.

durant l'any 1944, en ple retrocés nazi, produí més de 11 milions de marcs de benefici.⁵¹

El camp de Mauthausen, patí diverses ampliacions per la gran quantitat de presoners que anaven arribant mentre avançava la II Guerra Mundial. En un primer moment entre els anys 1940 i 1942, trobaríem fins a 20 barracons de presoners, destacant els de quarantena (el 16, 17, 18 i 19) i el temut barracó 20, conegut com el barracó de la mort i destinat a presoners que havien de morir⁵². L'arribada massiva de presoners, provocà que el 1944 es construís un segon camp amb 4 barraques més i poc més tard, un tercer camp amb fins 8 barracons extres, formant un total de 32 barracons en el moment de màxima expansió del camp de Mauthausen.

A Mauthausen, no fou la càmera de gas l'instrument més emprat per a l'extermini dels empresonats. Com hem dit, Mauthausen no era un camp d'extermini, sinó un camp de presoners. En aquest camp els presoners havien de realitzar treballs forçats en condicions inhumanes i extremes, especialment si eren destinats a les pedreres de Mauthausen i Gusen, lloc de treball tristament recurrent entre l'estiu de 1940 i la primavera de 1942. En aquells anys, Gusen es convertí en el subcamp més temut pels deportats de Mauthausen. El complex de Gusen (ampliat l'any 1944 amb la creació de Gusen II i Gusen III) es convertí en el subcamp amb més mortaldat de tots els complexos dependents de Mauthausen. Amb instal·lacions com la seva pròpia pedrera o el castell de Hartheim, conegut per albergar una càmera de gas en la que s'assassinaven als presoners considerats dèbils o malalts, Gusen fou escenari de pràcticament el 80% dels assassinats a republicans espanyols que tingueren lloc a Mauthausen. Dels 10 alturgellencs morts a Mauthausen, 8 ho faran a Gusen.

La situació canviaria com hem dit a partir de l'any 1943, quan la necessitat del Reich d'utilitzar mà d'obra absolutament esclavitzada per a l'obtenció de beneficis econòmics, provoca que a molts presoners de Mauthausen se'ls hi donessin nous llocs de treball, és a dir *kommandos*. Aquests *kommandos*, en alguns casos es podrien considerar com petits subcamps de Mauthausen amb les seves pròpies barraques i menjadors, amb vigilància també per part de SS però sovint, amb millors condicions que el camp central de Mauthausen: *kommandos* com Steyr, Sainkt Lambrecht o Bretstein, representaren, tot i la gran duresa de les seves condicions, una possibilitat

---

⁵¹ Roig, Montserrat. "Els catalans als camps nazis". Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 356.

⁵² Hernández de Miguel, Carlos. "Los últimos españoles de Mauthausen". Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 138.

de salvació per alguns dels nostres deportats, que deixaven així enrere mortíferes instal·lacions com la pedrera de Mauthausen.

En total, per Mauthausen passaren més de 200.000 persones, de les quals només sortiren amb vida unes 80.000. I si ens centrem únicament en els deportats republicans espanyols, trobem que en aquest camp estigueren empresonats 7.532 republicans, dels quals moriren 4.816.⁵³ Els pocs supervivents de Mauthausen i els seus subcamps, foren protagonistes el dia 5 de maig de 1945 del desitjat alliberament d'aquest camp per part de les tropes aliades, que foren rebudes per una pancarta feta amb llençols i en castellà, situada a la porta principal del complex, amb la inscripció *“Los españoles antifascistas saludan a las fuerzas liberadoras”*.

1.4.2 El camp de Buchenwald

A més de Mauthausen, el segon i últim camp de concentració nazi amb presència d'alturgellencs és el camp de Buchenwald, a uns 10 kilòmetres al nord-oest de la ciutat de Weimar, al bellmig de l'estat alemany. Com Mauthausen, Buchenwald no era un camp d'extermini, sinó de treball, i en aquest cas no tenia càmera de gas. Els orígens del camp es remunten l'any 1937 quan es crea pensat com a camp de detenció i treball per a presoners polítics. Ben aviat però i després de la nit dels vidres trencats Buchenwald és ampliat per a convertir-se, juntament amb Auschwitz, en el camp amb més jueus empresonats. Aquest fet, ja donava una peculiaritat important a Buchenwald: en aquest camp conviuriem presoners polítics i jueus, sense existència d'una càmera de gas. No obstant, això no ens ha de fer creure que les condicions d'aquest camp eren millors d'altres com Mauthausen o Auschwitz. També a Buchenwald, els treballs forçats en condicions extremes i inhumanes estaven a l'ordre del dia i no tant sols això, sinó que Buchenwald també fou escenari de diverses proves mèdiques (injectant fins i tot la tuberculosi a alguns presoners) que causaren milers d'assassinats.

En nombre de republicans deportats, Buchenwald es trobaria en la tercera posició, per darrere de Mauthausen i Dachau, amb uns 600 republicans deportats en aquest camp, que rebia als presoners amb la inscripció *“Jedem das seine”*, a cadascú lo seu. En aquest camp i els seus *kommandos*, deixant de banda les proves mèdiques, el treball esclavista més important a realitzar pels presoners era amb la indústria armamentista,

---

⁵³ Hernández de Miguel, Carlos. *“Los últimos españoles de Mauthausen”*. Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 142.

de la mà de companyies com la DAW o la empresa Gustloff, dedicada a la fabricació de munició.

A Buchenwald, foren destinats desenes de republicans espanyols que a diferència dels seus companys de Mauthausen, serien considerats clarament com presoners polítics. En la majoria dels casos, no es tractaven de republicans enrolats a les Companyies de Treballadors Estrangers (CTE) franceses, sinó de republicans que havien estat detinguts per la GESTAPO fora del camp de batalla, en alguns casos i tal i com veurem, per la seva relació i participació en xarxes d'evasió de jueus i militars aliats a través dels Pirineus. A més, a diferència dels deportats a Mauthausen, la majoria de republicans que arriben a Buchenwald ho fan a partir de l'any 1942, moment en que la gran deportació de republicans a camps nazis ha acabat.

Tot i que en termes de mortaldat, Buchenwald era molt menys letal que Mauthausen (es calcula que dels 240.000 presoners que passaren per aquest camp, moriren unes 56.000), no hem de menystenir les duríssimes condicions d'un camp que tenia l'afusellament com al principal mètode d'assassinat i que no dubtà en aplicar injeccions letals als presoners considerats més dèbils. Afortunadament pels nostres deportats, les dues persones alturgellenques que entraren a Buchenwald sortiren amb vida quan l'11 d'abril de 1945, les tropes nord-americanes entren al camp i alliberen els més de 20.000 presoners que restaven amb vida en aquest camp de concentració.

SEGONA PART

2. ELS 14 ALTURGELLENCES ALS CAMPS DE CONCENTRACIÓ NAZIS

Com ja s'ha dit a la introducció d'aquest treball, fins a 14 persones nascudes a l'Alt Urgell foren deportades a camps de concentració nazis: 12 a Mauthausen, el camp amb major presència de republicans espanyols i 2 a Buchenwald. De totes elles, només 4 persones sobrevisqueren a l'horror nazi.

Les següents pàgines d'aquest treball, pretenen ser doncs un record i un homenatge als 14 alturgellencs que visqueren en primera persona un dels més tristos episodis de la nostra història global.⁵⁴

Porta principal d'entrada a Mauthausen.

---

⁵⁴ L'ordre de la història dels deportats que veurem a continuació, es correspon amb l'ordre d'arribada als camps de concentració.

2.1 JOSEP IGNASI SOLANS SANVICENS (1895 – 1941)

Josep Ignasi Solans Sanvicens, el nostre deportat de major edat, nasqué a Montferrer el dia 5 de gener de l'any 1895. Ho féu a la casa familiar, Cal Miqueló⁵⁵ situada al carrer Major número 16 de la localitat. Els seus pares eren Ignacio Solans, llaurador originari de Vilamitjana, i Rosa Sanvicens, del mateix poble de Montferrer.⁵⁶

De la vida de Josep Solans, poc en sabem fins la seva entrada a Mauthausen. Si ens basem en la documentació referent a ell a Mauthausen, podríem afirmar que abans de la seva entrada al camp nazi, treballava de pagès⁵⁷ i que en algun moment d'entre els anys 30' i 1941 (any de la mort del nostre primer protagonista) la seva família canvia la població de Montferrer per la d'Organyà, trobant-se el seu domicili carrer del Sol, número 15, lloc on es comunica mitjançant carta la defunció a Mauthausen de Josep Solans⁵⁸.

Tot i la poca informació de la que disposem però coneixent el seu recorregut posterior a la Guerra Civil Espanyola, no seria estrany creure que Josep Solans per qüestions d'edat, participaria a la Guerra Civil Espanyola (1936 – 1939). No debades, a l'inici del conflicte tindria 41 anys, una edat si bé alta pel conflicte, present en individu de diversos batallons republicans. Amb tot, de nou ens trobem amb la dificultat de trobar informació del nostre protagonista durant la guerra, degut a la manca de sistematització i control de tropes que l'exèrcit republicà exercí durant la guerra. Per contra, podem descartar pràcticament la seva participació a la guerra amb el bàndol rebel, ja que en cap dels arxius militars consultats ens apareix el seu expedient.

Amb la fi de la guerra i el triomf de les tropes rebels, Josep Solans Sanvicens s'exiliaria a França. Més enllà de la seva participació a la guerra, és probable que Solans tingués motius per a emprendre el camí de l'exili. A través de l'estudi dels seus familiars no podem extrapolar la ideologia política d'aquest deportat, però cal citar almenys que a un germà seu, Bonaventura Solans Sanvicens, se li obra l'any 1941 un expedient de Responsabilitats Polítiques.⁵⁹

Fos com fos, el que si podem afirmar és que Solans decideix creuar la frontera probablement entre novembre i febrer de 1939. Un cop al país veí és possible que se'l

---

⁵⁵ Comunicació oral facilitada per Lluís Vilarrubla.

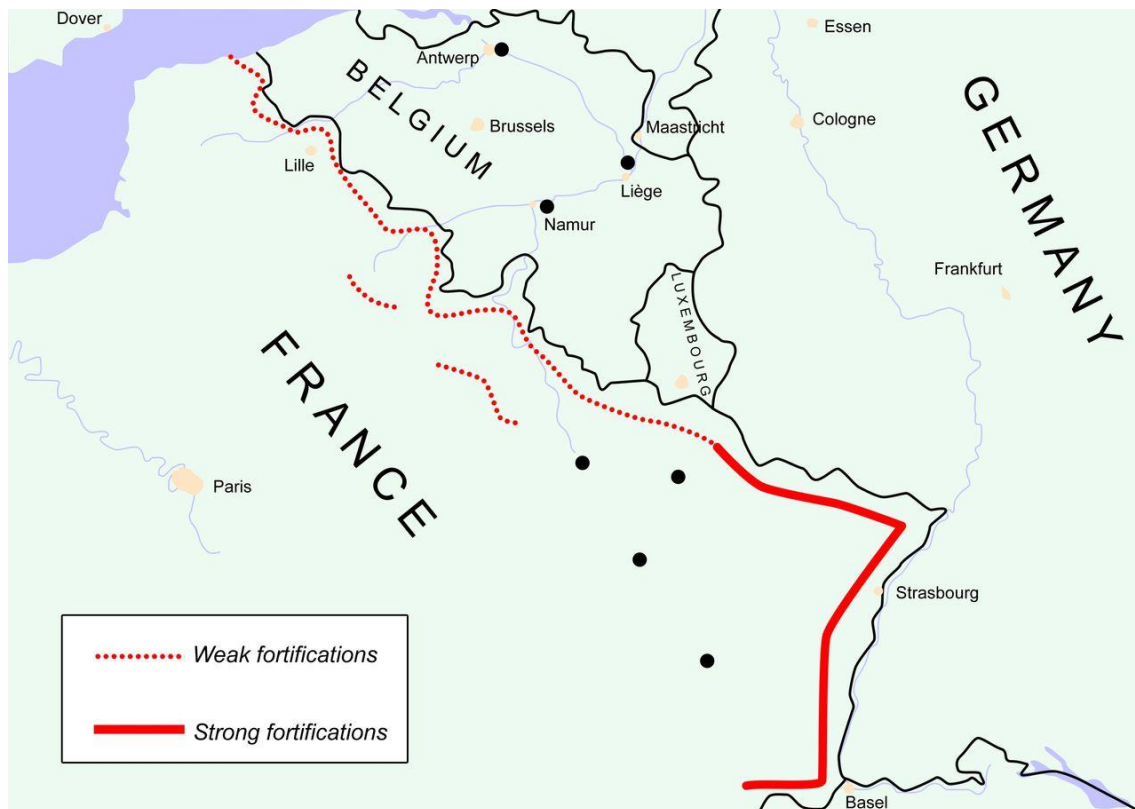
⁵⁶ RC. Acta de naixement de Josep Solans Sanvicens. 1895.

⁵⁷ Al llistat de persones arribades a Mauthausen el dia 9 d'agost de 1940, facilitat per l'ITS, consta el seu nom acompanyat d'altres dades com la seva professió, *landwirt* (pagès).

⁵⁸ ITS. *Todfallsauhname* (registre de defunció) de Josep Solans Sanvicens. 26 d'agost de 1941.

⁵⁹ ACAU. Expedient de Responsabilitats Polítiques nº 8904-1645. Bonaventura Solans Sanvicens. 1941.

internés, juntament amb desenes de milers de republicans exiliats, en un camp de refugiats francès, dels quals malauradament, pràcticament no se'n conserven registres. Amb l'esclat de la II Guerra Mundial i com hem explicat ja en la primera part d'aquest estudi, Solans seria enrolat en una de les Companyies de Treballadors Estrangers (CTE) franceses ⁶⁰ i com la majoria de republicans, enviats a col·laborar amb la *drôle de guerre* a la part nord-est de França, a la frontera amb Bèlgica i la ja temuda Alemanya. Allà, és probable que Solans estès destinat a tasques relacionades amb el reforçament de la Línia Maginot, un conjunt de fortificacions construïdes per França acabada la I Guerra Mundial, que pretenia protegir la frontera est francesa, especialment amb Alemanya⁶¹, amb fortificacions terrestres.

Mapa de la línia Maginot el 1940.

⁶⁰ D'aquestes companyies, tampoc es té a França un registre exhaustiu que ens permeti la recerca personal dels individus que participaren a les CTE.

⁶¹ La Línia Maginot posava especial èmfasi amb Alemanya, tal i com veiem a la imatge. Només una petita part de la frontera suïssa era protegida i a la frontera Belga, es confiava en unes fortificacions noves realitzades en part per les CTE plenes de republicans espanyols.

La línia Maginot però, resultà ser un fracàs absolut⁶². França havia construït una línia de fortificacions pensant en una guerra de trinxeres amb camps de batalla immòbils com a la I Guerra Mundial (1914-1918) i no havia tingut en compte els avenços en matèria militar i estratègica que en 20 anys s'havien produït. I menys encara, tenint en compte el potencial bèl·lic d'una Alemanya que des de la presa del poder per part de Hitler, s'havia convertit en una gran potència militar amb una aviació, la *Luftwaffe*, que ja havia demostrat del que era capaç a la Guerra Civil Espanyola. Però per sorprenent que pugui semblar ara, just abans de l'inici de la conquesta nazi de França, el 10 de maig de 1940, França encara estava convençuda de la utilitat i èxit de la seva fortificació fronterera, la qual a més estaven reforçant milers d'homes reclutats a les CTE després de l'inici de la guerra el setembre de 1939.

Així doncs a la primavera de 1940 la II Guerra Mundial seguia el seu decurs i l'Alemanya de Hitler llençà el 10 de maig una gran ofensiva al front occidental. Aquella nit, les tropes nazis conqueriren ràpidament Luxemburg i d'allà, continuaren la seva expansió cap a Holanda, que capitulà el dia 17 de maig i Bèlgica, que feu lo propi el dia 28 del mateix mes després d'haver perdut ja dies enrere els territoris fronterers amb França.

La ofensiva alemanya estava resultant ser tot un èxit i amb Luxemburg i amb la frontera franco-belga ja ocupada, el següent pas cap a França estava assegurat. No cal oblidar que la Línia Maginot no contemplava com a prioritària la fortificació de la frontera franco-belga, al considerar aquesta zona què, per la frondositat dels seus boscos i la dificultat de creuar el riu Mosa, mai seria escenari d'una ofensiva d'un gran exèrcit com l'alemany⁶³. Però contra tot pronòstic, l'exèrcit alemany optà per atacar, la nit del 13 de maig, la frontera franco-belga a l'alçada de la ciutat de Sedan, al departament francès de les Ardenes. El resultat fou un fracàs absolut de l'exèrcit francès i una encara major vergonya per a un estat major que veia com la Línia Maginot feia aigües només 3 dies més tard de l'inici de l'ofensiva alemanya a França. A més, el ràpid avenç de les tropes nazis estava provocant un encerclament de les tropes aliades franceses i britàniques⁶⁴ que es trobaven a la costa nord-est francesa sense possibilitats d'escapatòria terrestre.

---

⁶² Beevor, Antony. *“La Segunda Guerra Mundial”*. Ed. Pasado y Presente. Barcelona, 2018. Pàg. 133.

⁶³ Beevor, Antony. *“La Segunda Guerra Mundial”*. Ed. Pasado y Presente. Barcelona, 2018. Pàg. 115.

⁶⁴ Es tracta de l'anomenada *Borsa de Bèlgica*, que atrapà als aliats en un petit espai geogràfic amb accés al canal de la Mànega i el Pas de Calais, entre la ciutat belga de Gant i la ciutat francesa d'Abbeville. Això provocà una evacuació massiva d'aliats a través de Dunkerque i Le Havre, com veurem més endavant.

És en aquest punt i en aquest dramàtic context en el que el nostre protagonista es trobava. Segons informació proporcionada per l'Amical de Mauthausen i el Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, Josep Solans podria pertànyer a la 15°, 101° o bé 103° CTE, totes elles a la zona citada. No podem assegurar a quina CTE va pertànyer Solans⁶⁵, però si continuem amb el seu recorregut vital, podem creure que efectivament, fou partícip d'una d'aquestes tres CTE i estava fortificant la Línia Maginot en la seva part belga en el moment de l'ofensiva alemanya. Així i tenint en compte que Solans Sanvicens és un dels primers 398 republicans espanyols⁶⁶ que arriben a Mauthausen el 6 d'agost de 1940, podem afirmar que Solans fou capturat, com la resta de companys del comboi que patiren la mateixa mala fortuna que ell, en una zona entre Amiens i Calais, entre finals de maig i principis de juny d'aquell fatídic 1940. Fou allà, amb l'exèrcit francès i les CTE en retirada i atrapats pels nazis, on es produïren milers de baixes i detencions de militars de l'exèrcit francès a mans de les tropes alemanyes. I Josep Solans Sanvicens, fou un d'ells.

Un cop fets presoners de guerra, els alemanys enviaven als seus presoners als anomenats *Frontstalags*, que podríem traduir com a "camps de trànsit" i que eren espais provisionals de detenció des d'on s'assignava a cada presoner un camp de presoner de guerra definitiu, els *Stalags*. Solans Sanvicens, després de ser capturat fou enviat a un d'aquests *Stalags*, el XIII-A de Hohenfels-Oberpfalz, situat al nord-est de la ciutat alemanya de Nuremberg per a continuació ser enviat a un altre *Stalag*, el VII-A de Moosburg, al qual entrà amb el número de matrícula 19.819 i on també foren enviats miler de presoners de guerra de la batalla de França. De Moosburg, situat a uns 50 kilòmetres de Munich, sortiria el dia 5 d'agost de 1940 aquest primer tren amb 398 republicans espanyols a bord, que tenia un destí totalment desconegut per uns passatgers que havien perdut la seva condició de presoners de guerra: Mauthausen. Del total de republicans que arriben al camp nazi després d'un dia de viatge, el 6 d'agost de 1940, només 146 sortiran amb vida, després de gairebé 5 anys a l'infern nazi.

D'aquesta forma, s'inicia la deportació de republicans exiliats als camps de concentració nazis. I Josep Solans Sanvicens, forma part de la trista llista dels primers republicans que trepitjaren Mauthausen. Però no seria l'únic alturgellenc present en

---

⁶⁵ D'aquest extrem en parlarem més extensament a l'apartat 2.2, corresponent a Bonaventura Aixàs Obiols.

⁶⁶ Les xifres exactes de presoners que formaren part d'aquest primer comboi són disperses. L'Amical de Mauthausen i el Memorial Democràtic, parlen de 398 republicans, mentre que David Wingeate, ens afirma que són 392.

aquest viatge. Com veurem, l'acompanyarà en aquest tren un altra persona de l'Alt Urgell, l'urgellenc Bonaventura Aixàs Obiols.

A Mauthausen, Josep Solans Sanvicens començarà els darrers mesos de la seva vida en unes condicions absolutament inhumanes. Com s'ha dit a l'anterior apartat, quan arriben els primers republicans a aquest camp de concentració, es troben en un complex en construcció, que ni tant sols té finalitzats els accessos a la temuda pedrera de *Wiener Graben*. Milers de republicans deportats foren destinats a tasques de construcció dels accessos a aquest espai del camp, a través dels 186 esgraons que conformaven l'escala. Solans, que en aquells moments ja tindria 45 anys i una dura experiència vital després d'una guerra civil i uns mesos destinat a la frontera franco-belga, en ja plena II Guerra Mundial, seria probablement destinat a treballs forçats a la pedrera de Mauthausen⁶⁷ i un cop debilitat físicament, fou destinat al subcamp de Gusen⁶⁸.

Carta personal de Josep Solans a Gusen

⁶⁷ Com s'ha dit ja, els anys de 1940 i 1941 són els més durs pels deportats espanyols a Mauthausen. I en conseqüència, els que tenen els índex de mortaldat més alts.

⁶⁸ ITS. Carta personal de Josep Solans Sanvicens de Gusen. 1941.

A Gusen⁶⁹ era on els nazis van enviar entre gener de 1941 i la primavera de 1942 als presoners republicans que consideraven més debilitats i gairebé moribunds⁷⁰. També amb una temuda pedrera i en condicions extremes, la selecció de presoners que eren enviats a Gusen es feia al mateix camp de Mauthausen, on es seleccionava els presoners candidats a ser portats a Gusen i on d'altres, es mostraven com a voluntaris per marxar. En aquells moments cap sabia quin era el destí dels companys seleccionats i molts, creien que no hi hauria res pitjor que continuar a Mauthausen⁷¹.

El fet però, era que Gusen era un camp on la climatologia era encara més extrema que a Mauthausen, tot i situar-se a poc menys de 5 kilòmetres, les condicions higièniques eren encara pitjors que al camp principal i el treball forçat era absolutament extenuant. Tot plegat, comportava que l'esperança de vida dels presoners de Gusen fos de només 3 mesos i el pes mitjà d'aquests entre 1940 i 1942, de només 40 kilos⁷². En aquest fatídic context, Josep Solans Sanvicens morirà, de broncopneumònia, el 24 d'agost de 1941.⁷³

---

⁶⁹ Inicialment, Gusen es reservà gairebé en la seva totalitat a presoners polonesos.

⁷⁰ Hernández de Miguel, Carlos. *“Los últimos españoles de Mauthausen”*. Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 207 – 208.

⁷¹ Hernández de Miguel, Carlos. *“Los últimos españoles de Mauthausen”*. Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 213.

⁷² Op cit. Pàg. 221.

⁷³ ITS. Llibre registre de defuncions de Mauthausen-Gusen. 1941.

2.2 BONAVENTURA AIXÀS OBIOLS (1911 – 1998)

Amb Bonaventura Aixàs Obiols ens trobem amb el primer alturgellenc que sobreviu a un camp de concentració nazi i de l'urgellenc del que disposem més informació biogràfica.

En Bonaventura Aixàs nasqué a la Seu d'Urgell la matinada del 31 de desembre de 1911⁷⁴. Fou fill del matrimoni compostat per Bonaventura Aixàs Baró (1879), jornaler nascut a Civís, i Dolors Obiols Riberaigua (1887) procedent de la Freita.

Fins l'esclat de la Guerra Civil, viurà sempre al domicili familiar, situat al carrer Santa Maria, número 41, de la capital alturgellenca, carrer que durant la II República (1931-1936) canviaria el seu nom pel de Niceto Alcalá Zamora. Segons els padrons municipals de la Seu d'Urgell conservats a l'Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell, la primera professió coneguda de Bonaventura Aixàs Obiols abans d'iniciar-se la Guerra Civil Espanyola (1936 – 1939) fou la de botiguer l'any 1930, moment però en el que consta com absent de la ciutat⁷⁵. No sabem amb exactitud quan Bonaventura Aixàs deuria tornar a la capital alturgellenca, però si podem confirmar que el 1936 ja ha tornat a la seva ciutat de naixement i treballa de barber a la barberia d'en Manuel Dolsa, al Carrer Major.⁷⁶

La vida de Bonaventura Aixàs, així com la de molts altres joves de la època, canviaria radicalment el juliol de 1936. El nostre protagonista no tenia cap experiència militar anterior, ja que el 1932, any en el que li pertocaria fer el servei militar, tingué la sort d'estar dins de l'*excedent de cupo*,⁷⁷ evitant així el servei militar obligatori. Amb la nova llei militar de 1912, aquest *excedent* passava a anomenar-se *cupo d'instrucció* i tenia l'objectiu de donar als joves que per excedent no havien de realitzar el servei militar obligatori una formació militar teòrica elemental. Sembla ser que Bonaventura Aixàs, rebé aquesta formació amb d'altres joves de la Seu també dins l'excedent d'aquell any, com Valeri Ausàs Pujal o Rossend Cordoba Bordoll, germà de Victorià Cordoba Bordoll, qui com veurem acabaria també a Mauthausen,

Amb l'esclat de la guerra però i com a nascut el 1911, Bonaventura Aixàs Obiols entrà dins dels allistaments forçosos que hagué de fer el govern de la II República per fer front a l'aixecament militar rebel, tenint constància que presenta la seva targeta

---

⁷⁴ RC. Acta de naixement de Bonaventura Aixàs Obiols. 1911.

⁷⁵ ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1930. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

⁷⁶ ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1936. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

⁷⁷ ACAU. Quintes. 1932. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

d'allistament a l'Ajuntament a les acaballes de 1936⁷⁸. Tot i així, durant els primers mesos de la guerra, sembla que Bonaventura no serà encara reclamat al front, tot i que tant al març com al juliol de 1937 se li notifica que ha de presentar-se (i així ho fa) a la caixa de recluta nº28 de Lleida. De fet, durant els primers mesos de la Guerra, sabem que Bonaventura resideix a la Seu d'Urgell però amb un interessant canvi de professió: Bonaventura havia deixat l'ofici de barber i en aquells moments era escrivent del Consell Municipal de la Seu d'Urgell.

GENERALITAT DE CATALUNYA

CONSELLERIA DE DEFENSA

TARGETA D'ALLISTAMENT

Any de naixement 1911 Nom i cognoms Bonaventura Aixàs Obiols
 Nom del { Pare Bonaventura { Lloc del naixement La Seu d'Urgell
 { Mare Polona { Família al seu càrrec _____
 Professió en la qual treballa { Escrivent { Fàbrica, taller, oficina o comerç { Conselleria Municipal
 Residència actual { Municipi La Seu d'Urgell { Província Lleida
 { Districte o barri _____
 { Carrer Alcalá Lamora n.º 41 pis _____ porta _____
 Aptitud física Bona Esports que practica _____ Estatura 1'653 Perímetre toràxic 84

CIRCUMSTÀNCIES MILITARS

Arma on serví No ha servit gens Regiment _____
 Temps _____ Grau que aconseguí _____
 Especialitats que practicà _____
 Temps en campanya _____ Recompenses especials _____
 Fou excedent, voluntari o quota? Excedent Capro
 Milícia on està prestant els seus serveis _____
La Seu d'Urgell 23a d'octubre del 1936
 Signatura de l'allistat _____

Targeta d'allistament de Bonaventura Aixàs Obiols de l'any 1936. ACAU.

Així doncs, no podem conèixer la data exacta en la que Bonaventura Aixàs comença a servir a l'exèrcit republicà durant la Guerra Civil, però sí podem confirmar que almenys des del 19 d'octubre de 1937, Bonaventura ja està a l'exèrcit republicà juntament amb el seu germà petit Andreu. Amb el desenllaç de la Guerra Civil, Bonaventura Aixàs emprendre com tants altres alturgellencs el camí de l'exili, passant a França i sent traslladat al camp de presoners de Septfonds el setembre de 1939⁷⁹, situat a uns 80km al nord de Tolosa i obert a les acaballes del mes de febrer del mateix 1939. Custodiats per soldats francesos i senegalesos, en aquest camp que després de l'ocupació nazi

⁷⁸ ACAU. Reclutament militar. 1936. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell

⁷⁹ Comunicació oral del familiar Albert Batalla i Siscart.

de França es convertiria en un camp de concentració de jueus⁸⁰, hi estarien presos més de 15.000 republicans exiliats, dels quals almenys gairebé un centenar moriren al llarg de l'any 1939⁸¹ per les males condicions humanes del camp.

En aquest camp, curiosament s'hi tingueren empresonats gran part de la XI cos de l'exèrcit republicà, el qual havia lluitat al Front del Pallars caigut entre nadal de 1938 i gener de 1939, amb la ofensiva final dels rebels a Catalunya. Aquest fet, sumat a la proximitat de la Seu d'Urgell amb el citat Front, ens pot fer pensar que Bonaventura Aixàs podria haver estat destinat en aquest cos de l'exèrcit republicà.

Com ja s'ha dit, amb l'esclat de la II GM milers de republicans reclosos a camps de refugiats són obligats a enrolar-se a les diverses CTE creades per l'executiu francès. En el cas que ens ocupa, sembla que, com en el cas anterior, el de Josep Solans Sanvicens, Bonaventura Aixàs acaba a les divisions 15°, 101° o 103^o⁸², destinades a la frontera franco-belga i a les fortificacions de la Línia Maginot. Allà però, atrapat per la ofensiva alemanya a territori francès, Bonaventura és capturat per l'exèrcit nazi.

Al no conèixer la divisió exacta de la CTE en que Bonaventura Aixàs i Josep Solans participaren, no podem afirmar amb total seguretat quins foren els seus recorreguts com a presoners dels alemanys fins a la seva arribada a Mauthausen. Tot i això, si tenim en compte els pocs testimonis dels que disposem gràcies a les comunicacions orals de persones que van estar en el primer comboi de republicans a Mauthausen, com Amadeo Sinca Vendrell, Juan de Diego Herranz o Juan Gutiérrez Perea, podríem pensar que ambdós alturgellencs va participar en alguna de les citades divisions de la CTE. La divisió 101°, fou detinguda a les acaballes de maig de 1940 prop de la frontera amb Luxemburg, mentre que la divisió 103 de la CTE fou detinguda en la seva totalitat (250 homes comandats pel republicà espanyol Amadeo Sinca Vendrell, testimoni del qual ens basem⁸³) el 20 de maig de 1940 a les immediacions boscoses d'Amiens. Cronologies ambdues, que corresponen amb les facilitades per l'Amical de Mauthausen i el Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya.

Fos com fos, el fet és que Bonaventura Aixàs Obiols és detingut en el marc de la Batalla de França i traslladat primer al *Stalag* XIII-A de Hohenfels-Oberpfalz proper a Nuremberg, i més tard al *Stalag* VII-A de Moosburg, des d'on té la desgràcia de formar part dels 398 (o bé 392) republicans espanyols cridats a pujar a un comboi que els

---

⁸⁰ Sense que aquest fet l'equiparés amb els camps de concentració nazis instal·lats a Alemanya i Àustria. Aquest camp, seria un camp intermedi, a partir del qual es traslladaria a centenars de jueus cap als veritables camps d'extermini situats al cor del III Reich.

⁸¹ Una làpida els recorda encara avui dia al cementiri del municipi de Septfonds.

⁸² Informació facilitada per l'Amical de Mauthausen.

⁸³ Wingeate Pike, David. *“Españoles en el Holocausto”*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015.

conduiria a Mauthausen el 5 d'agost de 1940, essent aquest el primer transport de republicans espanyols que arriba a Mauthausen el 6 d'agost de 1940.

Amb el número de matrícula 3474, Bonaventura Aixàs iniciava la seva reclusió a Mauthausen, que en aquell moment tindria al voltant de 6.000 presoners, la majoria austríacs, polonesos i russos apàtrides. És probable que al entrar a Mauthausen, Bonaventura Aixàs fos assignat al *kommando Wiener-Graben*, sens dubte més temut i alhora més conegut de tot el camp de concentració: la pedrera de Mauthausen, on moriren, exhausts i torturats, centenars de republicans.

La seva supervivència al camp, al qual hi estarà fins l'alliberament de Mauthausen el 5 de maig de 1945⁸⁴, ens fa pensar amb quasi total seguretat, que Bonaventura no hauria pogut estar assignat a la pedrera de Mauthausen durant un llarg període de temps. Tot i això, no tenim constància documental de que Bonaventura Aixàs fos assignat a cap *kommando* intern de Mauthausen (la pedrera o qualsevol altre) en la primera etapa de la seva reclusió en aquest camp, durant la qual coincidirà personalment amb un altra persona amb residència a la Seu d'Urgell i nascuda a Asnurri, que es convertirà en amic personal del nostre protagonista: Victorià Córdoba Bordoll.

2930

Reichssicherheitshauptamt

IV A 2 - B.Nr. 4203/43 -

Bitte in das Protokoll vorstehendes Schriftstück und Datum eingeben

An das

Deutsche Rote Kreuz
-Präsidium Führungsstab -

in Berlin SW 11
Blücherplatz 2.

Betr.: Span.Staatsangehörigen Buenaventura Aixàs -
Obiols, geb. am 31.12.11, Leo de Urgel.

Bezug: Dort.Schreiben vom 7.6.1943 - Akts. VII/3a No.

Der in den von dort Übermittelten Listen aufgeführte
obengenannte Rotspanier sitzt im Lager Mauthausen ein. Er
wurde ärztlich untersucht und für gesund befunden.

Im Auftrage:

erl. d. Liste

Berlin SW 11, den 31.7.1943 194.3
Deutsches Rote Kreuz -
Sachbearbeiter: Dienststelle 120040 - Dienststelle 120421
31 JUL 1943 - 089641

Resposta de l'estat major alemany a la Creu Roja Alemanya informant que Bonaventura Aixàs es troba en bones condicions. 31 de juliol de 1943.

⁸⁴ El de Bonaventura Aixàs és un cas excepcional, al ser un dels poquíssims republicans deportats que va sobreviure a Mauthausen durant tota la vida activa d'aquest camp nazi (des de la primera deportació).

Sembla ser que tot i ser de la mateixa Seu d'Urgell, Victorià Córdoba i Bonaventura Aixàs es van conèixer molt més profundament al camp de Mauthausen. Allà Córdoba, escriuria una carta a la seva família que donaria al seu amic Bonaventura, sota la promesa que si sortia viu d'allà li entregués als seus familiars, promesa que es complí anys més tard.⁸⁵ En aquells moments, en Bonaventura ja feia gairebé dos anys que estava tancat a Mauthausen i a casa seva gairebé havien perdut l'esperança de retrobar-lo amb vida: el seu pare, Bonaventura Aixàs Obiols, denuncia el juliol de 1942 la seva desaparició, amb *la certesa moral de la seva defunció*.⁸⁶

Però el nostre protagonista continuava viu i la seva dramàtica situació canviaria radicalment l'estiu de 1943. El 2 de juliol d'aquell any, Bonaventura entra al *kommando* de Sankt Lambrecht, una petita població austríaca situada a uns 250 quilòmetres al sud de Mauthausen. A Sankt Lambrecht, hi trobàvem un gran castell propietat de l'ordre benedictina, del qual s'havien apropiat les SS, creant en ell un petit *kommando* encarregat de gestionar les dependències d'aquest castell, construir carreteres a la zona i treballar a una granja d'explotació ramadera vacuna que els SS havien creat i per la qual s'havien assignat almenys dos *kommandos* diferents: un masculí compost per 80 persones i un femení que es composava de 20 dones que s'ocupaven de tasques de jardineria.⁸⁷

Aquell *kommando*, amb unes condicions humanes i alimentàries clarament millors en comparació amb d'altres, fou substituït al complert el juliol de 1943, quan arribaren els nous 80 integrants del *kommando*, gairebé tots ells republicans espanyols⁸⁸. Sankt Lambrecht ja feia mesos que estava en funcionament, però la substitució íntegra dels components del *kommando* anterior es degué a, segons Montserrat Roig, l'execució complerta del grup anterior com a càstig per haver mantingut relacions sexuals amb les dones del *kommando* femení assignat al mateix lloc.⁸⁹

Aquest fet demostra un cop més que tot i les millors condicions de vida d'aquest *kommando*, els càstigs dels SS que dirigien el camp podien ser tant inhumans com al mateix Mauthausen o Gusen. Amb tot, a Sankt Lambrecht les tasques que

---

⁸⁵ Comunicació oral del familiar Albert Batalla i Siscart.

⁸⁶ ACAU. Expedient de desaparició de Bonaventura Aixàs Obiols. 1942. Fons: Jutjat Municipal de la Seu d'Urgell – Registre Civil. Expedients de defunció.

⁸⁷ Wingeate Pike, David. *“Espanyols en el Holocausto”*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 180.

⁸⁸ Segons Montserrat Roig, la majoria d'integrants d'aquest *kommando* foren deportats que treballaven a la cuina de Mauthausen i que tenien millors condicions físiques, pel que la cuina també hauria estat un possible espai d'assignació de Bonaventura Aixàs al camp principal de Mauthausen.

⁸⁹ Roig, Montserrat. *“Els catalans als camps nazis”*. Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 366.

s'encomanaven als deportats eren molt més benèvoles que a altres dependències de Mauthausen Així doncs, a més de l'explotació ramadera vacuna també trobàvem una part del *kommando* assignat a la construcció de carreteres i cases per als guàrdies SS i una petita part assignada a la biblioteca de "recuperació", on els SS guardaven revistes i llibres russos que els nazis havien portat de la Unió Soviètica⁹⁰. És molt probable que a Sankt Lambrecht, Bonaventura Aixàs treballés dins del mateix castell o bé en la construcció de les cases dels caps de les SS, ja que a la seva targeta d'ingrés al *kommando*, consta que Bonaventura era utilitzat com a pintor (*maler*) tot i ser perruquer, fet que també consta.⁹¹

Aixas Obiols Buenaventura		3474
Name und Vorname		Häftl.-Nr.
K.L.M. St.-Lambrecht		
Eingeliefert	Arbeitskommando	
Von der Kammer erhalten:		
1 Mütze	1 Schnürschuhe	
1 Rock	Pantinen	
1 Tuchhose	Holländer	
1 Mantel	Stiefel	
1 Drillichjacke	1 Fäustlinge	
1 Drillichhose	1 Ohrenschützer	
1 Hemd	Leibbinde	
2 1 Unterhose	Halsbinde	
3 1 Strümpfe	Brotbeutel mit Band	
2 Unterjacke	Feldflasche	
Richtig erhalten	Richtig zurückgegeben	
<i>Aixàs</i>		

Targeta personal de Bonaventura Aixàs Obiols d'entrada al Kommando Sankt Lambrecht. 1943.⁹²

⁹⁰ Íbidem. Pàg. 366.

⁹¹ ITS. Targeta personal de Bonaventura Aixàs Obiols a Sankt Lambrecht.

⁹² En aquesta targeta, podem veure els objectes personals dels que disposava el nostre protagonista: un barret, dues jaquetes normal i una de punt, pantalons de tela i esportius, una manta, uns calçotets, uns mitjons, unes sabates, uns guants i unes orelles. A més, també

Així, Sankt Lambrecht és l'únic *kommando* al que segons la documentació, fou assignat Bonaventura Aixàs. Després d'arribar a aquesta petita localitat no trobem més evidències documentals del pas de Bonaventura Aixàs per Mauthausen i els seus *kommandos*, més enllà de que el nostre protagonista és alliberat el maig de 1945⁹³, quan les tropes aliades nord-americanes alliberen el camp de concentració.

És probable doncs que la llibertat arribés mentre Bonaventura Aixàs continuava al tranquil *Sankt Lambrecht*, on sembla ser que abans de l'alliberament, un grup de SS amb el suport d'una part de la població local, tancaren al *kommando* en una granja assegurant que no sortien amb vida, fins que 24 hores després un altre grup d'austriacs els va alliberar i el *kommando* fou definitivament desarticulat l'11 de maig de 1945.⁹⁴

El maig de 1945 doncs, finalitzaven per fi gairebé 5 anys de reclusió a un camp de concentració nazi, essent un dels pocs deportats que arribaren al primer comboi aquell 6 d'agost de 1940 i sortí amb vida el maig de 1945. De Mauthausen i juntament amb els supervivents de la barbàrie nazi, seria traslladat per les tropes aliades fins a París, on molts deportats serien allotjats en diversos hotels de la ciutat com el Lutetia⁹⁵, hotel de luxe que durant la ocupació alemanya havia esdevingut el centre de l'estat major alemany a la França ocupada.

Allà però, no podem oblidar que havia encara un fet rellevant que impedia als pocs supervivents que hi havia dels camps nazis retornar, almenys immediatament, a les seves cases. Espanya, estava patint els anys més durs d'una dictadura feixista encapçalada pel general Francisco Franco. Amb la fi de la IIGM i el pas dels mesos, els deportats republicans que confiaven en una intervenció aliada que alliberés l'estat espanyol, veieren com aquesta opció ni tant sols fou plantejada pels exèrcits triomfants, impedit així a la gran majoria de republicans exiliats, retornar al seus pobles d'origen. Després de 3 anys de Guerra Civil, 1 any de reclusió a camps de refugiats i 5 anys de II Guerra Mundial i deportació a camps nazis, pocs foren els deportats que s'arriscaren a retornar a l'estat espanyol en els primers anys de la

---

gàudia de matalàs de palla, coixí de cap, manta de llana, tovallola, dos plats, ganivet, cullera i un drap de neteja. Aquesta quantitat d'objectes demostra la millora de les condicions de vida que representava Sankt Lambrecht per als deportats que hi foren assignats.

⁹³ Tant Memorial Democràtic com l'Amical de Mauthausen afirmen que Bonaventura Aixàs és alliberat de Mauthausen el 5 de maig de 1945, quan certament, entren les tropes aliades al camp principal. Cal dir però que hi ha diversos subcamps i *kommandos* externs com *Sankt Lambrecht*, que seran alliberats dies més tard, en aquest cas el 11 de maig de 1945.

⁹⁴ Hernández de Miguel, Carlos. "*Los últimos españoles de Mauthausen*". Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 492.

⁹⁵ De Dios Amill, José. "*La verdad sobre Mauthausen*". Ed. Sirius. Barcelona, 1995.

dictadura franquista, que continuà en aquells anys amb la repressió contra aquelles persones considerades *roges*.

En aquest context i acabat el seu pas per París, Bonaventura Aixàs refaria la seva vida a França, passant abans per una casa de repòs a l'Alta Savoia, on es recuperà de les greus conseqüències físiques i mentals que li provocaren 5 anys d'infern nazi. Recuperat, s'instal·larà a Montpellier, fins que el 1959 coneix la seva futura esposa a la localitat de Venissieux (Rhône). Allà, treballarà de comptable mentre participa activament a la Fédération Nationale des Déportés et Internés Résistants et Patriotes (F.N.D.I.R.P) organització encara en funcionament i de la qual formarà part de la seva direcció, demostrant el compromís que encara tenia amb la lluita antifeixista. Bonaventura Aixàs, morí en pau l'any 1998.⁹⁶

---

⁹⁶ Informació facilitada pel familiar Albert Batalla i Siscart.

2.3 ANTONIO VIAL CANDIA (1912)

Antonio Vial Candia neix a la Seu d'Urgell el 15 de maig de 1912. Era fill d'un peó d'obra natural de Sabadell, Francisco Vial Rodés i de Maria Luisa Candia amb domicili al carrer de les Eres número 15⁹⁷. Tot i néixer a la Seu d'Urgell, els Vial Candia no consten a cap Padró Municipal, pel que podem creure que probablement, al tractar-se el pare d'un peó d'obra, aquell 1912 la família només residia a la Seu de forma momentània. Naturals de Sabadell, la família Vial Candia tornarà a la seva ciutat d'origen en un moment indeterminat, però on tindran un segon fill Miquel Vial Candia (1915 – 2007) que com el seu germà gran, també viuria l'infern de Mauthausen i també en sortirà viu⁹⁸.

Així doncs, estem parlant d'una persona alturgellenca de naixement, però de poc o gens arrelament a la nostra comarca. Sabem per la comunicació d'un familiar⁹⁹ que Antonio Vial, abans de l'esclat de la Guerra Civil Espanyola, treballaria a una fàbrica de begudes i alcohol situada a Mollet del Vallès. Amb l'esclat de la Guerra no tenim constància de la participació de Vial en el conflicte, tot i que per edat es probable que fos cridat a l'exèrcit republicà.

En tot cas, acabada la Guerra Civil, Antonio Vial s'exilia a França, on serà reclòs al camp de refugiats d'Argelès. Iniciada la II Guerra Mundial i segons ell mateix explicà a familiars de la persona que ens facilita la informació, Vial Candia entra a l'exèrcit francès a través d'una CTE (desconeixem la divisió) i serà enviat a la frontera franco-belga, concretament a la localitat de Mont Cassel, a tocar de Bèlgica i a només 30 kilòmetres de Dunkerque, on s'estaven construint noves fortificacions complementàries a la Línia Maginot.

No sabem el moment exacte de la captura d'Antonio Vial, però situant-se a tant poca distància del Pas de Calais, és molt probable que la seva captura es produís al voltant de Dunkerque els primers dies de juny de l'any 1940, en plena evacuació a la zona de les tropes aliades atrapades pels nazis.

Detingut, Vial Candia i d'altres republicans espanyols foren traslladats al *Stalag* I-B de Hohenstein (ara Olsztynek) que en aquells moments era Prússia Oriental i ara és territori polonès. Per tant, Vial Candia havia suportat ja un primer llarg viatge en mans dels alemanys. A Hohenstein, tot i que les condicions no eren com les d'un camp de

---

⁹⁷ RC. Acta de naixement d'Antonio Vial Candia. 1912.

⁹⁸ Benaul Berenguer, Josep M.; Onetti Vera, Antonio; Torruella Llopart, Jordi. "*Víctimes sabadellenques de la deportació als camps nazis: una primera aproximació*". A: Arraona: revista d'història. Núm 30. 2006. Pàg. 108 – 128.

⁹⁹ Informació facilitada per la familiar Maria Lluïsa Prior.

concentració, l'Antonio ja veié durant el temps en que estigué reclòs allà les dures condicions que els esperaven al captiveri nazi. Situat al nord de l'actual Polònia, les condicions climàtiques d'aquest *Stalag* eren molt dures i la malnutrició i el maltractament estigueren a l'ordre del dia d'aquest camp, pel qual passaren durant tota la IIIGM més de 650.000 presoners.

Al *Stalag* I-B Antonio Vial no passaria més de dos mesos, ja que el 6 d'agost de 1940, els nazis organitzaven un comboi de 165 deportats¹⁰⁰ que arribaria a Mauthausen 3 dies més tard, el 9 d'agost de 1940. Segons cita D. Wingeate i tal i com li explica un supervivent que anava en aquest mateix comboi amb Vial Candia, el viatge fou extremadament dur. A l'estiu, amb una calor asfixiant i un comboi absolutament ple, els nazis negaren aigua i aliments als deportats, causant la mort per asfíxia i deshidratació a alguns d'ells¹⁰¹.

Antonio Vial, sobrevisqué a aquest viatge i el dia 9 d'agost de 1940, arriba al camp de Mauthausen amb el número de matrícula 3.644. De la seva vida al camp poc en sabem. És probable que com la resta de companys arribats l'agost de 1940, la primera feina que se li encomanà fos a la pedrera de Mauthausen, però només 3 mesos després, Vial Candia és seleccionat per anar al subcamp de Gusen.

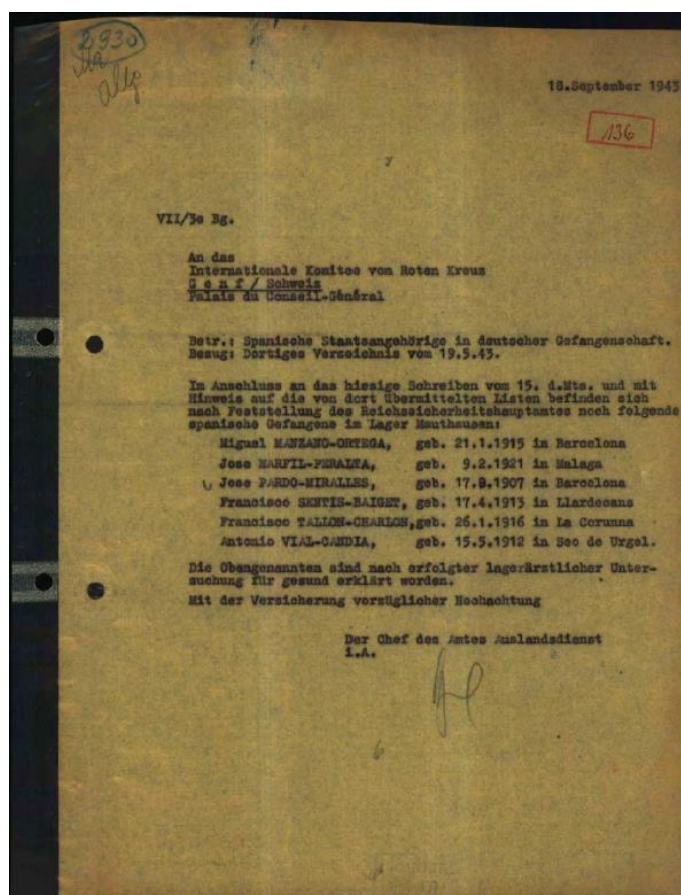
Targeta personal de Gusen d'Antonio Vial. 1941.

¹⁰⁰ Segons Amical de Mauthausen serien 165 deportats. Però David Wingeate augmenta la xifra fins a 169.

¹⁰¹ Wingeate Pike, David. *“Españoles en el Holocausto”*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 130.

Com veurem, anar a Gusen era pràcticament sinònim de morir en els propers 6 mesos en el millor dels casos. Sorprenentment però, Antonio Vial sobrevisqué a Gusen i es convertí en un dels pocs deportats republicans que sortiren amb vida d'aquest subcamp.¹⁰²

No sabem quants mesos estigué a Gusen, però segons ens comunica la seva família, Antonio Vial tornà al camp principal i estigué fent tasques d'administració i gestió del camp, probablement els millors llocs de treball que hi havia a Mauthausen, lluny de la pedrera i dels *kommandos* més durs i perillosos. Allà, sembla ser que el nostre protagonista treballà repartint racions alimentàries als presoners per les seves barraques, fet que li va permetre tenir una millor alimentació i per tant, augmentà les seves possibilitats de supervivència. A més d'aquesta feina, cal dir que a la targeta de Gusen exposada anteriorment, l'Antonio consta com a *Schneider* (sastre) i a un altra targeta personal, com a barber¹⁰³

Carta de la Creu Roja alemanya preguntant per l'estat de salut de diversos presos de Mauthausen, entre ells Vial Candia. 15 de setembre de 1943.

¹⁰² Informació facilitada pel Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya.

¹⁰³ ITS. Targeta personal d'Antonio Vial Candia. 1944.

A Mauthausen, mentre continuava fent treballs administratius i com tants d'altres deportats, Antonio Vial teixí diverses relacions d'amistat. Segurament la més important la tingué amb un jove francès el pare del qual tenia una fàbrica de llimonada i begudes espirituoses a la localitat francesa d'Abbeville, a la regió francesa de Somme, molt propera al lloc de la detenció de l'Antonio. Segons explicà als seus familiars, aquest jove li féu prometre que si ell moria i l'Antonio sortia amb vida de Mauthausen, aniria a Abbeville a donar la notícia als seus pares.

El jove francès morí, però Antonio Vial veié l'arribada de les tropes aliades a Mauthausen el dia 5 de maig de 1945, gairebé 5 anys després de la seva entrada al camp. Ja recuperat, decidí complir la promesa que féu al seu amic i es desplaçà a Abbeville, on trobà els pares del defallit. Després de sentir la seva història, el pare oferí a aquest urgellenc feina a la seva fàbrica de begudes, donada la experiència prèvia de l'Antonio a Mollet del Vallès. Amb feina i sense possibilitats de tornar a l'Espanya franquista, Antonio Vial buscà la forma de retrobar-se amb la seva esposa, encara al Vallès Occidental. L'agost de 1947 i gràcies a un visat expedit per la Creu Roja, la dona d'Antonio Vial pogué travessar la frontera i reunir-se amb el seu marit a Abbeville, on tingueren almenys una filla de nacionalitat francesa, la Núria Vial, qui transmet aquesta història a la seva tieta.

2.4 PASQUAL GABARRÓS MAURI (1914 – 1941)

Pasqual Gabarrós Mauri neix al poble d'Alàs el 14 de gener de 1914. Fins al moment, no hem pogut trobar informació de la vida d'aquesta persona a l'Alt Urgell, ja que no consta a cap Padró Municipal d'Habitants del poble d'Alàs i la memòria oral consultada no té informació al voltant d'ell o la seva família.

És molt probable que en Pasqual fos fill de pagesos, que visqueren a Alàs un curt espai de temps. Només sabem que segons la documentació d'ell conservada als arxius de Mauthausen i de l'ITS, el seu ofici era jornal¹⁰⁴ i tenia família a la població empordanesa de Vulpellach, un cunyat concretament (Josep Colom) a qui anys més tard la Creu Roja comunica la defunció d'en Pasqual a Mauthausen¹⁰⁵.

La història d'aquest alturgellenc de naixement amb poc arrelament a la comarca l'hem d'iniciar una vegada més amb la fi de la Guerra Civil Espanyola i sense haver trobat als arxius militars cap referència a la seva persona en cap dels dos bàndols del conflicte. Com tants altres, Pasqual emprengué el camí d'un exili que el portà fins a França. Al país veí, Pasqual fou tancat en el camp de refugiats de Les Alliers¹⁰⁶, a tocar de la ciutat francesa d'Angulema. A aquell camp s'hi tingueren reclosos centenars d'exiliats republicans de totes les edats i gèneres, que amb la *drôle de guerre* foren obligats a treballar a les immediacions del camp en la construcció de carreteres¹⁰⁷.

Tot i els treballs obligatoris sembla ser que els refugiats d'Angulema no estaven en les pitjors condicions, tenint garantida tant l'alimentació com un sou de 2 francs a l'hora i una jornada laboral idèntica a la dels treballadors francesos que també estaven a la zona¹⁰⁸, fet diferencial amb altres camps de refugiats i amb les CTE. La situació però, canvià radicalment el juny de 1940 quan en plena Batalla de França, els alemanys arribaren també al sud-oest del país veí, a Angulema¹⁰⁹. Durant dos mesos, el camp

---

¹⁰⁴ ITS. *Todfallsauhname* (registre de defunció) de Pasqual Gabarrós Mauri. 28 de juny de 1941.

¹⁰⁵ Informació facilitada per l'Amical de Mauthausen.

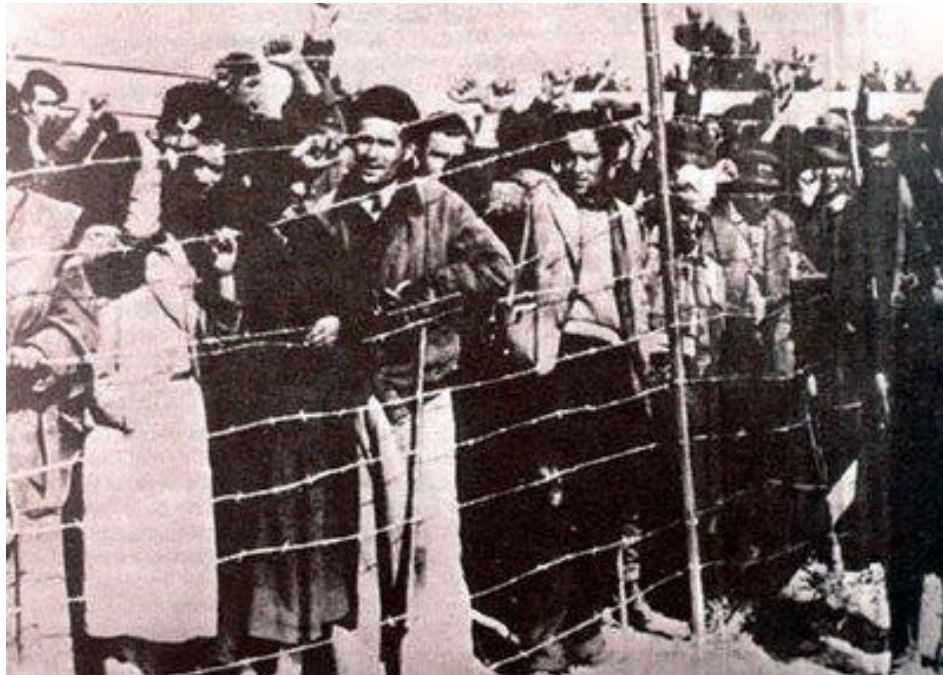
¹⁰⁶ Les Aliers seria camp de refugiats francès des de la primavera de 1939 fins el juny de 1940, quan els alemanys arriben a la zona i converteixen aquest camp en el *Frontstalag 184*, on va ingressar el nostre anterior deportat, Fructuós Bullich Ginot.

¹⁰⁷ Roig, Montserrat. *"Els catalans als camps nazis"*. Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 98.

¹⁰⁸ Hernández de Miguel, Carlos. *"Los últimos españoles de Mauthausen"*. Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 108.

¹⁰⁹ Sobre l'arribada i primers dies dels alemanys a Angulema i al camp de les Aliers tenim testimonis totalment contraposats. Montserrat Roig ens cita el testimoni de Ramón Milà i la família Cortés, que asseguren que durant les primeres setmanes, els alemanys *"feien molt bon paper a la població, prometien que als republicans no els farien res (...) Repartien xocolata i confitura entre les criatures"*. (*Els Catalans als camps nazis*, pàg. 98-99). Però en canvi, Carlos

de les Alliers convisqué amb els nazis de la França en aquells moments ja de Vichy, amb un govern titella clarament col·laboracionista. Però aquesta estranya situació en la que els comandants alemanys del camp fins i tot havien signat avals per permetre la sortida de refugiats de Les Alliers en direcció a París¹¹⁰, finalitzà sobtadament quan el 20 d'agost de 1940, nazis armats van irrompre al camp i obligaren a pujar a un comboi a 927 republicans¹¹¹

Fotografia de republicans agrupats al camp de refugiats d'Argelers.

Així doncs, el 20 d'agost de 1940 Pasqual Gabarrós Mauri i qui sap si també la seva dona i fills, ja que aquell comboi el formaren famílies senceres de refugiats republicans¹¹², iniciaren un viatge de 4 dies a un lloc desconegut. En un primer moment, gairebé la totalitat del comboi creia que els alemanys els estaven conduint

---

Hernández de Miguel cita el testimoni de José Alcubierre López, qui afirma que “*cuando los alemanes llegaron en junio de 1940, ya no trabajamos más y empezó a faltar de todo*”. (*Los últimos españoles de Mauthausen*, pàg. 108).

¹¹⁰ Montserrat Roig ens afirma aquest extrem i fins i tot parla del *desconcert* que el 20 d'agost tingueren uns encarregats alemanys del camp que podrien no conèixer la decisió de la superioritat d'organitzar un gran transport de civils republicans en direcció a Mauthausen. (*Els catalans als camps nazis*. Pàg. 99).

¹¹¹ Per saber-ne més, vegeu la monografia: “*El convoy de los 927*” (Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2007) escrita per Montserrat Armengou i Ricard Belis

¹¹² És aquest el fet pel qual més se'n ha parlat d'aquesta deportació. En aquest cas, no es traslladaven a Mauthausen republicans que havien estat enrolats a les CTE, sinó famílies senceres de civils.

cap a l'estat espanyol¹¹³, ja que la frontera amb Irún se situava a uns 330 kilòmetres d'Angulema, però al cap d'unes hores tots se'n adonaren que la direcció del tren no era sud, sinó est.

El comboi dels 927 era totalment ple, però les condicions eren relativament millors que en d'altres combois de deportats, ja que almenys aquest era un tren de passatgers, no de bestiar. Finalment el 24 d'agost de 1940, el tren s'aturà a l'estació del poble de Mauthausen i els alemanys obligaren a baixar a tots els barons de més de 13 anys¹¹⁴, en total 490 persones i entre elles Pasqual Gabarrós Mauri. Les persones restants, dones i infants menors de 13 anys, continuaren a un comboi, que aquesta vegada sí, emprengué la direcció sud-oest camí de l'estat espanyol, on dues setmanes després els passatgers serien entregats a les autoritats franquistes¹¹⁵.

Respecte aquest comboi i la decisió de pujar a un tren amb destinació a Mauthausen a famílies senceres de republicans exiliats, David Wingeate Pike (*Espanoles en el holocausto*, 2015) ens aporta una interessant reflexió: quin govern, Vichy, Madrid o Berlín, fou capaç de prendre tal decisió?¹¹⁶. Segons el mateix autor, la responsabilitat hauria de ser compartida pels tres executius feixistes: per un costat, ni Madrid (ja hem parlat a la primera part d'aquest treball de la responsabilitat del franquisme en la deportació de republicans) ni Vichy volien fer-se càrrec de famílies que ideològicament consideraven enemigues; per l'altre Berlin tampoc tenia cap simpatia pels republicans espanyols i no li suposava un problema moral traslladar a un camp de concentració a famílies senceres. Amb tot, la situació en l'arribada a Mauthausen fou realment caòtica i els passatgers, estigueren retinguts al comboi entre dues i tres hores, mentre la comandància de Mauthausen¹¹⁷ contactava telefònicament amb l'ambaixada espanyola a Berlín. És aquí on, amb el beneplàcit de Franco i Hitler, s'aposta per tancar als homes majors de 13 anys i retornar a les dones i infants a l'estat espanyol¹¹⁸.

Pasqual Gabarrós Mauri doncs, provinent d'Angulema, entra aquell fatídic 24 d'agost de 1940 al camp de concentració de Mauthausen, on ja hi havia tres alturgellencs més. Durant els primers mesos al camp és molt probable que com la majoria de persones

---

¹¹³ Roig, Montserrat. *"Els catalans als camps nazis"*. Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 99.

¹¹⁴ Op. Cit. Pàg. 99.

¹¹⁵ Hernández de Miguel, Carlos. *"Los últimos españoles de Mauthausen"*. Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 113.

¹¹⁶ Wingeate Pike, David. *"Espanoles en el Holocausto"*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 131.

¹¹⁷ El camp de Mauthausen no estava en cap cas preparat per a poder acollir famílies senceres.

¹¹⁸ Op. Cit. Pàg. 131-132.

que arribaren al camp des d'Angulema, Pasqual fos obligat a treballar a la pedrera del camp.

Targeta personal de Pasqual Gabarrós Mauri a Gusen. ITS.

Després de 5 mesos a Mauthausen, el 24 de gener de 1941, Pasqual és enviat al subcamp de Gusen, on hagué de patir temperatures que a la nit de l'hivern arribaven als 30 graus sota zero. Aquestes duríssimes condicions climatològiques, sumat a la duresa extrema a la que se sotmetia als presos en aquest camp, així com a la manca d'alimentació i higiene, provocà que 5 mesos després de la seva arribada a Gusen, Pasqual Gabarrós morís. El dia 26 de juny de 1941, un altre alturgellenc moria a Gusen. Aquesta vegada, la causa oficial de la mort fou una tuberculosi pulmonar.¹¹⁹

¹¹⁹ ITS. Llibre registre de defuncions de Mauthausen-Gusen. 1941.

2.5 PERE CASES BLASI (1902 – 1941)

Pere Cases Blasi nasqué a Cal Quico de Bescaran el dia 28 de gener de 1902¹²⁰. Els seus pares, eren Josep Cases Puigdemassa de Cal Queredà i Maria Blasi Vila, pubilla de Cal Quico. Pere era el segon de 5 germans: Josep (1899), Marcela (1905 – 1905), Núria (1907) i Rosa (1914).

A Bescaran, Pere Cases hi visqué només 3 anys, ja que amb aquesta edat la família marxà a viure a Cal Padrinàs de la Freita, lloc que deixaran almenys a partir de l'any 1922, quan consten com a veïns del poble de Tost¹²¹. Finalment, els Cases Blasi marxaran a Castellciutat on seran empadronats almenys des de l'any 1925 al carrer de la Vinyeta número 3¹²²¹²³ arrelant-se durant les següents dècades en aquest poble on encara hi tenen família.

Bescaran a principis de segle XX. Fons Plandolit (ACAU)

---

¹²⁰ RC. Acta de naixement de Pere Cases Blasi. 1904.

¹²¹ Pantebre Trasfí, Rosalia. “*Bescaran*”. Edició pròpia. Andorra la Vella, 1993.

¹²² ACAU. Padró municipal d'habitants de Castellciutat. Any 1925. Fons: Ajuntament de Castellciutat.

¹²³ El número de la casa canviarà segons els diferents padrons consultats. Al padró municipal d'habitants de 1931, consta com a número 8, i al padró de 1936, com a número 5. La casa però, seguiria sent la mateixa.

Segons les informacions extretes dels padrons municipals, els Cases Blasi eren una família de llauradors¹²⁴. A Castellciutat, tot i l'arrelament familiar, Pere Cases Blasi no hi viurà masses anys fent de pagès. Ja al Padró Municipal d'Habitants de 1931, el nostre protagonista ens consta com absent de la ciutat. Així, amb 29 anys Pere Cases havia deixat el domicili familiar i segons el mateix padró, era cambrer de professió. Aquesta situació es repetiria al Padró de l'any 1936, on si bé els pares continuen empadronats a Castellciutat, ell continua fora de la població. Podria ser que Cases Blasi marxés a viure aleshores a Barcelona, ja que al registre de defunció de Mauthausen consta com a domiciliat al carrer Urgell número 7 de la capital catalana¹²⁵

Com en la majoria dels nostres deportats, és complicat saber amb exactitud quina fou la relació de Pere Cases amb la Guerra Civil Espanyola l'any 1936. La manca de registres militars de l'exèrcit republicà en guerra ens dificulta poder confirmar la seva participació, alhora que tampoc ens consta en cap registre militar del bàndol nacional. En tot cas, per edat és molt probable que Cases Blasi participés de la Guerra Civil amb el bàndol republicà i que a principis de l'any 1939 emprengués el camí d'un exili que el portà a França.

Al país veí, Pere Cases seria tancat en un camp de refugiats francès per més tard ser enrolat en una Companyia de Treballadors Estrangers (CTE) francesa. Un altra guerra, la IIGM, tornava a colpejar la vida de Cases Blasi. Començada la Guerra i com d'altres companys alturgellencs, Pere Cases seria destinat a la frontera nord-est de França. Tampoc podem conèixer amb exactitud la CTE a la que es va enrolar, però tenint en compte que la seva captura es produeix a la localitat de Saint Dié des Vosges¹²⁶, seria més que probable que Cases també participés de les obres de fortificació de la Línia Maginot.

En aquella zona de França els combats entre francesos i alemanys s'havien intensificat des de l'inici de l'ofensiva nazi el 10 de maig de 1940. Entrat el juny, ja s'havia iniciat la evacuació de milers de soldats aliats atrapats a la costa nord-est de França per les tropes nazis, però el nostre protagonista es trobava en aquells moments a la frontera franco-alemanya, uns 400 kilòmetres al sud de Dunkerque. En aquella zona, al bellmig de la regió de Lorena, part francesa reclamada per Alemanya¹²⁷, l'exèrcit alemany continuava el seu avenç després d'haver demostrat les

---

¹²⁴ ACAU. Padró municipal d'habitants de Castellciutat. Any 1931. Fons: Ajuntament de Castellciutat.

¹²⁵ ITS. *Todfallsauhname* (registre de defunció) de Pere Cases Blasi. 14 de juliol de 1941.

¹²⁶ Informació facilitada per l'Amical de Mauthausen.

¹²⁷ Alsàcia, així com Lorena, són dues regions històricament pertanyents a França, que s'annexionà Alemanya l'any 1871 resultat de la Guerra Franco-Prussiana de 1870-1871. Amb

grans debilitats de la Línia Maginot i el dia 20 de juny de 1940, l'exèrcit nazi inicia la ofensiva a Saint Dié des Vosgues, localitat propera a Estrasburg. És aquí on entre el dia 20 i el 26 de juny és capturat pels nazis en Pere Cases Blasi.

Un cop fet presoner, els nazis enviaren el nostre alturgellenc al *Stalag* més proper a la zona, el V-D de Estrasburg, on entrarà amb el número de matrícula 3.264.

Allà, es classificarà els presoners de guerra segons la seva nacionalitat i, un cop considerats apàtrides els republicans espanyols, seran agrupats per iniciar la seva deportació a un camp de concentració: Mauthausen. L'11 de desembre de 1940, 846 presos d'aquest *Stalag* són pujats a un tren de bestiar amb destí a Mauthausen, on arribarien la matinada del 13 de desembre, després de dos dies sense beure ni menjar i amb constants vexacions que provocaren que desenes de membres d'aquest tren arribessin despallats a l'estació del camp nazi¹²⁸.

El dia 13 de desembre comença doncs el periple per Mauthausen de Pere Cases, al qual se li assignaria el número 4.681.

KL. MAUTHAUSEN		T/D Nr.
NAME: CASES-BLASI, Pedro		
Geb.-Dat.: 28.1.1902, Geb.-Ort: Bescaran (Lerida), -		
Häftl. Pers. Karte	☐	Korrespondenz ☐
Häftl. Pers. Bogen	☐	Dokumente: 1
Effektenkarte	☐	Inf. Karten:
Schreibst.-Karte	☐	Bemerkungen:
Nummernkarte	☐	
Blockkarte	☐	
Revierkarte	☐	
Krankenbidener	☐	
Todesfallaufnahme	☒	
Todesmeldung	☐	
Sterbeurkunde	☐	
		Umschlag-Nr.:

Fitxa personal de Pere Cases Blasi a Mauthausen.

la derrota alemanya a la I Guerra Mundial (1914-1918) ambdues regions són retornades a França. Però Hitler, continuarà reclamant la propietat nacional d'aquests territoris, que es convertiran en dos conquestes amb gran simbolisme pel III Reich.

¹²⁸ Wingate Pike, David. *"Espanyoles en el Holocausto"*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 91.

Al registre d'entrada de presoners a Mauthausen aquell fatídic dia, Pere Cases ens consta com a ajudant de cuina, feina que probablement hauria estat desenvolupant a Barcelona després d'haver fet de cambrer. Aquella professió, que hauria pogut ser d'utilitat en un camp on els presoners més afortunats van poder treballar en tasques de funcionament i organització del propi camp, com de cuiners, oficinistes, infermers o barbers, no va salvar a Cases Blasi de ser destinat al subcamp de Mauthausen més mortífer que hi havia: Gusen.

Aquest subcamp de Gusen, del qual ja n'hem parlat en casos anteriors, era sens dubte terrorífic. El subcamp es composava de 32 barraques, 24 de les quals eren on dormien els presoners. Amb capacitat cada barraca per uns 200 presoners, a cada una s'acabaven ajuntant uns 500¹²⁹. D'aquestes barraques, la número 32 era la més temuda. Considerada la barraca dels “*invàlids*” en aquella construcció s'enviaven els presoners considerats més dèbils i que per tant, havien de ser executats, mitjançant mètodes tant cruentos com la dutxa gelada.¹³⁰

És probable doncs que en el moment d'arribada a Mauthausen, Pere Cases Blasi ja estès força debilitat físicament, després d'haver estat tancat 6 mesos al *Stalag* d'Estrasburg. Per aquest motiu ben aviat seria traslladat al *kommando* Gusen¹³¹ i destinat a treballar a la seva temuda pedrera. 7 mesos després de la seva entrada a Mauthausen, Pere Cases Blasi moriria. El dia 10 de juliol de 1941, aquest alturgellenc defallí a causa presumptament d'una colitis ulcerosa¹³², potser fruit de la terrible alimentació que es donava als presoners de Mauthausen, composta gairebé exclusivament per naps i líquids¹³³.

---

¹²⁹ Roig, Montserrat. “*Els catalans als camps nazis*”. Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 370.

¹³⁰ Op. Cit. Pàg. 371-374.

¹³¹ Els trasllats a Gusen començarien a realitzar-se a les acaballes del mes de gener de 1941.

¹³² ITS. Llibre registre de defuncions de Mauthausen-Gusen. 1941.

¹³³ Roig, Montserrat. “*Els catalans als camps nazis*”. Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 378.

2.6 REMIGIO MORELLA GIRAUT (1904 – 1941)

En Remigio Morella Giraut neix a la Seu d'Urgell el dia 9 de gener de 1904. Era fill de Maria Giraut Pantebre i de Tomas Morella Saliente, natural de Terol i carrabiner de professió. Al Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell, consta que en Remigio, vivia amb els seus pares i els seus germans al carrer de la Creu número 7.¹³⁴ En aquells moments tenia 13 anys i a partir d'aquí, no consta en cap més padró municipal de la comarca fins l'any 1930.

Gràcies a un document trobat al Centro Documental de la Memoria Histórica de Salamanca, i que reproduïm a continuació, podem saber que la família Morella Giraut, marxa de la Seu d'Urgell. Primer, se'n va a Barcelona, al carrer Major del Clot, número 26, des d'on Remigio Morella partirà a la base de carrabiners de Castelló, on ingressarà l'any 1920¹³⁵.

I. CARABINEROS		BASE DE CASTELLÓN	
Concentración, Organización e Instrucción			
1.º Bón.		1.º Comp.ª	
FICHA DE IDENTIDAD			
Morella	Remigio	Padre Tomas	Madre Maria
Empleo	Sargento		
Ingresó: Día	1.º	Mes	Julio
		Año	1920
		Edad	16 años
Partido político que milita			
Naturaleza: Pueblo	Seu de Urgel	Provincia	Lerida
Oficio	estudiante	Especialidad	
Residencia de familiares	Pueblo Barcelona	Provincia	
	Calle	Mayor Clot	n.º 26

Fitxa d'identitat de carrabiner de Remigio Morella Giraut

¹³⁴ ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1917. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

¹³⁵ Centro Documental de la Memoria Histórica (CDMH). Serie Militar. C_0846. Exp.037. Ficha de identidad de carrabineros. Remigio Morella Giraut. 1920.

Un cop fet carrabiner, Remigio Morella, tot i que la seva família mantindrà el domicili familiar al barri del Clot de Barcelona, tornarà a la Seu d'Urgell per un període de temps intermitent. Al Padró de 1930, consta que el nostre protagonista es va tornar a empadronar a la capital de l'Alt Urgell l'any 1929, moment en el que ja estava casat amb una dona de Barcelona, Teresa Garcia Coca, i junts havien tingut el seu primer fill, José Morella Garcia. Aquell any, la família ara Morella Garcia, vivia al carrer del Carme número 5, on hi havia una caserna de carrabiners.¹³⁶

A partir d'aquest moment, Remigio Morella torna a desaparèixer dels padrons municipals de la Seu d'Urgell, fet però que no significa que en Remigio no tornés a la ciutat. De fet i a diferència de la majoria dels seus companys, d'ell sí que sabem el que féu durant la Guerra Civil Espanyola. Remigio Morella torna a la Seu d'Urgell durant la Guerra Civil Espanyola¹³⁷, ocupant-se de tasques de vigilància fronterera. En un context de guerra, la frontera de l'Alt Urgell amb França esdevingué escenari de nombrosos enfrontaments entre exiliats i desertors d'una banda, i carrabiners republicans i gendarmes francesos de l'altra, tal i com ja s'ha citat a la primera part d'aquesta investigació. Sense oblidar-nos tampoc dels contrabandistes, que veieren en la Guerra una oportunitat de fer negoci a través de la frontera. És en un d'aquests enfrontaments i detencions, en el que ens trobem de nou a Remigio Morella, que comunica a la comandància de Lleida la detenció d'un contrabandista que l'any 1937, intentava creuar la frontera en direcció a Andorra per l'indret de la Llosera¹³⁸, a l'inici de l'actual carretera d'Argolell.

Així doncs, durant la Guerra Civil Remigio Morella continuà per la nostra comarca fidel a la república com a membre del cos de carrabiners. Per aquest motiu, l'any 1939 hagué de creuar la frontera per evitar les represàlies del nou estat franquista. Com la resta de companys, Remigio Morella seria presumptament ingressat en un camp de refugiats francès a partir de la primavera de 1939.

---

¹³⁶ ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1930. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

¹³⁷ Podria ser que tornés abans de l'esclat de la Guerra Civil. El fet és que si bé al Padró de 1930 sí que consta com a veí, al de 1936 ja no ens consta com a tal.

¹³⁸ Portal de Archivos Españoles (PARES) – Archivo Histórico Nacional (AHN). Pieza tercera de Lleida. Cárceles y sacas. Causa General, 1468. Exp. 3. 1937.

Numero. ....

El encargado de los servicios de Carabineros en Farga de Moles, en comunicado de ayer me dice.-
 ""Tengo el deber de participarle a V. que a las 19 horas de hoy y por los Carabineros Remigio Morella Giraut y Manuel Forné Pons, fué detenido en el sitio denominado La Llosera un hombre y que intentaba pasar la frontera con direccion a la vecina Republica de Andorra, con un pase expedido por el Comité de Milicias Antifascistas del Centro de Barcelona (Barriada) de fecha 5 de Agosto pasado y careciendo de documentos que acrediten su personalidad. Una vez interrogado manifestó llamarse Pedro Dols Conejo de 36 años de edad soltero y natural de Mosqueruela (Teruel), que el motivo de querer pasar la frontera era debido a que se dedica al contrabando de tabaco de dicha Republica. Reconoció que fué se le encontró el paquete a que se hace referencia a nombre de Pedro Dols Conejo, 167,95 Ptas y 207,00 francos franceses y 75-centimos de la misma Nacionalidad y un pañuelo de los llamados de fardo con varias prendas de ropa. ""

Me complazco en participarselo para su conocimiento con inclusion de los documentos y dinero que también se menciona, significandole que el citado individuo se halla a disposicion de ese Comité en la Carcel de esta

Amb la II Guerra Mundial iniciada, Morella seria reclutat en una CTE francesa, que segons l'Amical de Mauthausen i el Memorial Democràtic podria ser la 9° o bé la 117°. Fos qualsevol de les dues, el que sí podem confirmar és que ambdues divisions havien estat destinades a la frontera franco-belga per a realitzar tasques de reforç de les fortificacions a la Línia Maginot i que en el moment de la ofensiva nazi a França, ambdues divisions es trobaren atrapades per la *borsa de Bèlgica*¹³⁹. Aquestes divisions, no foren les úniques plenes d'exiliats republicans que es trobaren atrapades entre el Canal de la Mànega i el Pas de Calais. A més de la 9° i la 117°, també patiren l'avenç nazi en aquesta zona les divisions 15°, 59°, 116° i 118°, que en total representaven uns 1.500 republicans¹⁴⁰. Entre aquests 1.500 republicans, a més de Remigio Morella, també hi trobaríem un altre alturgellenc, Victorià Córdoba Bordoll, el següent deportat del que parlarem.

En aquest lloc doncs, Remigio Morella fou capturat pels alemanys, entre el 4 i el 6 de juny de 1940, a les immediacions de Dunkerque i Bray Dunes¹⁴¹, des d'on s'estava realitzar l'evacuació cap a Gran Bretanya de milers de soldats aliats. Allà, el nostre protagonista fou enviat al *Stalag* VII-C de Sagan (Polònia) on hi estaria fins l'octubre del mateix any de 1940. En aquells moments, agents de la GESTAPO començaren a arribar a diferents *Stalags* per tal de localitzar republicans¹⁴² que per a ells no serien considerats presoners de guerra i per tant, podrien ser enviats a camps de concentració. Aquella tardor de 1940, Morella seria llavors enviat al *Stalag* XII-D de Trèveris, a Alemanya, on passaria dos mesos més juntament amb altres republicans.

La següent parada del recorregut de Morella seria ja Mauthausen. El dia 22 de gener de 1941, sortia de Trèveris un tren amb 774 presoners que arribaria al camp nazi 3 dies més tard, el 25 de gener de 1941¹⁴³. Aquell dia, en Remigio Morella i en Victorià Córdoba entraven a Mauthausen i se sumaven als 5 alturgellencs que ja havien entrat dies i mesos abans, des de la primera arribada de republicans al camp nazi el dia 6 d'agost de 1940.

A Mauthausen, Remigio Morella és probable que com Pere Cases Blasi, hagués arribat ja en molt males condicions físiques. Això, li hauria provocat el seu trasllat gairebé immediat al subcamp de Gusen, un camp que els *kapos* de Mauthausen feien

---

¹³⁹ En parlarem d'ella en l'anàlisi del següent deportat, Victorià Córdoba Bordoll.

¹⁴⁰ Hernández de Miguel, Carlos. "*Los últimos españoles de Mauthausen*". Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 73.

¹⁴¹ Informació facilitada per l'Amical de Mauthausen.

¹⁴² Hernández de Miguel, Carlos. "*Los últimos españoles de Mauthausen*". Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 89.

¹⁴³ A més de republicans, en aquell comboi també viatjaren almenys 24 brigadistes internacionals, segons Carlos Hernández de Miguel al llibre citat. Pàg. 116.

creure als presoners més debilitats que era un sanatori. Era comú que els presoners que queien malalts a Mauthausen, fossin primer ingressats al *Revier* (infermeria) del camp, i d'allà, portats al *kommando* de Gusen.

A Gusen, en unes condicions extremes, Morella no pogué suportar més de 3 mesos. El 25 d'abril de 1941, Remigio Morella Giraut moriria a causa d'una pneumònia¹⁴⁴, fruit de les extremes condicions climatològiques del camp i qui sap, si també víctima de les temudes dutxes gelades a les que els *kapos* de Gusen sotmetien als presoners més debilitats.

---

¹⁴⁴ ITS. Llibre registre de defuncions de Mauthausen-Gusen.

2.7 VICTORIÀ CÓRDOBA BORDOLL (1916 – 1944)

En Victorià Córdoba Bordoll va néixer a Asnurri l'1 d'abril de 1916. Era fill d'un carrabiner de Burgos, Vicente Córdoba Domingo, i d'una dona nascuda a Òs de Civis però resident també a Asnurri, Emilia Bordoll Coma¹⁴⁵. Victorià tenia tres germans més, en Vicente, en Rossend, que treballà d'impressor a la impremta de Joan Fornesa, i l'Antonio, que era carrabiner durant la Guerra Civil a la Seu d'Urgell i fou afusellat pel franquisme acabada la guerra¹⁴⁶.

Tot i ser nascut a Asnurri, on el seus pares vivien ja que en Vicente Córdoba, era carrabiner de frontera, la família s'acabà traslladant a la Seu d'Urgell mentre en Victorià era menor. Així, ja des de 1924 podem situar la família Córdoba Bordoll en un domicili (el 2º-1º) del C/ Capdevila número 9¹⁴⁷¹⁴⁸ de la capital de l'Alt Urgell, on s'arrelaren i on encara avui hi viu part de la família.

Ben jove Victorià deixà l'escola i amb 14 anys, ja ens consta que està treballant d'escrivent¹⁴⁹, un ofici que aviat canviaria pel de tipògraf, treballant com el seu germà Rossend a la impremta del senyor Joan Fornesa.¹⁵⁰

Com en el cas d'en Fructuós Bullich Ginot, de Victorià Córdoba també podem confirmar la seva afiliació política, essent doncs els dos únics deportats alturgellencs dels que coneixem amb seguretat la seva militància política. No sabem si durant la II República en Victorià participà d'algun moviment polític, però amb l'esclat de la Guerra Civil, el nostre protagonista s'afilià al Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC),¹⁵¹ partit comunista fundat el 23 de juliol de 1936, pocs dies després de l'inici del conflicte.

A més, cal dir que al PSUC de la Seu d'Urgell en Victorià no fou un simple militant de base. Component de la Junta Directiva Local, era el secretari de cultura i esports del

---

¹⁴⁵ RC. Acta de naixement de Victorià Córdoba Bordoll. 1916.

¹⁴⁶ Comunicació oral dels familiar Pilar Córdoba Iglesia i Martí Batalla i Siscart.

¹⁴⁷ ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1924. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

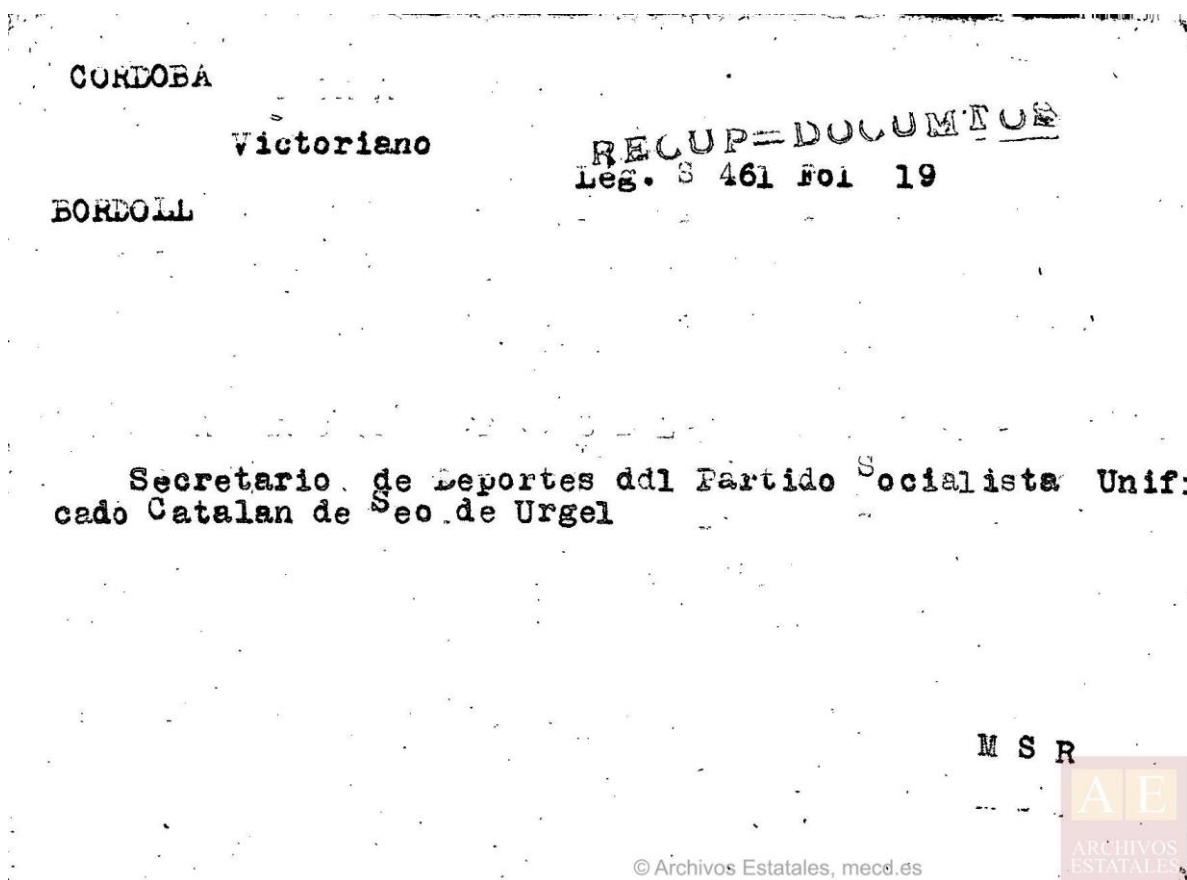
¹⁴⁸ Com en d'altres cases, la numeració del domicili canviarà amb els anys. Si bé el 1924 consta com a número 9, al 1930 la numeració canvia al 8 i a partir de 1936, al número 6, que es manté als següents padrons.

¹⁴⁹ ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1930. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

¹⁵⁰ ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1936. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

¹⁵¹ ACAU. Relació de les entitats polítiques existents en aquesta ciutat amb expressió dels individus components de llurs juntes directives. 5 de juliol de 1937. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

PSUC a la localitat¹⁵², tal i com podem veure al document que reproduïm a continuació.

Fitxa personal de Victorià Córdoba Bordoll. 1937. CDMH.

Iniciada doncs la Guerra Civil i ja coneixent la militància comunista del nostre deportat, sabem que Victorià continuà treballa de tipògraf a la impremta d'en Fornesa, que en aquells moments es va col·lectivitzar i es coneixia com la *Impremta Unió Obrera*, de la qual en Victorià en formà part del comitè de treballadors¹⁵³. Però acabat l'estiu de 1936 Victorià s'allistà a l'exèrcit,¹⁵⁴ i almenys des de gener de 1937, estarà servint a la Reserva General d'artillers del 5º cos e l'exèrcit amb base a Terol, al Front d'Aragó.¹⁵⁵

Sabent que Victorià estarà gran part de l'any 1937 al Front d'Aragó, és de suposar que amb la caiguda d'aquest Front l'abril de 1938, Victorià passa a un altre escenari de la

¹⁵² Centro Documental de la Memoria Histórica (CDMH). Ficha de Victoriano Córdoba Bordoll. 1937. DNSD- Secretaría. Fichero 13.

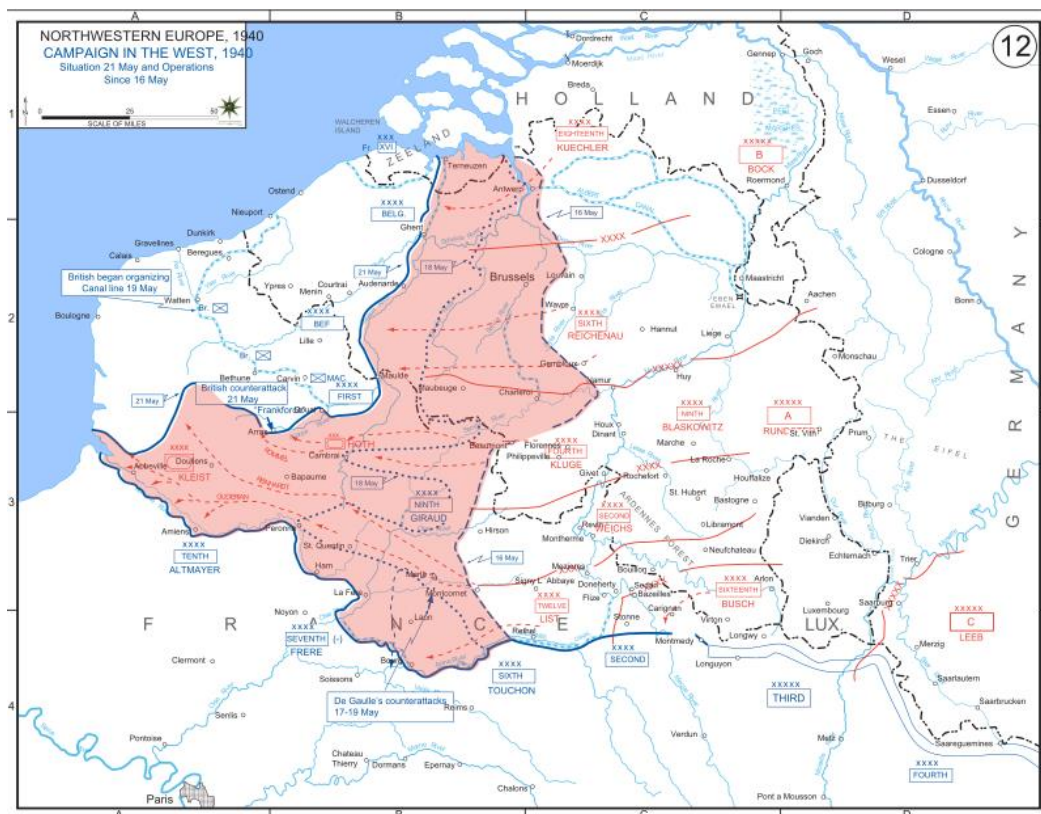
¹⁵³ Informació que extraïem d'una sèrie de cartes personals de Victorià Córdoba, datades els anys 1937 i 1938 i facilitades per la familiar Pilar Córdoba Iglesia.

¹⁵⁴ ACAU. Targeta d'allistament de Victorià Córdoba Bordoll. Reclutament militar. 1936. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

¹⁵⁵ Informació que extraïem d'una sèrie de cartes personals de Victorià Córdoba, datades els anys 1937 i 1938 i facilitades per la familiar Pilar Córdoba Iglesia.

Guerra Civil, com el Front de l'Ebre o del Pallars, extrem però que no podem confirmar per manca d'evidències documentals. Per tant, per tornar a situar en Victorià, hem de marxar fins l'any 1939, quan amb la fi de la Guerra Civil també ell opta pel camí de l'exili. Probablement com altres deportats, també ell és reclòs en un camp de refugiats francès que fins ara desconeixem i posteriorment i amb l'esclat de la II Guerra Mundial, allistat a una Companyia de Treballadors Estrangers (CTE).

És aquí on el camí de Victorià Córdoba es creuarà amb la d'un altre alturgellenc mencionat, el carrabiner Remigio Morella Giraut. Així doncs i com ja s'ha dit, en Victorià estaria enrolat a la CTE 9º o bé a la CTE 117º, ambdues destinades a fortificar la Línia Maginot a la frontera franco-belga, a pocs kilòmetres del Canal de la Mànega i el Pas de Calais. Com ja coneixem, l'avenç de les tropes alemanyes per la zona des de l'ofensiva nazi a la zona iniciada el 10 de maig de 1940, provocà la retirada d'unes tropes aliades (britàniques, franceses, belgues i de les CTE formades en gran part per republicans espanyols) que quedaren encerclades a la costa nord-est francesa, en el que es coneix com la Borsa de Bèlgica.

Formació de l'anomenada Borsa de Bèlgica. La part vermella era la part ocupada pels alemanys a dia 21 de maig de 1940.

En aquest context es produeix la captura de Victorià Córdoba Bordoll (i Remigio Morella Giraut i probablement, també d'Antoni Vial Candia) entre els dies 4 i 6 de juny, a les platges situades entre Dunquerque i Bray Dunes¹⁵⁶, localitats costaneres franceses situades a uns 12 kilòmetres de distància.

En aquelles platges franceses on trobem presència d'alturgellencs, tingué lloc un dels episodis més importants de la II Guerra Mundial. Milers de soldats s'havien quedat atrapats pels nazis a les costes franceses, sense escapatòria terrestre possible. Quan tot apuntava a una decisiva derrota aliada, Hitler decidí reduir l'artilleria pesada d'aquell front, confiant la batalla en gran part a la *Luftwaffe*, l'aviació. Paral·lelament i tot i que atrapats, les tropes aliades intentaren frenar l'avenç nazi a la zona mentre des de Gran Bretanya, el recentment escollit primer ministre Winston Churchill engegava l'Operació *Dynamo*, consistent en l'evacuació a Gran Bretanya de desenes de milers de soldats aliats mitjançant petites embarcacions privades britàniques, a més de tots els vaixells de grans dimensions disponibles a l'illa. Gràcies a l'aviació britànica, la *RAF*, els atacs aeris de la *Luftwaffe* foren neutralitzats (tot i que existiren centenars de bombardejos a les platges) i contra tot pronòstic, entre el 26 de maig i el 4 de juny de 1940, Gran Bretanya aconseguí evacuar uns 338.000 soldats aliats¹⁵⁷.

Tot i l'èxit de l'Operació, foren milers els soldats aliats que moriren pels atacs nazis, a més també de més de 30.0000 presoners de guerra, entre els quals es trobava probablement en Victorià Córdoba.

Ja detingut doncs, el nostre protagonista seria reclòs en un *Frontstalag* de la zona¹⁵⁸, des d'on posteriorment, seria traslladat al *Stalag* VIII-C de Sagan¹⁵⁹, actualment Polònia, juntament amb en Remigio Morella. A *Stalags* com el VIII-C, si bé les condicions no eren les millors, per alguns presoners tampoc eren pitjors que a alguns camps de refugiats francesos o fins i tot a les CTE¹⁶⁰. Els interns podien relacionar-se entre ells i entre altres civils treballadors de la zona i fins i tot van disposar d'un teatre

---

¹⁵⁶ Informació facilitada per l'Amical de Mauthausen i el Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya.

¹⁵⁷ Beevor, Antony. "*La Segunda Guerra Mundial*". Ed. Pasado y Presente. Barcelona, 2018. Pàg. 162-168.

¹⁵⁸ Per proximitat a Dunquerque, podria tractar-se del *Frontstalag* 172 de Doullens, o bé el 195 de Saint Omer.

¹⁵⁹ L'Amical de Mauthausen afirma que ambdós deportats foren traslladats a aquest *Stalag*, però el Memorial Democràtic cita el *Stalag* III-A de Lukenwalde com a primer destí d'aquests deportats. Després de consultar diversos testimonis utilitzats en la bibliografia d'aquest estudi i trobant inequívokes coincidències cronològiques, aquí també considerarem que tant en Victorià com en Remigio, estigueren al *Stalag* de Sagan i no pas al de Luckenwalde.

¹⁶⁰ Hernández de Miguel, Carlos. "*Los últimos españoles de Mauthausen*". Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 86-87.

del que podien gaudir al finalitzar la jornada de treballs forçats, d'unes 12 hores¹⁶¹. La situació no era idíl·lica, però no tenia res a veure amb la que els nostres deportats es trobarien a Mauthausen.

El breu pas per Sagan finalitzaria l'octubre de 1940. Els presoners republicans foren separats de la resta de presoners de guerra per membres de la GESTAPO i traslladats a un *Stalag*, el XII-D de Trèveris, on començaren les humiliacions¹⁶² i un radical canvi de tracte per part dels nazis. Això però, no impedí que en aquest camp es formés un comitè del PSUC¹⁶³ en el qual qui sap si hi participà en Victorià.

Al cap d'uns 4 mesos al nou camp de Trèveris, Victorià Córdoba i Remigio Morella dirien adéu a aquest *Stalag*. El 21 de gener de 1941, s'avisà a 774 republicans reclosos d'aquest camp que serien traslladats a Suïssa per ordre de la Creu Roja Internacional, i que un cop allà, podrien triar el país on volien anar a refer la seva vida: França, Mèxic, Suïssa o la Unió Soviètica¹⁶⁴. La realitat però, fou ben diferent. L'endemà dia 22 de gener, sortia un comboi amb aquests 774 presoners en direcció sud-est: Suïssa, no seria el destí d'aquest tren i 3 dies més tard, el 25 de gener de 1941, el comboi s'aturava a Mauthausen.

Al sortir del tren i amb una temperatura gèlida, el primer que veieren els republicans fou desenes de SS i els seus gossos¹⁶⁵. Els nazis, conduïren als presoners fins al camp de concentració de Mauthausen.

No coneixem a quin *kommando* fou assignat en Victorià Córdoba Bordoll. A diferència de la majoria de deportats alturgellencs a Mauthausen, sembla que Victorià no fou enviat al temut subcamp de Gusen, on 9 dels 12 alturgellencs d'aquest camp sí que hi foren enviats. El que sí podem confirmar és que a Mauthausen, Victorià Córdoba teixí amistat amb un altre deportat urgellenc del qual n'hem parlat anteriorment, Bonaventura Aixàs Obiols¹⁶⁶. És probable que ambdós coincidissin en algun *kommando* de Mauthausen abans del trasllat de Bonaventura Aixàs a Sankt Lambrecht l'any 1943 i que allà, aprofundissin la seva relació fins al punt de com ja s'ha dit, confiar en Victorià a en Bonaventura, una carta personal sota la promesa de

---

¹⁶¹ Op cit. Pàg. 86.

¹⁶² Un testimoni (Juan de Diego) recollit per David Wingeate (*Espanoles en el Holocausto*, pàg. 41), explica que a l'arribada a Trèveris, els nazis obligaren als republicans a despullar-se, defecar-se a la mà i caminar amb l'excrement durant dues hores per tot el camp.

¹⁶³ Roig, Montserrat. "*Els catalans als camps nazis*". Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 177.

¹⁶⁴ Op. Cit. Pàg. 178.

¹⁶⁵ Hernández de Miguel, Carlos. "*Los últimos españoles de Mauthausen*". Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 117.

¹⁶⁶ Extrem confirmat gràcies al testimoni oral d'Albert Batalla i Siscart i Pilar Córdoba.

ser portada a la família del primer en cas de defalliment, fet que es complí anys més tard.

Malauradament, en Victorià Córdoba es convertí en el darrer alturgellenc mort a un camp de concentració nazi. El 8 de març de 1944, a poc més d'un any de l'alliberament del camp, Victorià moria al sanatori de Mauthausen, a causa d'una meningitis¹⁶⁷.

Certificat de defunció de Victorià Córdoba. 8 de març de 1944. ITS.

La seva família, que no sabia res d'ell des de la fi de la Guerra Civil Espanyola, s'assabentà finalment de la seva mort l'any 1946, quan el seu germà Rossend rebé una carta del Comitè Internacional de la Creu Roja informant del defalliment d'en Victorià a Mauthausen¹⁶⁸. L'any 1948, el nostre protagonista fou finalment inscrit al registre de defuncions de la Seu d'Urgell.

Finalment la seva mare, Emilia Bordoll Coma, inicià l'any 1960 els tràmits de sol·licitud d'indemnització a la que per dret corresponia als familiars de les persones assassinades als camps nazis, a través de la Federació d'Espanyols Deportats i Internats Polítics.¹⁶⁹

¹⁶⁷ ITS. Llibre registre de defuncions de Mauthausen-Gusen. 1944.

¹⁶⁸ ACAU. Expedient governatiu per la inscripció de la defunció de Victorià Córdoba Bordoll. 1946 – 1948. Fons: Jutjat de Primera Instància de la Seu d'Urgell.

¹⁶⁹ Centro Documental de la Memoria Histórica (CDMH). Expedient de sol·licitud d'indemnització per la mort a Mauthausen de Victorià Córdoba Bordoll. 1960. Fons: Incorporados C088.

2.8 JOSEP PIFARRÉ FITÉ (1908 – 1941)

Josep Pifarré Fité va néixer al Pla de Sant Tirs el dia 15 de juliol de 1908. D'ell, poc en sabem dels seus primers anys de vida ja que no ens consta a cap Padró Municipal d'Habitants del Pla de Sant Tirs i podem deduir que la seva família marxà de la població en un moment indeterminat, per establir-se a la població de Rosselló, al Segrià¹⁷⁰.

La primera referència biogràfica de Josep Pifarré la trobem l'any 1929. A l'Arxiu Militar de Guadalajara (AMG), trobem un expedient personal d'aquest alturgellenc, que resulta que es feu militar professional aquell any 1929¹⁷¹. D'aquest expedient, extraïem que Pifarré, era fill de Antonio Pifarré i Prenafeta Fité, ambdós residents l'any 1908 al Pla de Sant Tirs. Abans de fer-se militar, feu de ramader a Rosselló, des d'on partí per iniciar la seva carrera militar. L'any 1930 i ja militar, Pifarré fou destinat al Regiment Mixte d'Artilleria de Menorca, lloc des del qual gaudirà anualment d'un permís de 4 mesos que aprofitaria per tornar a Rosselló i que compliria escrupolosament fins el 30 d'abril de 1936, moment en que consta com a baixa de l'exèrcit passant així a la reserva militar.

A partir d'aquell moment tornem a perdre la pista al nostre protagonista, deduït de nou en aquest cas, una possible participació a la Guerra Civil com a soldat reservista per l'exèrcit republicà, al qual serví durant pràcticament tota la II República. Amb el desenllaç de la guerra Pifarré s'exiliaria a França, on seria internat en un camp de refugiats.

Seguint amb a mateixa trajectòria que la majoria de deportats alturgellencs, Josep Pifarré seria reclutat a una CTE, la 109 divisió¹⁷², també destinada a la Línia Maginot. En aquestes CTE, les condicions, de les quals encara no hem parlat, distaven molt de ser les idònies. Si bé s'assegurava als enrolats alimentació i roba, aspectes bàsics que a la última etapa dels camps de refugiats ni tant sols es podien garantir, als republicans exiliats se'ls hi oferia un tracte absolutament diferenciat dels soldats francesos que estaven a la mateixa zona. El salari que rebien, era de 0'50 francs al dia i 200 grams de tabac per mes, alhora que els republicans restaven aïllats de la resta

---

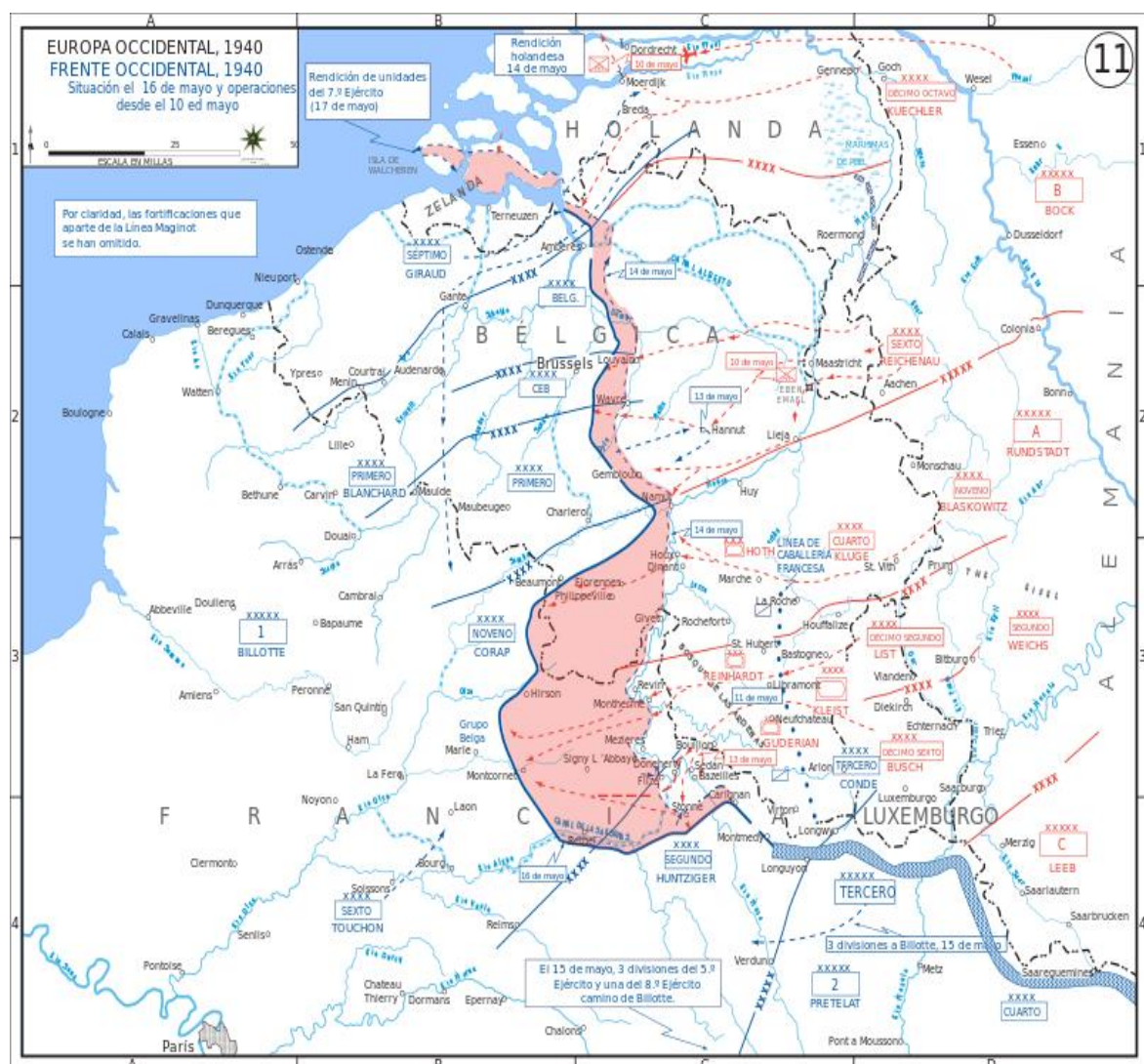
¹⁷⁰ ITS. *Todfallsauhname* (registre de defunció) de Josep Pifarré Fité. 19 de setembre de 1941.

¹⁷¹ Archivo Militar de Guadalajara (AMG). Expedient personal de José Pifarré Fité. 1929 – 1958.

¹⁷² Informació facilitada per l'Amical de Mauthausen.

de soldats francesos, rebent un tracte que podria feia sentir als republicans de les CTE com presoners en mans de l'exèrcit francès¹⁷³.

En aquestes condicions, Pifarré i la resta d'alturgellencs enviats a les immediacions de la Línia Maginot, veieren com l'avenç era nazi era ja imparable a les darreries del maig de 1940. Amb una part de l'exèrcit aliat i les CTE atrapades al nord-est, les CTE restants situades a la part més central de línia Maginot, a la frontera franco-alemanya, esperaren l'atac definitiu de les tropes nazis, que es consolidà a principis de juny de 1940.

Ini de la ofensiva alemanya a la frontera francesa, entre el 10 i el 16 de maig de 1940. La part vermella, que correspon en part a la Línia Maginot i on estaven la majoria de CTE, representen els territoris assetjats pels nazis en aquells moments.

¹⁷³ Hernández de Miguel, Carlos. "Los últimos españoles de Mauthausen". Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 97-99.

A principis de juny de 1940, als voltants de la serralada de Vosgues entre les regions d'Alsàcia i Lorena, Josep Pifarré Fité fou capturat per l'exèrcit alemany. Allà, fou immediatament traslladat al proper *Frontstalag* 140 de la localitat de Belfort, a les instal·lacions del castell de la mateixa localitat. I d'allà, Pifarré diria adéu definitivament a França sent traslladat al *Stalag* XI-B de Fallingbostel, ciutat de l'Alta Saxònia situada molt a prop de Bremen, al nord d'Alemanya.

El *Stalag* de Fallingbostel fou construït ja l'any 1937 i servia com a base pels obrers que estaven construint la propera base militar alemanya de Bergen. Acabada aquesta construcció, les instal·lacions de Fallingbostel passaren a utilitzar-se com a camp de presoners, començant a rebre els primers presoners a la tardor de 1939, essent la majoria dels quals jueus. Amb l'inici de la IIIGM, si bé seguiren entrant jueus com a presoners, també s'hi afegiren presoners de guerra i entre aquests, centenars de republicans espanyols. Entre tots, es calcula que a les acaballes de 1940, quan José Pifarré està en aquest *Stalag* amb el número de matrícula 86.853, hi havia en aquest camp uns 40.000 presoners.

Després d'uns mesos a Fallingbostel, finalment el 25 de gener de 1941 Josep Pifarré Fité és cridat juntament amb 1.471 republicans més, a pujar a un tren amb destí desconegut. Aquell dia sortia del *Stalag* XI-B el comboi de republicans més nombrós de tota la deportació de republicans als camps nazis¹⁷⁴

Amb l'arribada del comboi a Mauthausen, 2 dies després de la seva sortida, els presoners es trobaven amb un idíl·lic poble austríac, Mauthausen, que res tenia a veure amb el seu destí final. Diversos investigadors apunten a que l'arribada de presoners al camp de Mauthausen, era més dura que en altres camps, ja que els deportats eren obligats, durant els quasi 5 kilòmetres de distància que hi havia entre l'estació i el camp, a córrer per un prat amb un fort desnivell, alhora que se'ls privava de líquids un cop arribaven al camp nazi. A més, un cop superaven la porta d'entrada havien de treure's tota la roba, els possibles articles de valor que encara mantinguessin i patir com ja s'ha dit, constants vexacions per part dels *kapos*, els seus nous botxins¹⁷⁵.

---

¹⁷⁴ Hernández de Miguel, Carlos. *“Los últimos españoles de Mauthausen”*. Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 116.

¹⁷⁵ Wingeate Pike, David. *“Españoles en el Holocausto”*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 92-93.

Presoners al camp de concentració de Mauthausen.

Un cop a Mauthausen, possiblement a Remigio Morella, amb número de matrícula 5.845, li fou assignada la realització de treballs forçats a la *Wiener Graben* del camp on no hi estaria més de dos mesos. El 29 de març de 1929, aquest alturgellenc fou traslladat a Gusen juntament amb altres republicans, ingressant a aquest subcamp amb la identificació número 11.417.

A Gusen, de nou ens trobem amb el destí final d'un altre deportat alturgellenc. Josep Pifarré Fité, moriria de presumpta insuficiència cardíaca 16 de setembre de 1941, 6 mesos després de la seva arribada a Gusen. No cal oblidar que dels 3.846 republicans que entraren a Gusen l'any 1941, només 444 seguien vius al gener de 1944¹⁷⁶

---

¹⁷⁶ Wingeate Pike, David. *“Españoles en el Holocausto”*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 172.

2.9 JOSÉ AZUAGA VILLALONGA (1918 – 1943)

Un dels darrers alturgellencs que arriba a Mauthausen fou José Azuaga Villalonga. Nascut a Pont de Bar el 4 de maig de 1918, aquest és un dels deportats del qual menys informació hem aconseguit recopilar.

Al haver nascut a Pont de Bar, és probable que José Azuaga fos fill d'un carrabiner, ja que a aquesta població hi trobàvem una caserna de carrabiners destinats a protegir la frontera catalana amb Andorra. José, a diferència del seu germà Juan que va decidir fer-se carrabiner¹⁷⁷, decidí fer-se fuster¹⁷⁸, professió que desconexim on exerceix.

De fet no trobem cap referència a ell en cap dels padrons municipals d'habitants de la comarca consultats. Aquest fet, ens pot fer creure que com en d'altres casos, es tracta d'un deportat sense arrelament a la nostra comarca i nascut a l'Alt Urgell de forma circumstancial, a causa de la professió del pare. Sabem que almenys des de la fi de la II Guerra Mundial la seva mare, Francisca Villalonga Piza, vivia a La Garriga¹⁷⁹

En el seu cas desconexim també la seva participació a la Guerra Civil. Com en la resta d'ídents casos, seria lògic creure que al conflicte en José Azuaga participà amb el bàndol republicà, veient-se obligat a exiliar-se l'hivern de 1939.

És a França on podem recuperar els passos del nostre deportat, ja que seguint la tònica general, després de ser tancat en un camp de refugiats francès¹⁸⁰, és obligat a enrolar-se a una Companyia de Treballadors Estrangers (CTE), probablement la 32^o¹⁸¹. Aquesta divisió, com la gran majoria, fou destinada a la fortificació de la Línia Maginot en aquest cas a les proximitats d'Estrasburg, a la frontera franco-alemanya.

Probablement a les immediacions de la població de Baccarat (departament de Meurthe-et-Moselle)¹⁸², José Azuaga i tota la seva companyia serien empresonats pels alemanys durant el mes de juny de 1940, en com hem vist el moment de màxima expansió dels nazis durant la Batalla de França. Un cop empresonat i seguint prenent com a base testimonis de la seva mateixa divisió recollits en la bibliografia, Azuaga i els seus més de 300 companys serien traslladats al *Stalag* XVII-A de Kaisersteinbruch,

---

¹⁷⁷ Gaceta de la República núm. 2. 2 de gener de 1937. Pàg. 25.

¹⁷⁸ ITS. Llistat de presoners arribats a Mauthausen el 7 d'abril de 1941.

¹⁷⁹ Informació facilitada pel Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya.

¹⁸⁰ Si tenim en compte que hi ha diversos testimonis en la bibliografia del nostre estudi, que estigueren a la CTE nº 32 i que feren el mateix recorregut que José Azuaga, és probable que aquest deportat estès tancat al camp de Barcarès, a tocar de Perpinyà. (*Espanoles en el Holocausto*, pàg. 249).

¹⁸¹ Informació facilitada per l'Amical de Mauthausen.

¹⁸² Íbidem.

al sud-est de Viena, potser amb una parada al quarter-presó general de la GESTAPO a Viena¹⁸³.

A Kaisersteinbruch, on José Azuaga entrà amb el número 81.033, és probable que ell i els seus companys hi estigueren uns 10 mesos, des de l'estiu de 1940¹⁸⁴. Allà, els republicans estaven en barraques separades dels altres presoners de guerra i sense poder passejar lliurement pel camp¹⁸⁵.

Barraques del Stalag XVII-A de Kaisersteinbruch.

El tracte a aquell *Stalag* doncs, semblava més dur que a altres camps de presoners alemanys, però la història de José Azuaga encara no havia arribat a la seva pitjor fase. L'abril de 1940, el comandant del camp de Kaisersteinbruch reuní a uns 200

---

¹⁸³ Aquí les fonts consultades i la historiografia ens generen dubtes sobre l'ordre real d'aquest trajecte. Montserrat Roig ens cita el testimoni d'una persona, que afirma que primer foren traslladats a la presó de Viena i des d'allà, al Stalag, des d'on partiren mesos més tard cap a Mauthausen. (*Els catalans als camps nazis*, pàg. 179). David Wingeate (*Espanoles en el Holocausto*, pàg. 249) no cita la suposada parada a Viena, igual que el Memorial Democràtic. En canvi, l'Amical de Mauthausen sí que afirma que hi hagué una parada a Viena, al quarter general de la GESTAPO, però que aquesta es feu de camí a Mauthausen, després d'haver estat ja al *Stalag* i no abans.

¹⁸⁴ Wingeate Pike, David. *"Espanoles en el Holocausto"*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015. Pàg. 249.

¹⁸⁵ Roig, Montserrat. *"Els catalans als camps nazis"*. Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 175.

republicans¹⁸⁶ i els hi assegurà que serien alliberats i retornats a Espanya¹⁸⁷. Però res més lluny de la realitat. Els republicans de Kaisersteinbruch foren pujats a un comboi que arribaria el dia 7 d'abril al poble de Mauthausen.

Com en d'altres casos, la poca informació disponible del pas per Mauthausen de José Azuaga ens impedeix conèixer amb exactitud les tasques que se li encomanaren al camp. Si bé era comú enviar en un primer moment als deportats a la pedrera, no podem descartar que com altres companys d'aquell comboi, a en José Azuaga se li assignés un altra tasca dins del camp, com la construcció de l'ampliació de Mauthausen, el conegut Lager III. Mauthausen, no parava de rebre presoners, bàsicament republicans espanyols, i tant el camp central com el subcamp de Gusen començaren a ampliar-se des de l'any 1941. Aquesta hipòtesi pren força si tenim en compte que aquest deportat era fuster de professió.

Però com en el cas de Victorià Córdoba doncs, no tenim constància de l'assignació de cap *kommando* a en José Azuaga i pel que sembla, no fou traslladat al mortífer subcamp de Gusen, essent doncs un dels únics tres alturgellencs que no passaren per aquell camp. El que sí que podem confirmar és que a Mauthausen i de forma dramàtica, en José Azuaga va coincidir amb un germà seu, en Miquel Azuaga Villalonga (1911-1945)¹⁸⁸, que havia nascut a les Illes Balears, on suposem estava destinat el seu pare en aquell moment, i que tristament morí a l'octubre de 1945, 5 mesos després de l'alliberament de Mauthausen.

Malauradament, José Azuaga Villalonga moriria a Mauthausen el 31 de gener de 1943 a causa d'una colitis.¹⁸⁹

---

¹⁸⁶ Aquesta xifra es correspon a la donada per l'Amical de Mauthausen i el Memorial Democràtic i dista dels 300 republicans dels que parla David Wingeate (*Espanyols en el Holocausto*, pàg. 249). Segons aquests organismes, dels 200 republicans del comboi, moriren 120, 79 dels quals a Gusen.

¹⁸⁷ Roig, Montserrat. "*Els catalans als camps nazis*". Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 175.

¹⁸⁸ Informació facilitada per l'Amical de Mauthausen

¹⁸⁹ ITS. Llibre registre de defuncions de Mauthausen-Gusen. 1943.

4501	8129	14					
4502	Llancho Jimenez	Manuel	Span.	2	24.1.21	Llebl.	
4503	Llancho Hernandez	Rodolfo	Span.	9	20.9.14	Yau	
4504	Salas Marti	Alberto	Span.	3	19.9.19	Barcelona	
4505	Hernandez Jimilla	Emetrio	Span.	La	30.9.00	Toio	
4506	Rhales Lara	Antonio	Span.	6	10.10.00	Archidona	
4507	Dian Arta	Aurelio	Span.	Ofi	11.2.05	Otero	
4508						8.13.6.43	
4509	~~Riquelme Barut~~	~~Barut~~	~~Span.~~	~~4~~	~~5.1.19~~	~~Bastillon~~	
4510		Pascual					
4511	~~Llancho Hernandez~~	~~Jose~~	~~Span.~~	~~6~~	~~8.2.21~~	~~Barcelona~~	
4512	~~Garcia Villarza~~	~~Francisco~~	~~Span.~~	~~12~~	~~1.1.15~~	~~17.1.1942~~	
4513	Forcadell Torret	Jacinto	Span.	Ofi	19.6.07	Amposta	
4514	Santer Marian	Santiago	Span.	1	25.7.18	Llusa	
4515	Larabona Maria	José	Span.	6	25.2.19	Larabona	
4516	Aparicio Llex	Antonio	Span.	3	19.8.18	Madrid	
4517							
4518	Ayala Garcia	Felipe	Span.	Ofi	24.5.10	Larabona	
4519	~~Azuaga Villalonga~~	~~Jose~~	~~Span.~~	~~4~~	~~5.1.11~~	~~Barcelona~~	
4520	Moro Lomano	Jose	Span.	Ofi	11.1.11	Baracaldo	
4521	Corral Castillero	Francisco	Span.	3	17.11.17	Silva	
4522	Larabona Maria	Antonio	Span.	4	9.11.09	Larabona	
4523	Ball Loig	Joaquin	Span.	4	25.9.11	Boleda	
4524							
4525	Precech	Manuel	Span.	2	17.9.17	Wycane	
4526	Saloma Alonso	Antonio	Span.	Ofi	15.6.18	Salobrena	
4527	Mayor Sanchez	Mariano	Span.	Ofi	6.10.15	Novahermosa	
4528	Segura Agon	Marcelino	Span.	Ofi	31.3.14	Larabona	
4529	Hernandez Morello	Indro	Span.	Ofi	1.3.07	Gatoba	
4530	Lopez Larr	Jose	Span.	La	22.8.09	Madrid	
4531	Hernandez Hernandez	Jose	Span.	6	14.5.19	Barcelona	
4532	Amilloba Ruiz	Blas	Span.	K	18.11.08	Amantaina	
4533	Molla Rubio	Armando	Span.	La	22.2.16	Yela	
4534	Alvarez Navarro	Jaime	Span.	Ofi	24.3.20	Barcelona	
4535	Salguero Nieto	Miguel	Span.	9	3.11.18	Llancho	

ITS. Llibre registre d'assignació de números de presoners a Mauthausen. Amb el número 4.519 apareix en José Azuaga Villalonga, amb el nom tatxat a causa de la seva mort. 1944.

2.10 JOSEP SANS SANSA (1912 – 1942)

Josep Sans Sansa neix a la Seu d'Urgell el dia 5 de desembre de 1912. Fill de Tomàs Sans i Claustre, comerciant, i de Josefa Sansa Salusí, ambdós també de la Seu d'Urgell, nasqué al mateix domicili familiar del carrer de l'Escorxador,¹⁹⁰ domicili que mantindrà la família fins la desaparició de Josep Sans.

Així, sabem per exemple que l'any 1924 en Josep Sans és estudiant i viu amb els seus pares al carrer de l'Esorxador número 10¹⁹¹¹⁹². Finalitzats els seus estudis, amb 18 anys ens consta que és cambrer, però es troba absent de la ciutat¹⁹³. Durant la II República doncs, no sabem on està treballant ni on té el domicili en Josep Sans, però almenys mesos abans de l'esclat de la Guerra Civil torna a la seva ciutat d'origen.

Al Padró de l'any 1936, Josep Sans torna a inscriure's al municipi com a resident. Aquesta vegada però, no ho féu al domicili de la família, sinó a una casa particular situada a la partida de Canaletes. En aquell padró ja no ens consta com a cambrer, sinó com a servent. Aquell any 1936, Josep Sans començava a treballar com a servent a casa de Josep Tarongí i Español.

És necessari fer aquí un petit parèntesi sobre la vida del nostre protagonista principal, ja que el seu nou cap no era una persona qualsevol. En Josep Tarongí i Español era un diplomàtic amb àmplia experiència internacional (havia estat a consolats i ambaixades espanyoles d'Holanda, Xile, Mèxic i Escòcia, entre d'altres) que fou nomenat per la II República espanyola *delegat del Govern de la República a Andorra*, un càrrec el qual també incloïa una funció d'assessoria al Bisbe d'Urgell i Copríncep d'Andorra (Justí Guitart i Vilardebó en aquells moments), i que fou rebutjat categòricament tant pel Bisbe d'Urgell com pel Consell General de les Valls d'Andorra.¹⁹⁴

Davant el rebuig al seu nomenament i la impossibilitat d'establir la seva residència a Andorra, Josep Tarongí s'establí a la Seu d'Urgell en la casa de la partida de Canaletes en treballarà Josep Sans. Des d'allà, Tarongí continuà amb les atribucions

---

¹⁹⁰ RC. Acta de naixement de Josep Sans Sansa. 1912.

¹⁹¹ ACAU. Padró Municipal d'Habitants. 1924. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

¹⁹² Segons els padrons, el número de domicili anirà canviant. Si bé al 1924 consta com a número 10, al 1930 consta com a número 3, així com al 1940. Això seria degut al canvi de numeració de carrers durant la II República.

¹⁹³ ACAU. Padró Municipal d'Habitants. 1930. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

¹⁹⁴ Soriano, Amparo. *"Andorra durant la Guerra Civil Espanyola"*. Consell General d'Andorra. Andorra la Vella, 2006.

atorgades pel Govern de la República, amb l'objectiu final d'annexionar Andorra a la República¹⁹⁵.

Així doncs, fins a l'inici de la Guerra Civil Espanyola Josep Sans treballaria per a un diplomàtic espanyol de primera línia. Un treball que s'acabaria de forma sobtada amb l'inici del conflicte. Coneixem amb seguretat que Josep Sans participà de la guerra amb el bàndol republicà almenys des de l'any 1937. De fet, com a soldat fins i tot aconseguiria un ascens a sergent d'infanteria el 29 de desembre de 1937¹⁹⁶.

Desconeixem a quina divisió i front estigué destinat el nostre sergent, però tenint en compte la seva participació activa a la guerra és lògic afirmar que probablement entre gener i febrer de 1939, Josep Sans decidís creuar la frontera dels Pirineus.

KL. MAUTHAUSEN		T/D Nr.
NAME: <u>SANS-SANSA, Jose</u>		
Geb.-Ort: <u>La Seo de Urgel</u>		
Geb.-Dat: <u>7.12.1912</u>		
Möbl. Pers. Karte	☐	Korrespondenz . . . . .
Möbl. Pers. Bogen	☐	
Effektenkarte	☐	
Schreibz.-Karte	☐	
Nummernkarte	☐	
Blockkarte	☐	
Revierkarte	☐	
Krankenblätter	☐	
Todesfallaufnahme	☒	
Todesmeldung	☐	
Sterbeurkunde	☐	
		Dokumente: <u>1</u>
		inf. Karten: <u>1</u>
		Bemerkungen:
		Umschlag-Nr.:

Targeta personal de Josep Sans Sansa a Mauthausen. ITS.

Com la resta dels companys ressenyats fins al moment, un cop a França fou internat a un camp de refugiats francès i d'allà reclutat en una CTE de la qual desconeixem la divisió. No obstant, tenint en compte que segons Memorial Democràtic i Amical de Mauthausen, Sans Sansa es capturat entre les Vosgues i el departament d'Alt Saona, podem afirmar que també ell fou enviat a la frontera francesa (en aquest cas amb Alemanya) per continuar fortificant la Línia Maginot. En aquella zona, ja explicada en

¹⁹⁵ Badia i Batalla, Francesc. "El projecte de concordat espanyol de 1934 i les seves implicacions sobre Andorra". A: Papers de recerca històrica, núm. 3. Societat andorrana de ciències (SAC). Andorra la Vella, 2004. Pàg. 50-59.

¹⁹⁶ Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional. Año L. Núm. 312. Tomo IV. Página 639. Barcelona, 29 de desembre de 1937.

termes militars anteriorment, els components de les CTE de la zona veieren com entre finals de maig i principis de juny de 1940, les tropes nazis els obligaren a retrocedir fins la ciutat de Belfort, on els nazis instal·laren el *Frontstalag* 140. Allà, Josep Sans podria haver coincidit amb l'alturgellenc citat anteriorment, Josep Pifarré Fité, que es trobava a la mateixa zona en el moment de la seva detenció.

Des de Belfort, Sans Sansa seria traslladat cap al *Stalag* V-C de Wildberg, municipi alemany molt proper a Stuttgart i a tocar també de la frontera francesa. En aquest petit Stalag, creat el novembre de 1939, Josep Sans hi estaria almenys 10 mesos, temps poc usual per als republicans espanyols, que ja des d'agost de 1940 començaren a ser deportats a camps de concentració.

En el cas de Sans doncs, la seva deportació a Mauthausen es produiria el 7 de juny de 1941, quan arriba en tren a Mauthausen juntament amb 20 companys més, en un dels petits combois que organitzaren els nazis durant aquell mes de juny de 1941.

MINISTÈRE DES ANCIENS COMBATTANTS
ET VICTIMES DE GUERRE
Direction du Contentieux, de
l'Etat-Civil et des Recherches
Fichiers & Etat-Civil "Déportés"
P.E.C./M.C.D. - RS/MD

REPUBLIQUE FRANÇAISE
PARIS, le 27 DEC 1950
83, Av. Foch, 15^e

156

AVIS OFFICIEL DE DECES N° 73.819
-1-1-1-1-1-1-1-1-1-

Le Directeur du Contentieux, de l'Etat-Civil et des
Recherches certifie, d'après les documents figurant au
dossier n° 73.819 du Bureau des Fichiers et de l'Etat-Civil
"Déportés" que:

NOM : S A N S - S A N S A
Prénoms: José
né le : 7 Novembre 1912 à SMO de URGELL (Lerida)
est décédé le: 4 Janvier 1942 à GUSEN (Autriche)

Pour le Directeur du Contentieux,
de l'Etat-Civil et des Recherches,
Le Chef du Bureau des Fichiers et
de l'Etat-Civil "Déportés":

Carta de la Direction du Contentieux de l'État-Civil et ses Recherches comunicant a la família Sans Sansa la defunció de Josep Sans Sansa a Gusen. 1950.

De Josep Sans gairebé no disposem d'informació seva que ens parli del seu periple per Mauthausen. Sabem gràcies al Memorial Democràtic i a l'Amical de Mauthausen que Sans entrà al camp de concentració amb el número 5.150 i que poc més de 4 mesos després de la seva arribada seria traslladat a Gusen, on entraria amb el número de matrícula 14.364.

És molt probable que en el moment del seu trasllat, Josep Sans ja estès en força males condicions físiques. A Gusen, hi entraria el 20 d'octubre de 1941 i poc més de dos mesos després, el 4 de gener de 1942, moriria al mateix camp de Gusen suposadament a causa de una pneumònia¹⁹⁷, com també ho feu mesos abans i de la mateixa causa, Remigio Morella Giraut.

442	Grüßl. Art	Grüßl. Nr.	Zu- u. Vorsame	Geburts- Datum u. Ort
133	Pol.	14135	Stamps	19.10.19. Alençon, França
134	Pol.	14147	Stamps	21.6.19. Xanthi, Grècia
135	Pol.	14157	Stamps	29.8.20. Jassy, Romaniaa
136	Pol.	14168	Stamps	3.11.19. Regensburg, Alemanya
137	Pol.	14178	Stamps	3.3.19. Mauthausen, Àustria
138	Pol.	14181	Stamps	29.1.22. Mauthausen, Àustria
139	Pol.	14182	Stamps	29.3.19. Mauthausen, Àustria
140	Pol.	14183	Stamps	3.7.17. Mauthausen, Àustria
141	Pol.	14184	Stamps	29.1.19. Mauthausen, Àustria
142	Pol.	14185	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
143	Pol.	14186	Stamps	29.1.19. Mauthausen, Àustria
144	Pol.	14187	Stamps	17.2.17. Mauthausen, Àustria
145	Pol.	14188	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
146	Pol.	14189	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
147	Pol.	14190	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
148	Pol.	14191	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
149	Pol.	14192	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
150	Pol.	14193	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
151	Pol.	14194	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
152	Pol.	14195	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
153	Pol.	14196	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
154	Pol.	14197	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
155	Pol.	14198	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
156	Pol.	14199	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
157	Pol.	14200	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
158	Pol.	14201	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
159	Pol.	14202	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
160	Pol.	14203	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
161	Pol.	14204	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
162	Pol.	14205	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
163	Pol.	14206	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
164	Pol.	14207	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria
165	Pol.	14208	Stamps	11.12.14. Mauthausen, Àustria

Pàgina del llibre registre de defuncions de Mauthausen-Gusen on consta Josep Sans Sansa. 1942. ITS.

¹⁹⁷ ITS. Llibre registre de defuncions de Mauthausen-Gusen. 1942.

2.11 FRUCTUÓS BULLICH GINOT (1913 – 1942)

Fructuós Bullich Ginot nasqué el 9 de febrer de 1913 a Noves de Segre. Fill de Fructuós Bullich i Antonia Ginot, poc en sabem de la vida de Fructuós a la nostra comarca, ja que la primera referència a la seva presència al'Alt Urgell, la trobem l'any 1931, quan consta com a resident a Noves de Segre amb la seva família, al carrer Garriga número 4 i treballa com a jornalер.¹⁹⁸

No obstant i com en el cas de Josep Pifarré Fité, podem conèixer una mica més de la vida de Fructuós Bullich gràcies a un expedient personal militar conservat a l'Arxiu Militar de Guadalajara (AMG). Sabem doncs que el següent protagonista treballà de jornalер fins que fou cridat per quintes l'any 1934, ingressant a l'exèrcit l'agost d'aquell mateix any. Sembla ser que Fructuós trobà en l'exèrcit una nova forma de guanyar-se la vida i decidí entrar a formar part professionalment de l'exèrcit el mes de desembre del mateix 1934. En aquell moment Fructuós seria enviat a les Illes Balears, al Regiment Militar número 39.

A les Illes però, durarà poc més de 6 mesos, quan de nou Fructuós és traslladat al Regiment d'Infanteria Albuera 25, en qualitat de tirador de 2º classe. A partir d'aquest moment l'exèrcit li perd la pista i la darrera referència a ell en aquest expedient, serà quan l'any 1952 i trobant-se desaparegut, se li dona la llicència absoluta de l'exèrcit al haver superat els 18 anys de presumpte servei.¹⁹⁹

Fins ara només hem parlat en un cas (el de Victorià Córdoba) de les probables afiliacions polítiques dels nostres deportats. És obvi que les milers de persones que es veieren obligades a exiliar-se a causa del desenvolupament de la Guerra Civil Espanyola i l'avenç del bàndol rebel, havien de tenir algun tipus de simpatia pel model polític i social de la II República. O si més no, havien lluitat amb el bàndol republicà i perduda la guerra, es consideraren en perill en cas de caure en mans del nou executiu franquista.

A pesar que aquestes suposicions ens fan pràcticament afirmar que tots els nostres deportats eren d'ideologia clarament republicana, només en dos casos podem assignar, sense por d'equivocar-nos, militància i partit polític. I un d'aquests casos, és el de Fructuós Bullich Ginot. Sembla ser que aquest alturgellenc milità a Esquerra durant la II República, tot i que no coneixem a quina localitat milità ni quin fou el seu

---

¹⁹⁸ ACAU. Rectificació del Padró Municipal d'Habitants de Noves de Segre. 1931. Fons: Ajuntament de Valls d'Aguilar.

¹⁹⁹ Archivo Militar de Guadalajara (AMG). Expedient personal de Fructuoso Bullich Ginot. 1934 – 1952.

paper al partit, menys encara en el moment d'ingressar a l'exèrcit i viure fora de Catalunya. Tot i això, un llistat de militants d'Esquerra assassinats al subcamp de Gusen II²⁰⁰, recuperat per la Fundació Irla²⁰¹, ens confirma la militància a aquest partit del nostre protagonista.

LLISTA EL	DELS CAMP	COMPANYS DE CONCENTRACIÓ	ASSASSINATS DE	PELS GUSEN 2	ALEMANYS (ALEMANYA)	EN
NOM I COGNOMS	DATA DEL NAIXEMENT	LLOC D'ORIGEN	MORT			
Aleixendri Curto, Damià	22-5-09	Roquetas (Tarragona)	23-3-42.			
Aleixendri Curto, Joaquim	8-12-01	Roquetas (Tarragona)	11-1-43.			
Alejandro Ortell, Miquel	19-9-19	Barcelona	8-11-41			
Alemanys Figueras, Pau	7-7-15	Sabadell (Barcelona)	11-11-41			
Alemanys Peyret, Rosend	6-1-20	Vidieras (Girona)	7-4-41			
Alentorn Tarragó, Carles	8-6-06	Flix (Tarragona)	23-11-41			
Aragonés Campedros, Enric	14-10-04	Rubi (Barcelona)	7-8-41			
Aragonés Piñol, Víctor	30-5-04	Tortosa (Tarragona)	2-11-41			
Arbonés Gallinat, Josep	22-7-15	Masalcors (Lleida)	5-11-42			
Aresté Aresté, Josep	29-7-09	Mayals (Lleida)	13-1-42			
Aniorte Pinar, Antoni	16-5-07	Barcelona	25-6-41			
Antoni Vidal, Joan	16-7-20	Barcelona	20-10-41			
Amarats Rebollo, Joan	24-4-21	Barcelona	15-11-41			
Amiento Carmen, Ramon	18-12-04	Mataró (Barcelona)	22-10-41			
Amo Diaz, Antoni del	10-8-14	Tiana (Barcelona)	15-11-41			
Amorós Roca, Miquel	18-9-15	Isona (Lleida)	10-12-41			
Andrés Díez, Emili	9-4-16	Barcelona	30-9-41			
Aris Estrada, Jaume	19-4-00	Sallent (Barcelona)	1-10-42			
Armengol Calders, Ramon	10-7-04	La Nou (Barcelona)	2-12-41			
Armengol Novau, Ramon	6-1-13	Foradada (Lleida)	14-2-42			
Arnau Domingo, Sebastià	10-5-95	Sitges (Barcelona)	30-6-41			
Arnau Soler, Josep	27-8-19	Manresa (Barcelona)	14-11-41			
Arnau Tàrraga, Manuel	15-8-99	Prat de Llobregat (Barcelona)	21-8-42			
Andrés Ullate, Daniel	3-2-91	Barcelona	20-9-41			
Andreu Salvadó, Víctor	13-6-94	Tortosa (Tarragona)	3-12-41			
Andreu Solans, Benvingut	10-6-98	Borjas Blancas (Lleida)	19-2-41			
Anglés Anglés, Venanci	4-4-12	Sabadell (Barcelona)	16-12-41			
Buera Chale, Josep	2-1-14	Tortosa (Tarragona)	8-1-42			
Bullich Ginot, Fructuos	9-2-13	Noves de Segre (Lleida)	28-8-42			
Bundo Seguí, Salvador	13-11-99	Masllorers (Tarragona)	14-2-42			
Bujales Gas, Joaquim	21-1-05	Cherta (Tarragona)	1-8-42			
Burrull Font, Josep	11-6-00	San Climent de Llobregat	14-9-41			
Busquets Folquet, Miquel	25-5-05	Corbera (Tarragona)	11-11-41			
Busquets Gelabert, Roman	7-6-11	Barcelona	30-9-41			
Blanch Doménech, Ramon	11-8-12	Villalba dels Arcs (Tarragona)	15-1-42			
Bonifàs Gotande, Lluís	11-9-13	Tarragona	3-1-42			
Borràs Benajés, Joan	24-3-04	Ginestar (Tarragona)	13-11-41			
Borràs Massalo Salvador	19-7-12	Barcelona	21-1-42			
Borràs Soler, Miquel	17-9-15	Lleida	28-12-41			
Benito Ibarra, Víctor	10-10-17	Barcelona	17-9-41			
Berges Estrada, Anicet	5-2-07	Barcelona	10-4-42			
Bernal Muñoz, Ignasi	27-5-13	Barceloneta (Barcelona)	29-3-43			
Bernard Periz, Enric	17-12-06	Barcelona	14-7-41			
Bertran Carere, Sixte	25-8-00	Pradell (Tarragona)	29-11-41			

[seguirà]

Llistat dels militants d'Esquerra assassinats a Gusen II.

²⁰⁰ Tot i que aquí es parla de Gusen II, hem de creure que es tracta d'un error, ja que el subcamp de Gusen II (Una ampliació de Gusen I) no es féu fins el 1944. I Fructuós Bullich morirà dos anys abans, el 1942.

²⁰¹ "Llista dels companys assassinats pels alemanys al camp de concentració de Gusen 2 (Alemanya)". Disponible a: www.Memoriaesquerra.cat. Fundació Josep Irla.

Així doncs, arribem a l'esclat de la Guerra Civil l'any 1936, on suposem que aquest militant d'Esquerra i soldat professional de l'exèrcit republicà lluità pel bàndol de la República, tot i que no podem conèixer, un cop més per la manca de registre, a quines divisions i fronts estigué destinat.

Fos com fos i repetint un cop més el patró de la resta de companys, a les acaballes del conflicte i amb el franquisme vencedor, Bullich Ginot s'exilia a França. Al país veí i a diferència de la resta de deportats vistos fins ara no podem assegurar que Fructuós fos tancat en un camp de refugiats ni tampoc que fos enviat amb una CTE a la Línia Maginot. El fet de desconèixer quin fou el lloc exacte de la seva captura, però saber que fou tancat al *Frontstalag* 184 d'Angulema,²⁰² ens pot fer pensar que a diferència de la resta de deportats, Fructuós Bullich no fou destinat a la Línia Maginot amb la seva CTE. És probable que aquest deportat estigués destinat a una CTE del centre de França, quan es veié obligat a retrocedir davant l'avenç de l'exèrcit alemany entre maig i juny de 1940, essent capturat a les immediacions d' Angulema²⁰³, una petita població del sud-oest de França que albergà el camp de refugiats de Les Aliers, des d'on partí un comboi amb 927 civils espanyols amb destinació a Mauthausen, l'agost de 1940²⁰⁴. Tot i això, tampoc podem descartar del tot la possibilitat de pertinença a una CTE, breu pas per Angulema i finalment una estança al *Stalag* XVII-B

Fos com fos, un cop capturat i reclòs al *Frontstalag* 184 d'Angulema, Bullich fou traslladat al *Stalag* XVII-B de Krems, població austríaca a tocar de Viena, on entrà amb el número 31.159 i on podria haver tingut una estança més llarga de lo habitual²⁰⁵ que expliqués el seu trasllat tan tardà a Mauthausen. I de Krems, serà definitivament traslladat en un comboi amb 340 republicans més, cap a la seva última estació, Mauthausen, on arribarà el 19 de desembre de 1941 en el considerat com darrer gran comboi de la deportació de republicans a Mauthausen²⁰⁶. En tot aquest dramàtic camí Fructuós coincidí amb un altre veí de la comarca del qual també parlarem properament, Pere Serradell Casanovas, de Fígols. Tots dos, són els darrers alturgellencs que arriben al camp de concentració de Mauthausen.

---

²⁰² Informació facilitada per l'Amical de Mauthausen i el Memorial Democràtic.

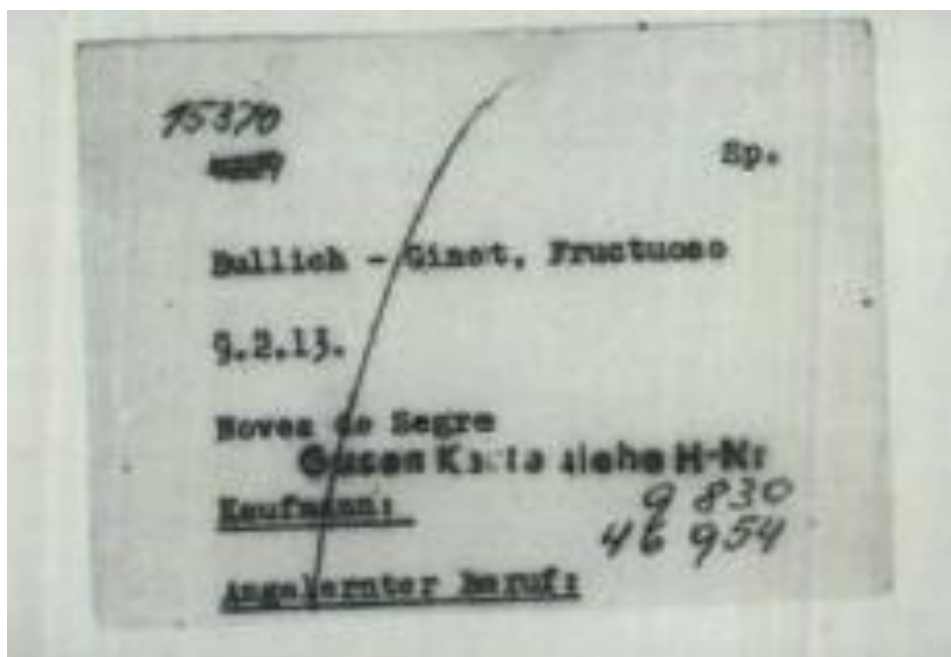
²⁰³ Prenem com a base de la nostra hipòtesi, el testimoni del deportat Ramon Milà recollit per Montserrat Roig al llibre *Els Catalans als camps nazis* (pàg. 95).

²⁰⁴ Es tracta del comboi que ja hem tractat amb el deportat Pasqual Gabarrós Mauri (2.4)

²⁰⁵ De nou Montserrat Roig ens cita al seu llibre el testimoni de Francesc Teix, qui està reclòs durant un any i mig al mateix *Stalag* que en Fructuós, abans de ser traslladat a Mauthausen. (*Els catalans als camps nazis*, pàg. 175).

²⁰⁶ Hernández de Miguel, Carlos. *“Los últimos españoles de Mauthausen”*. Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 142.

Ja a Mauthausen i després d'una rebuda on segons un testimoni, un traductor alemany aconsellà als presents el suïcidi perquè sinó “morireu d'un altra manera”²⁰⁷, és probable que se li assignés la pedrera com a lloc de treball. Allà hi estaria almenys fins que el 12 de maig de 1942 fou traslladat cap al temut subcamp de Gusen juntament amb 9 republicans deportats més.²⁰⁸

Targeta personal de Gusen de Fructuós Bullich Ginot. ITS.

A Gusen, podem creure que Fructuós Bullich fou destinat a la pedrera del subcamp, sota condicions de duresa extrema. Després de dos mesos i mig a Gusen, cinc mesos a Mauthausen, una Guerra Civil i un exili a França on també estigué empresonat, Fructuós digué adéu a la seva vida el 28 de juliol de 1942, quan segons consta al registre de defuncions de Mauthausen – Gusen, en Fructuós Bullich es va suïcidar penjant-se del coll²⁰⁹. Cal dir que el company alturgellenc que estigué amb ell al *Frontstalag* 184 d'Angulema i al *Stalag* XVI-B de Krems, en Pere Sarradell, morí també a Gusen només 3 dies abans del suïcidi de Fructuós, en el que com veiem es van convertir en dues vides tristament paral·leles.

²⁰⁷ Roig, Montserrat. “*Els catalans als camps nazis*”. Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 226.

²⁰⁸ ITS. Llistat de presoners de Mauthausen traslladats a Gusen el 12 de maig de 1942.

²⁰⁹ ITS. Llibre registre de defuncions de Mauthausen-Gusen. 1942.

Tot i la catalogació de suïcidi com a causa de la mort de Fructuós Bullich, no podem descartar en cap cas el possible falsejament de la causa del defalliment del nostre protagonista. En un context extremadament dur com el que es vivia als camps de concentració no seria estrany creure que, tot i el falsejament d'algunes causes de la mort de presoners, alguns interns decidiren treure's la vida fruit de la desesperació i de les condicions extremes a les que eren sotmeses. De fet, d'existència de suïcidis als diferents camps de concentració se'n ha pogut comprovar des de la historiografia i els testimonis orals, havent-se fins i tot construït un monument als presos suïcidats al camp de concentració de Dachau, on desenes de presoners moriren al llençar-se voluntàriament contra les tanques electrificades²¹⁰.

Però la realitat fou que a Mauthausen, també hagueren assassinats planificats pels nazis mitjançant el penjament pel coll de presoners²¹¹ que en alguns casos, s'amagaren mitjançant el falsejament de l'acta de defunció. Aquest fet, porta encara avui dia a un interessant debat historiogràfic sobre la existència de suïcidis a Mauthausen.²¹² Fos com fos, la realitat fou que Fructuós Bullich Ginot, es convertia aquell juliol de 1942 en la vuitena víctima alturgellenca de Gusen.

---

²¹⁰ Cuerda, Esther; García Cano, Francisco Javier; Palomar, María Angustias; Calvo Moreno, Sofia; Rivas, Inés; Linares, Rafael. *“Causas de suicidio en un campo de concentración nazi: Sachsenhausen 1940”*. Departamento de anatomía Universidad Rey Juan Carlos i Servicio de psiquiatría del Hospital de Zaldívar. Vizcaya.

²¹¹ Hernández de Miguel, Carlos. *“Los últimos españoles de Mauthausen”*. Ediciones B. Barcelona, 2015. Pàg. 252-256.

²¹² Benito Bermejo, historiador juntament amb Sandra Checa encarregat del *“Libro Memorial de los españoles deportados a los campos nazis”*, projecte subvencionat pel Ministeri de Cultura del Govern d'Espanya (2006) afirma en una entrevista que fotografies de Francesc Boix mostren la inexistència de suïcidis a Mauthausen. (Entrevista disponible a: <https://www.laopiniondemurcia.es/descubre-fds/2018/07/09/benito-bermejo-gracias-boix-sup0/936865.html>). Altres historiadors com David Wingeate o Montserrat Roig, són menys categòrics i, basant-se amb testimonis orals, sí confirmen la existencia de suïcidis a Mauthausen i la resta de camps nazis.

2.12 PERE SERRADELL CASANOVA (1914 – 1942)

Pere Serradell Casanova nasqué a Cal Voloriu de Voloriu (Fígols)²¹³, l'11 d'abril de 1914. Fill de Joan Serradell Cot i Rosa Casanova, de Pere Serradell poca informació biogràfica en disposem fins el seu exili a França.

És de suposar que com en la resta de casos, Pere Serradell hagué de lluitar en la Guerra Civil Espanyola amb el bàndol republicà, per un cop finalitzada la Ofensiva franquista a Catalunya, marxar a la veïna França.

La seva història a França, està estretament lligada amb la del nostre anterior deportat, Fructuós Bullich Ginot, amb el que comparteixen un mateix recorregut vital durant la II Guerra Mundial, que com hem vist els portarà a entrar junts a Mauthausen (i gairebé morir junts, ja que en Pere morirà 3 dies abans que en Fructuós) el 19 de desembre de 1941.

Com hem dit doncs amb en Fructuós Bullich, Pere Serradell és tancat al *Fronstalag* 184 d'Angulema, probablement després d'haver estat fet presoner pels alemanys a la zona central de França durant el mes de juny de 1940. D'Angulema, Serradell seria traslladat amb en Bullich cap al *Stalag* XVII-B de Krems-Gneixendorf, on entrà amb amb el número de matrícula 28.023.

El *Stalag* XVII-B, del qual n'hem parlat molt breument en el cas anterior, es situava a tocar de Viena, a la localitat austríaca de Krems i fou creat l'any 1938 per poder empresonar els austríacs contraris a l'annexió d'aquest territori al III Reich. No era l'únic camp de presoners de la zona, ja que a pocs kilòmetres de distància, se situava l'*Stalag* XVII-A de Kaiserstreinbuch, del qual ja n'hem parlat amb el cas del deportat José Azuaga Villalonga.

El *Stalag* de Krems, començarà a massificar-se amb l'inici de la II Guerra Mundial, quan arran la invasió alemanya de Polònia s'envia a aquest camp milers de soldats polacs i jueus capturats a la campanya militar. En aquells moments, el camp el composaven desenes de carpes i fou aleshores quan els polacs capturats, foren obligats a construir l'estructura del *Stalag* que es trobaria en Pere Serradell.

A diferència d'altres *Stalags*, al XVII-B no hi havia una presència destacada de republicans exiliats, ni tant sols de pas durant poques setmanes o mesos, abans de ser deportats als definitius camps de concentració. Allà, si en un primer moment el predomini era totalment polonès, a partir de l'estiu de 1940, començaren a arribar

---

²¹³ Comunicació oral facilitada per Daniel Fité Erill.

soldats holandesos, belgues i francesos, de territoris ja ocupats per una maquinària militar nazi que en aquells moments de 1940 semblava imparable.

No és d'estranyar doncs, que Pere Serradell arribés a Krems l'estiu de 1940 juntament amb centenars de soldats dels exèrcits derrotats pels nazis. Tant ell com Fructuós Bullich, seguint els testimonis ja citats anteriorment i utilitzats per Montserrat Roig, haurien pogut estar aproximadament un any i mig en aquest *Stalag*. Un temps, que tenint en compte la poca presència de republicans espanyols al camp, hagués pogut unir (qui sap si encara més, si es que ja tenien una relació prèvia) en forma d'amistat ambdós alturgellencs.

Presoners i barraques del Stalag XVII-B de Krems.

Als *Stalags*, tot i que el tracte també era duríssim, aquest no tenia res a veure amb el que els nostres deportats es trobaven a Mauthausen i altres camps de concentració. Francesc Teix, testimoni d'aquest *Stalag* citat per Montserrat Roig (*Els catalans als camps nazis*, pàg. 182-184), explica que a Krems, alguns dels treballs dels quals s'encarregava, i qui sap si potser també els nostres alturgellencs, eren la tala de pins,

el trasllat de peixos de diversos estanys de la zona i treballs a la pedrera, radicalment diferent a la que es trobarien a Mauthausen. Paral·lelament i amb la permissivitat dels soldats nazis encarregats del camp, els republicans de Krems van formar una escola on entre ells, s'ensenyaven a llegir i escriure a més d'altres matèries com dibuix, història, gramàtica o aritmètica.

Aquesta situació aparentment suportable al *Stalag* XVII-B acaba quan poc abans del Nadal de l'any 1941, Pere Serradell és traslladat a Mauthausen, on arriba amb en Fructuós Bullich el dia 19 de desembre de 1941. Després de recórrer els 5 kilòmetres que separaven l'estació de tren de les portes d'entrada al complex de Mauthausen, segons diversos testimonis i com era costum, els presoners arribats aquell dia foren despullats, portats a les dutxes i seguidament rapats²¹⁴. Des d'un primer moment, quedava palès que Mauthausen no tindria res a veure amb l'*Stalag* de Krems.

5420

Amtsgericht Mauthausen
Eingelangt: 8 AUG 1942 Hr. Ma.
Fol. 1. 1. 1942

Geschäftszahl: 4. A 1942 102

Todfallsaufnahme,

errichtet am 29.7.1942 in Mauthausen

1. Vor- und Zuname des (der) Verstorbenen (bei verheirateten Frauen auch Familienname): Pedro Serradell - Casanova

2. Beschäftigung: Koch

3. Alter (Tag der Geburt): 11.4.1914 zu Figos (Lérida)

4. Religion: rk

5. Familienstand (ob ledig, verheiratet, verwitwet, gerichtl. geschieden):

6. Heimatszuständigkeit, Staatsangehörigkeit: Spanien

7. Ordentlicher Wohnsitz, Wohnung:
(Wenn der Verstorbene unter Vormundschaft stand oder entmündigt war, ist das Pflegschaftsgericht anzugeben und das Dekret des Vormunds [Kurators, Beistandes] beizuschließen.)
Lérida (Lérida)

8. Sterbetag und Sterbeort: 25.7.1942 gegen 6.45 U. Mauthausen

Verf. a. Schrift. Nr. 4 (Todfallsaufnahme) 2000

Acta de defunció de Pere Serradell Casanova. ITS.

²¹⁴ Roig, Montserrat. *"Els catalans als camps nazis"*. Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017). Pàg. 225-226.

Un cop ja a Mauthausen i també com amb el cas de Fructuós Bullich, desconeixem a quin *kommando* fou assignat en Pere Serradell. És possible també, que com la majoria de deportats estès treballant a la pedrera de Mauthausen, però el que sí podem confirmar, és que el 8 de juny de 1942 seria traslladat a Gusen.²¹⁵

A Gusen, es retrobaria amb en Fructuós Bullich, que havia estat traslladat a aquell subcamp un mes abans. Però és probable que en el moment del trasllat, Pere Serradell ja estigués molt debilitat i per aquest motiu, traslladat a Gusen, el camp amb més mortaldat, el *sanatori* Mauthausen. A Gusen, Pere Serradell moriria a causa d'una presumpta pneumònia el 25 de juliol de 1942²¹⁶. I com ja s'ha dit, en Fructuós Bullich ho faria només 3 dies més tard, de suposat suïcidi.

---

²¹⁵ ITS. Presoners traslladats a Gusen el 8 de juny de 1942.

²¹⁶ ITS. Llibre registre de defuncions de Mauthausen-Gusen. 1942.

2.13 EMILIO GARCIA (1914)

Amb Emilio Garcia ens trobem davant d'un deportat que si bé hem considerat com a nascut a la Seu d'Urgell²¹⁷ per la documentació facilitada per l'arxiu internacional de l'Holocaust, l'International Tracing Service (ITS), no podem descartar que realment no fos nascut a la capital de l'Alt Urgell²¹⁸. De fet, al Registre Civil de la Seu d'Urgell no consta la seva acta de naixement i als Padrons Municipals d'Habitants, tampoc hem trobat cap referència a la seva persona.

En tot cas, tant a l'Amical de Mauthausen com al Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, l'Emilio Garcia consta com a nascut a la Seu d'Urgell, un extrem que pren força com hem dit, amb la documentació provinent de Mauthausen disponible sobre ell i on com veurem, consta com nascut a la Seu d'Urgell. En aquest treball, creiem doncs que realment l'Emilio Garcia nasqué a la Seu d'Urgell de forma circumstancial i no s'arrelà a la nostra comarca. Tenim també constància, que un cosí seu, Enrique Garcia, vivia en aquells moments a Barcelona.

Així doncs, sabem que l'Emilio Garcia neix el 4 de març de 1914 probablement a la Seu d'Urgell, i es converteix en el penúltim alturgellenc deportat a un camp nazi. Aquesta vegada, no serà deportat a Mauthausen, sinó a Buchenwald, on també serà deportat el darrer alturgellenc del nostre estudi, l'Antoni Puigdellívol Argerich.

12644 Wilhelm 62/44

Polit. Händ. Nr. 40496 Garcia Emilio
Span. Name Vorname
geb. 4. 3. 14 in Seo de Urgel

Chemiker Posteingang

Januar	Februar	März	April	Mai	Juni	Juli	August	September	Oktober	November	Dezember

Eing.: 18. Jan. 1944 Postausgang

Januar	Februar	März	April	Mai	Juni	Juli	August	September	Oktober	November	Dezember

Postsperr:

vom _____ bis _____

Bemerkungen:

ITS. Targeta personal de registre de correspondència d'Emilio Garcia. 1944.

²¹⁷ I per tant un dels 14 alturgellencs deportats a camps de concentració nazis.

²¹⁸ Entre la documentació consultada sobre Emilio Garcia conservada a l'ITS, ens trobem amb dos documents on consta que el lloc de naixement d'Emilio Garcia és la localitat bavaresa de Bamberg i que el seu nom complet és Emilio Garcia-Lernet. Creiem però que es tracta d'un error, ja que no tenim dubte sobre la provenença d'Emilio Garcia, al ser declarat com *Rotspanier* a Buchenwald i les restants evidències sobre el seu naixement a la Seu d'Urgell i no a Bamberg.

El recorregut que porta a Buchenwald a aquests dos alturgellencs com veurem, és força diferent al dels dotze restants que hem vist fins ara. Desconeixem la seva participació a la Guerra Civil Espanyola i ni tant sols podem confirmar el seu pas per un camp de presoners francès. Tot i això, és probable que Emilio Garcia o bé s'exiliés a la fi del conflicte, o fins i tot ho feu abans, ja que segons una targeta personal d'entrada a Buchenwald, Emilio Garcia té la seva residència establerta a la ciutat francesa de Burdeus.²¹⁹ D'aquests documents identificatius de Garcia a Buchenwald, podem extreure també la professió a la que diu que es dedica, químic.

Sense poder confirmar les seves ocupacions a la França de Vichy, entre 1939 i 1943, sabem que Emilio Garcia fou detingut el 21 de maig de 1943 a París²²⁰ per la GESTAPO. En aquells moments, la II Guerra Mundial estava ja canviant totalment el seu desenvolupament: si com hem vist anteriorment, durant el primer any i mig de guerra la hegemonia militar nazi era indubtable ara, els aliats havien aconseguit grans victòries militars (com la Batalla de Stalingrad finalitzada el febrer de 1943). La gran deportació de republicans espanyols als camps de concentració havia acabat ja al gener de 1942 i ara, l'arribada de persones nascudes a l'estat espanyol als camps nazis es feia amb comptagotes.

Per aquests motius i tenint en compte el moment de la detenció, és molt probable que Emilio Garcia fou detingut per la GESTAPO acusat de col·laboració amb la Resistència francesa, molt activa en aquells anys. Un cop detingut, tampoc podem conèixer amb exactitud on és enviat abans de la seva arribada a Buchenwald el 19 de gener de 1944²²¹, però tenint en compte que el comboi que el trasllada al camp de concentració sortí de Compiègne el 17 de gener de 1944²²², és també probable que entre maig de 1943 i gener de 1944, Emilio Garcia estès reclòs al *Frontstalag* 122 de Compiègne, a tocar de París.

En aquell *Frontstalag* el nostre deportat coincidiria amb almenys 8 andorrans que també foren deportats a Buchenwald el dia 17 de gener de 1944, també acusats de col·laborar amb la Resistència²²³. Aquell dia, Emilio Garcia es pujat a un comboi de bestiar amb destinació a Buchenwald, on arribaren dos dies després.

---

²¹⁹ ITS. Targeta personal d'Emilio Garcia a Buchenwald. 1944.

²²⁰ ITS. Expedient personal d'Emilio Garcia. Buchenwald. 1944.

²²¹ ITS. Llistat de presoners arribats a Buchenwald el 19 de gener de 1944.

²²² Informació facilitada per l'Amical de Mauthausen.

²²³ Porta, Roser; Cebrián, Jorge. "Andorrans als camps de concentració nazis. Aspectes d'Andorra durant la II Guerra Mundial". Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Exteriors. Andorra la Vella, 2009. Pàg. 101.

A Buchenwald, coneixem que Emilio Garcia, que declara que és químic i també traductor²²⁴, disposava d'un jersei, uns calçotets, dos parells de mitjons, una corbata, un drap i una tovallola²²⁵. Són aquests objectes, els que Emilio s'emportarà en el seu primer trasllat dins de Buchenwald. En un moment, l'any 1944, en que els nazis van prioritzar els treballs forçats dels presoners polítics al seu extermini sistematitzat, Emilio Garcia fou destinat a un *kommando* extern de Buchenwald.

Hilft-Schreibstube

K.H. Buchenwald
"Lagerort"

Weimar-Buchenwald den. 12. Juni. 1944

Betr: Allgemeine Untersuchung R.

Folgende Häftlinge wurden heute kritisch untersucht und für arbeits-
und transportfähig befunden:

21898/15	Postelwiski J.	22. 3. 43	22716/8	S Bukytkow F.	7.10.43
3183/44	Jurenszko I.	17.12.42	23065/30	Tachazemansky	11.10.43
3183/11	Koltonow F.	11.12.43	23501/32	Bulinaki J.	4. 1. 44
2380	Abolowski K. Hilda	5. 2. 43	23608/31	Karasiaki R.	14. 1. 43
2383/23	Stalozod M.	3.14. 3.43	23611		
2383/23	Kozow A.	16.12. 3.43	23433/30	Grischyn I.	12.1. 44
11563/11	Kolomojcz F.	21.6.43	31763/11	Kudria G.	12.12.43
12618/25	Dukasz J.	12. 4. 43	33041/29	Sinszow H.	12. 1. 43
12877/30	Wolowonia K.	12.11. 4.43	34516/23	Worobjew M.	26.10.43
13078/3	Knapute L.	15. 1. 44	37127/44	Bohomow P.	16.12.43
13638/23	Iszka B.	13. 6. 43	40437/26	Priznos J.	19. 1. 44
14054/20	Dubins A.	27.22. 2.44	40438/44	Garzin F.	19. 1. 44
14783/10	Cielizoe H.	17.22. 1.43	40604/44	Rechnone H.	19. 1. 44
14827/44	Rechnone H.	17.22. 1.43	40706/40	Stawow J.	19. 1. 44
14838/28	Rechnone H.	17.22. 1.43	41777/31	Gerderin M.	24. 1. 44
23079/26	Kapalow L.	23. 1. 44	41708/31	Rechnone H.	29. 1. 44

Betr: Häftlingspaar-für Häftling dead/ unter D.L.

Nachstehende Häftlinge wurden als arbeits- und transportfähig befunden:

12783/39	Seber H.	11.12.40	623/14	Reizewort A.	23. 7.41
40034/12	von Deye H.	9. 6.38			

Betr: Transportkille. (Vorbereiter).

Der Häftling 3185/3 Jang B. 4. 3.43 wurde als transportfähig befunden.

Betr: Juden-Familien vom 7. Juni. 1944. Zeitlager.

Folgende Häftlinge wurden als arbeits- und transportfähig befunden:

57230/	57329/	57463/	57850/	57850/	57619/
98/	35/	3/	500/	50/	19/
100/	35/	3/	500/	50/	19/
61/	40/	3/	500/	50/	19/
62/	41/	3/	500/	50/	19/
65/	41/	3/	500/	50/	19/
66/	41/	3/	500/	50/	19/
67/	41/	3/	500/	50/	19/
68/	41/	3/	500/	50/	19/
69/	41/	3/	500/	50/	19/
70/	41/	3/	500/	50/	19/
71/	41/	3/	500/	50/	19/
72/	41/	3/	500/	50/	19/
73/	41/	3/	500/	50/	19/
74/	41/	3/	500/	50/	19/
75/	41/	3/	500/	50/	19/
76/	41/	3/	500/	50/	19/
77/	41/	3/	500/	50/	19/
78/	41/	3/	500/	50/	19/
79/	41/	3/	500/	50/	19/
80/	41/	3/	500/	50/	19/
81/	41/	3/	500/	50/	19/
82/	41/	3/	500/	50/	19/
83/	41/	3/	500/	50/	19/
84/	41/	3/	500/	50/	19/
85/	41/	3/	500/	50/	19/
86/	41/	3/	500/	50/	19/
87/	41/	3/	500/	50/	19/
88/	41/	3/	500/	50/	19/
89/	41/	3/	500/	50/	19/
90/	41/	3/	500/	50/	19/
91/	41/	3/	500/	50/	19/
92/	41/	3/	500/	50/	19/
93/	41/	3/	500/	50/	19/
94/	41/	3/	500/	50/	19/
95/	41/	3/	500/	50/	19/
96/	41/	3/	500/	50/	19/
97/	41/	3/	500/	50/	19/
98/	41/	3/	500/	50/	19/
99/	41/	3/	500/	50/	19/
100/	41/	3/	500/	50/	19/
101/	41/	3/	500/	50/	19/
102/	41/	3/	500/	50/	19/
103/	41/	3/	500/	50/	19/
104/	41/	3/	500/	50/	19/
105/	41/	3/	500/	50/	19/
106/	41/	3/	500/	50/	19/
107/	41/	3/	500/	50/	19/
108/	41/	3/	500/	50/	19/
109/	41/	3/	500/	50/	19/
110/	41/	3/	500/	50/	19/
111/	41/	3/	500/	50/	19/
112/	41/	3/	500/	50/	19/
113/	41/	3/	500/	50/	19/
114/	41/	3/	500/	50/	19/
115/	41/	3/	500/	50/	19/
116/	41/	3/	500/	50/	19/
117/	41/	3/	500/	50/	19/
118/	41/	3/	500/	50/	19/
119/	41/	3/	500/	50/	19/
120/	41/	3/	500/	50/	19/
121/	41/	3/	500/	50/	19/
122/	41/	3/	500/	50/	19/
123/	41/	3/	500/	50/	19/
124/	41/	3/	500/	50/	19/
125/	41/	3/	500/	50/	19/
126/	41/	3/	500/	50/	19/
127/	41/	3/	500/	50/	19/
128/	41/	3/	500/	50/	19/
129/	41/	3/	500/	50/	19/
130/	41/	3/	500/	50/	19/
131/	41/	3/	500/	50/	19/
132/	41/	3/	500/	50/	19/
133/	41/	3/	500/	50/	19/
134/	41/	3/	500/	50/	19/
135/	41/	3/	500/	50/	19/
136/	41/	3/	500/	50/	19/
137/	41/	3/	500/	50/	19/
138/	41/	3/	500/	50/	19/
139/	41/	3/	500/	50/	19/
140/	41/	3/	500/	50/	19/
141/	41/	3/	500/	50/	19/
142/	41/	3/	500/	50/	19/
143/	41/	3/	500/	50/	19/
144/	41/	3/	500/	50/	19/
145/	41/	3/	500/	50/	19/
146/	41/	3/	500/	50/	19/
147/	41/	3/	500/	50/	19/
148/	41/	3/	500/	50/	19/
149/	41/	3/	500/	50/	19/
150/	41/	3/	500/	50/	19/
151/	41/	3/	500/	50/	19/
152/	41/	3/	500/	50/	19/
153/	41/	3/	500/	50/	19/
154/	41/	3/	500/	50/	19/
155/	41/	3/	500/	50/	19/
156/	41/	3/	500/	50/	19/
157/	41/	3/	500/	50/	19/
158/	41/	3/	500/	50/	19/
159/	41/	3/	500/	50/	19/
160/	41/	3/	500/	50/	19/
161/	41/	3/	500/	50/	19/
162/	41/	3/	500/	50/	19/
163/	41/	3/	500/	50/	19/
164/	41/	3/	500/	50/	19/
165/	41/	3/	500/	50/	19/
166/	41/	3/	500/	50/	19/
167/	41/	3/	500/	50/	19/
168/	41/	3/	500/	50/	19/
169/	41/	3/	500/	50/	19/
170/	41/	3/	500/	50/	19/
171/	41/	3/	500/	50/	19/
172/	41/	3/	500/	50/	19/
173/	41/	3/	500/	50/	19/
174/	41/	3/	500/	50/	19/
175/	41/	3/	500/	50/	19/
176/	41/	3/	500/	50/	19/
177/	41/	3/	500/	50/	19/
178/	41/	3/	500/	50/	19/
179/	41/	3/	500/	50/	19/
180/	41/	3/	500/	50/	19/
181/	41/	3/	500/	50/	19/
182/	41/	3/	500/	50/	19/
183/	41/	3/	500/	50/	19/
184/	41/	3/	500/	50/	19/
185/	41/	3/	500/	50/	19/
186/	41/	3/	500/	50/	19/
187/	41/	3/	500/	50/	19/
188/	41/	3/	500/	50/	19/
189/	41/	3/	500/	50/	19/
190/	41/	3/	500/	50/	19/
191/	41/	3/	500/	50/	19/
192/	41/	3/	500/	50/	19/
193/	41/	3/	500/	50/	19/
194/	41/	3/	500/	50/	19/
195/	41/	3/	500/	50/	19/
196/	41/	3/	500/	50/	19/
197/	41/	3/	500/	50/	19/
198/	41/	3/	500/	50/	19/
199/	41/	3/	500/	50/	19/
200/	41/	3/	500/	50/	19/

Desconeixem si entre gener i juny de 1944, Emilio Garcia fou destinat a algun *kommando*²²⁶, però si podem confirmar que el dia 13 de juny de 1944 Emilio Garcia és traslladat al *kommando* Weimar-Gustloff, després d'haver passat el dia abans una revisió mèdica que el considerà apte per al treball, tal i com podem veure a la imatge anterior.

Aquest *kommando* es situava a uns 10 kilòmetres al sud-est del camp de Buchenwald i s'encarregava de la fabricació d'armament de la fàbrica Gustloff, gestionada pel cap nazi Fritz Sauckel, encarregat de nombroses deportacions i de la gestió dels treballs forçats al III Reich. Sembla ser que en aquell *kommando*, format per uns 2.200 presoners, tot i el control per part de les SS, la duresa era menor que en altres llocs de treball dependents de Buchenwald.

La fàbrica Gustloff on treballava forçadament Emilio Garcia, fou escenari el 9 de febrer de 1945 d'un bombardeig per part de les tropes aliades que no aconseguí destruir la fàbrica, però si causà uns 800 morts, pràcticament tots ells presoners francesos que treballaven a la fàbrica²²⁷. Miraculosament, Emilio Garcia sembla que sortí il·lès d'aquest atac.

El camp de concentració de Buchenwald i els seus kommandos foren alliberats per les tropes aliades l'abril de 1945 i Emilio Garcia, en sortí viu. Des d'aleshores, desconeixem que va ser de la vida d'aquest intrigant deportat urgellenc.

---

²²⁶ L'Amical de Mauthausen afirma que estigué a Langenstein-Wille, però és un extrem que a la documentació consultada provinent de l'ITS no es consta i que a més, considerem poc probable, ja que aquest *kommando* s'inaugura l'abril de 1944 i poc després, al juny de 1944, Emilio Garcia ja és traslladat al *kommando* Weimar-Gustloff.

²²⁷ Informació extreta de la pàgina web de l'associació "Association Française du Buchenwald et Kommandos". asso-buchenwald-dora.com

2.14 ANTONI PUIGDELLÍVOL ARGERICH (1913)

El nostre darrer deportat en arribar a Mauthausen i per tant, del nostre estudi, és en Antoni Puigdemívol Argerich. Ell, és amb tota seguretat del deportat del qual més se'n ha escrit²²⁸ i del que més detalls se'n coneixen per la intensitat de les seves vivències personals.

Antoni Puigdemívol neix a la Seu d'Urgell el dia 8 de gener de 1913. Els seus pares eren Isidro Puigdemívol Simón, en aquells moments carreter de professió i la seva mare Rosa Argerich Damià, comerciant de la Seu d'Urgell²²⁹.

De l'estudi dels Padrons Municipals d'Habitants de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell, podem conèixer que en un primer moment, el domicili familiar es trobava al Carrer Major de la ciutat, número 7²³⁰, casa dita "Cal Torrafeta"²³¹ que mantindrà la família almenys fins l'any 1930. En aquells moments, sembla que els Puigdemívol Argerich s'han canviat de casa, tenint ara el domicili al carrer de la Sort, número 3. En aquells moments, l'Antoni Puigdemívol tenia 15 anys però ja no es trobava a la ciutat. A més, d'aquell padró també extraïem que el nostre protagonista era taberner²³².

Sabem que dos anys més tard, l'Antonio perd la condició de veí de la Seu d'Urgell i en aquells moments, tant ell com la seva família ja s'han establert a l'Hospitalet de Llobregat, on la família regentà un bar anomenat "La Rambla"²³³.

Amb l'esclat de la Guerra Civil Espanyola, l'Antoni Puigdemívol s'enrolà a l'exèrcit republicà. D'ell, és de l'únic deportat alturgellenc del que també podem saber el seu paper durant la Guerra. Puigdemívol estigué enrolat a la 143ª Brigada Mixta²³⁴, incorporada a la 44ª divisió del XII cos de l'exèrcit republicà, situada al Front d'Aragó i més tard també al Pallars. Allà, Antoni Puigdemívol ocupà el càrrec de tinent

---

²²⁸ Trobem com a referències bibliogràfiques principals un capítol dedicat a ell al llibre de Rosa Sala Rose i Plàcid Garcia-Planas *"El marqués y la esvástica"* (Ed. Anagrama. Barcelona, 2014) i un altre capítol on també es tracta la seva persona al llibre ja citat *"Els andorrans als camps de concentració nazis"* de Roser Porta i Jorge Cebrián.

²²⁹ RC. Acta de naixement de Antoni Puigdemívol Argerich. 1916.

²³⁰ ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1917. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

²³¹ Porta, Roser; Cebrián, Jorge. *"Andorrans als camps de concentració nazis. Aspectes d'Andorra durant la II Guerra Mundial"*. Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Exteriors. Andorra la Vella, 2009. Pàg. 132.

²³² ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1930. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

²³³ Porta, Roser; Cebrián, Jorge. *"Andorrans als camps de concentració nazis. Aspectes d'Andorra durant la II Guerra Mundial"*. Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Exteriors. Andorra la Vella, 2009. Pàg. 132.

²³⁴ Centro Documental de la Memoria Histórica (CDMH). Justificante de revista. Desembre 1937. Fons: PS-ARAGON. C_016. Exp. 29.

d'infanteria almenys ja des de juliol de 1937²³⁵ i fins i tot aconseguí una medalla del valor el desembre de 1938²³⁶, quan ja ocupava el càrrec de capità d'infanteria. Aquesta darrera distinció, se li donà després de que fos ferit a la Batalla de l'Ebre²³⁷.

Finalitzada la Guerra i com la resta dels nostres deportats, Puigdemívol marxà a l'exili a França l'any 1939, on fou tancat al camp de refugiats d'Argelers d'on aconseguí sortir pocs mesos després²³⁸, quedant-se a viure lliurement al país veí. L'any 1941, Puigdemívol s'instal·la a Marsella²³⁹, des d'on comença a passar per la frontera catalano-francesa a homes que volien allistar-se a les tropes britàniques i per fer-ho, havien d'arribar al Consolat Britànic de Barcelona via Ax-les-Thermes, on Puigdemívol els recollia²⁴⁰

Logotip del Bar "La Rambla" que regentava a l'Hospitalet la família Puigdemívol.

²³⁵ Diari "La Vanguardia". 3 de juliol de 1937. Pàg. 3.

²³⁶ Diari "La Vanguardia". 22 de desembre de 1938. Pàg. 2.

²³⁷ Porta, Roser; Cebrián, Jorge. "Andorrans als camps de concentració nazis. Aspectes d'Andorra durant la II Guerra Mundial". Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Exteriors. Andorra la Vella, 2009. Pàg. 132.

²³⁸ Íbidem.

²³⁹ Sala Rose, Rosa; Garcia-Planas, Plàcid. "El marqués y la esvástica". Ed. Anagrama. Barcelona, 2014. Pàg. 279.

²⁴⁰ Íbidem.

Poc a poc i a la França de Vichy, Antoni Puigdemívol comença a gestionar juntament amb d'altres persones i un conegut andorrà, Josep Gelabert (1917), una xarxa d'evasió de jueus els quals passaven a Catalunya via Puigcerdà²⁴¹ i que es professionalitzà a partir del novembre de 1942 gràcies a la utilització de camions carregats d'evadits des de Perpinyà, que passaven els controls gràcies als suborns a guàrdies civils i fins i tot soldats alemanys²⁴², arribant a Barcelona una desena de persones en cada viatge, 200 segons ell en total, entre 1941 i 1944²⁴³. De fet, Puigdemívol fins i tot aconseguí amb els suborns que fossin soldats alemanys els que conduïssin aquests camions²⁴⁴.

Paral·lelament al transport d'evadits, amb el qual es guanyava un bon sou, Puigdemívol també començà a fer contraban de diversos objectes des d'Andorra, on conegué la seva futura esposa Maria Riberaygua²⁴⁵.

Tot semblava anar perfectament per l'Antoni Puigdemívol, que havia vist en la II Guerra Mundial una forma de guanyar diners²⁴⁶ alhora que ajudava a persones a fugir de la barbàrie nazi. Però la seva història es complicà el mes de juny de 1944²⁴⁷, a menys d'un any de la derrota nazi a la IIGM, quan Puigdemívol i el seu camió és detingut a Montlluís per la GESTAPO, segons la família per una denuncia anònima²⁴⁸.

Puigdemívol i el seu company andorrà Josep Gelabert, foren detinguts i enviats a la presó de Perpinyà al juliol de 1944 al ja citat *Frontstalag* 122 de Compiègne, via

---

²⁴¹ És molt important tenir en compte que Puigdemívol passava els seus evadits a través de Puigcerdà i no pas per Andorra. Des de la revista Reporter es publicà l'any 1977 i en diversos números (el 4, 13 i 14) una sèrie d'articles sobre suposats assassinats de jueus a les muntanyes andorranes, on s'acusà directament a Antoni Puigdemívol de ser un dels instigadors i culpables d'aquests assassinats. Aquestes acusacions, sense l'aportació de cap tipus de prova i sempre negades tant per Puigdemívol com per la seva família, s'acabarien desmuntant del tot tenint en compte que Puigdemívol com hem dit, passava els seus evadits per la Cerdanya, no pel Copríncipat.

²⁴² Porta, Roser; Cebrián, Jorge. "Andorrans als camps de concentració nazis. Aspectes d'Andorra durant la II Guerra Mundial". Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Exteriors. Andorra la Vella, 2009. Pàg. 134.

²⁴³ Sala Rose, Rosa; Garcia-Planas, Plàcid. "El marqués y la esvástica". Ed. Anagrama. Barcelona, 2014. Pàg. 289.

²⁴⁴ Op. Cit. Pàg. 284.

²⁴⁵ Op cit. Pàg. 135.

²⁴⁶ Segons afirmen Rosa Sala Rose i Plàcid Garcia-Planas, Puigdemívol declarà en un interrogatori a França l'any 1946, que cobrava per cada passatge entre 10.000 i 70.000 francs, l'equivalent a una forquilla entre 2.800€ i 19.500€. ("El marqués y la esvástica" pàg. 286.)

²⁴⁷ Sala Rose, Rosa; Garcia-Planas, Plàcid. "El marqués y la esvástica". Ed. Anagrama. Barcelona, 2014. Pàg. 289.

²⁴⁸ Porta, Roser; Cebrián, Jorge. "Andorrans als camps de concentració nazis. Aspectes d'Andorra durant la II Guerra Mundial". Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Exteriors. Andorra la Vella, 2009. Pàg. 136.

Carcassona²⁴⁹, d'on el 18 d'agost de 1944 partiria el darrer comboi des d'aquest camp a Buchenwald, amb 1.249 deportats a bord²⁵⁰.

A Buchenwald, Puigdel·lívol arribaria el 22 d'agost de 1944 i se'l consideraria conductor de professió²⁵¹. Se li assignaria el número de matrícula 81.037 i s'establiria al barracó 57 del camp, fins el seu trasllat a un *kommando* a l'octubre de 1944.

Sp | *Puigdel·lívol*, Nr: *81037*
Antoni

Zugang: *1.10.1944* von: *Buchenwald* Arbeitsinsatz: *Stall* Bar.-Nr.: *III*
 geb. am: *9.6.1916* Zivilberuf: *Wirt*
 in: *Barcelona* Name u. Adresse der nächsten Angehörigen: *Barcelona*
 Staatsangehörigkeit: *Spanien*
 Religion: *kath* verh.:
 Kinder:
 Wohnort: *Barcelona*
 Abgang: (Dat. u. Grund)
 Bemerkungen:

Personbeschreibung:
 Größe: *168 cm* Bart:
 Nase: *stark* Gesicht: *oval*
 Haare: *brun* Ohren: *normal*
 Gestalt: *normal* Augen: *brun*
 Mund: *normal* Zähne: *gut*
 Sprachkenntnisse: *span, franz*
 Besondere Kennzeichen:

I.T.S. FOTO
 No 008711

(17) 01/12/11 Häftlingskarte: F/0213 - 2909 - 1/45

ITS. Targeta personal d'Antoni Puigdel·lívol de l'octubre de 1944.

Després de poc menys de dos mesos a Buchenwald, a Puigdel·lívol se li assignaria, el 2 d'octubre de 1944, un nou lloc de treball al *kommando* de Gandersheim, on es fabricaven peces d'avió del model Nachtjäger He 219, un caça alemany d'alta tecnologia²⁵² i on es treballava una mitjana de 9'66 hores diàries sense descansos²⁵³.

Sembla també que almenys des de gener, Puigdel·lívol continuà al *kommando* de Gandersheim però deixà de treballar en la fabricació de components mecànics per

²⁴⁹ ITS. Documentació personal d'Antoni Puigdel·lívol a Buchenwald. 1945.

²⁵⁰ Informació facilitada per l'Amical de Mauthausen.

²⁵¹ ITS. Llistat d'arribada de presoners a Buchenwald el dia 22 d'agost de 1944.

²⁵² Porta, Roser; Cebrián, Jorge. "Andorrans als camps de concentració nazis. Aspectes d'Andorra durant la II Guerra Mundial". Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Exteriors. Andorra la Vella, 2009. Pàg. 137.

²⁵³ ITS. Informe mensual dels treballs realitzats a Gandersheim. Gener 1945.

avions, ja que al informe mensual de Gandersheim de gener de 1945, ens consta que Puigdemívol treballa a les oficines situades al bloc 3 d'aquest *kommando*.²⁵⁴

És molt probable que fos aquest el lloc de feina que ocupava Puigdemívol quan l'abril de 1945 els aliats alliberaren Buchenwald i els seus *kommandos*. Immediatament, el nostre deportat fou traslladat a l'hospital de la veïna localitat de Halberstadt, on se li diagnosticà malnutrició lleu²⁵⁵.

Nom:	PUIGDEMÍVOL ANDRICH, Antonio	T/D.	209 443
Els:	Isidro u. Maria ANDRICH		
Ehem:	-	Rel:	-
Ehefr:	Maria RIBERAYGUA	Not:	span. Pflichtl.
Geb:	8.1.1916 Seo de Urgell (Terida)		
7.6.1944 in Mont-Louis verhaftet und Zitadelle von Perpignan Juli 44 Gef. v. Carcassonne Ende Juli 1944 KE Compiègne 20.8.1944 KE Buchenwald Kommando Bad Gandersheim 5. Mai 1945 befreit jetzt wohnhaft: Andorra la Vielle			
RA. Dr. F. Hersfelder, Paris Reg. Pres. Köln 22.1.69			
		7.2.69 St.	Brief-Nr.:

ITS. Targeta personal d'Antonio Puigdemívol on veiem el recorregut que el porta a Buchenwald, des de la seva detenció al seu alliberament. 1969.

Un cop recuperat, Puigdemívol s'instal·laria a París on, amb el seu amic Gelabert i gràcies a l'ajut econòmic de André Diethelm, ministre del nou executiu francès del comandant de Gaulle i que conegueren ambdós deportats al portar la família del ministre a Barcelona en un dels seus viatges d'evadits²⁵⁶. En poques setmanes però, Puigdemívol decidí marxar de França i instal·lar-se a Andorra, on es casaria l'octubre de 1945 amb la ja citada Maria Riberaigua²⁵⁷.

La història d'aquest deportat, el quart i darrer supervivent dels alturgellencs als camps de concentració nazis, podria acabar-se d'aquesta forma si no fos perquè el nom

²⁵⁴ Íbidem.

²⁵⁵ ITS. Llistat de presoners de Buchenwald alliberats pels aliats i enviats a l'Hospital de Halberstadt. 30 d'abril de 1945.

²⁵⁶ Porta, Roser; Cebrián, Jorge. "Andorrans als camps de concentració nazis. Aspectes d'Andorra durant la II Guerra Mundial". Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Exteriors. Andorra la Vella, 2009. Pàg. 140.

²⁵⁷ Íbidem.

d'Antoni Puigdemívol, tornarà a aparèixer una darrera vegada als arxius secrets alemanys el 1946. Segons expliquen Rosa Sala Rose i Plàcid Garcia-Planas, Antoni Puigdemívol consta en una declaració realitzada a París a un agent doble que seria executat per la França lliure el 1947, Marice Naegele. Aquest agent, informà a la seva declaració de la constitució d'una xarxa secreta internacional que havia de facilitar la fugida de líders nazis d'Europa, i de la qual l'acusat en participava. Sembla que segons el detingut, un dels llocs de trobada de diferents personalitats nazis (sobretot de nazis del París ocupat i la França de Vichy) per preparar la seva fugida, era el bar la Rambla de l'Hospitalet²⁵⁸, regentat com hem vist al principi, per la família d'Antoni Puigdemívol.

Antoni Puigdemívol, qui havia tret un gran rendiment econòmic durant la II Guerra Mundial gràcies al contraban i la evasió d'aliats i jueus per Puigcerdà, sembla que acabada la guerra i alliberat de Buchenwald, provà de continuar guanyant diners de forma poc escrupolosa, ajudant a fugir als que l'any 1944 havien estat els seus botxins.

---

²⁵⁸ Sala Rose, Rosa; Garcia-Planas, Plàcid. *“El marqués y la esvástica”*. Ed. Anagrama. Barcelona, 2014. Pàg. 309-311.

CONCLUSIONS

No podem finalitzar el nostre estudi sobre els 14 alturgellencs deportats als camps de concentració nazis sense abans realitzar una sèrie de conclusions al voltant de la deportació de veïns de l'Alt Urgell.

En primer lloc, cal dir que el nombre de deportats de la nostra comarca a camps nazis, 14, és un número gens menyspreable. Si el comparem amb zones propers, veurem com la nostra comarca és juntament amb el Pallars Sobirà (al capdavant amb 19 deportats) la regió de l'Alt Pirineu amb major nombre de deportats. Seguint amb els territoris limítrofs, també veiem com Andorra tindria 12 deportats²⁵⁹ i la Cerdanya 7²⁶⁰. És obvi que aquestes són xifres molt reduïdes si les comparem amb els centenars de catalans que foren deportats a camps nazis (uns 1.800 aproximadament, segons les estimacions extretes de la bibliografia d'aquest estudi), però si les comparem amb la població total d'aquestes comarques l'any 1940²⁶¹, la proporció de deportats augmenta dràsticament.

La explicació d'aquestes xifres, la podem trobar en la situació geogràfica de la nostra comarca. Per la seva situació fronterera amb Andorra i molt propera a França, l'Alt Urgell fou una de les comarques amb major proporció d'exiliats al estranger a les acaballes de la Guerra Civil Espanyola. De fet, només la Seu d'Urgell, perd com ja hem dit en la primera part del nostre estudi, gairebé el 10% de la població empadronada entre 1936 i 1940, passant de 4.565 habitants²⁶², a 4.149²⁶³. La proximitat fronterera facilitava l'exili de la població alturgellenca i com hem vist, tots els nostres deportats foren detinguts a la veïna França, on estaven exiliats.

Una segona conclusió, aquesta en la línia amb l'estudi general de la deportació de republicans a camps de concentració, la trobem en el fet que dels 14 deportats, 12 arribaren als camps nazis (tots ells a Mauthausen) entre 1940 i 1941, coincidint amb el període de majors deportacions de republicans als camps de concentració. Els 2

---

²⁵⁹ Segons Roser Porta i Jorge Cebrián a *"Andorrans als camps de concentració nazis"* hi hauria 14 andorrans deportats. I així seria si tenim en compte les dues persones no nascudes a Andorra però arrelades a Andorra acabada la II Guerra Mundial: l'urgellenc Antoni Puigdemívol i l'egarenc Pere Prat. Com en aquest estudi tenim en comptes les persones nascudes a l'Alt Urgell, hem de descomptar aquests 2 deportats.

²⁶⁰ Informació facilitada per l'historiador Marc Bernadas.

²⁶¹ L'any 1940 l'Alt Urgell tindria 19.274 habitants censats i la Seu d'Urgell, 4.179. La població total de Catalunya en aquells moments, era de 2.890.974 persones, segons l'IDESCAT.

²⁶² ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1936. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

²⁶³ ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1940. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.

restants, ho faran el 1944, un moment en el que la deportació de republicans s'ha frenat en sec i on els que foren capturats, van ser acusats de forma molt majoritària de col·laboració amb la Resistència francesa, que aquell any vivia un moment de màxima expansió i acció, motivada pel desenvolupament d'una II Guerra Mundial que es decantava del costat dels aliats.

Per altra banda, si analitzem les morts d'alturgellencs als camps de concentració, també aquí trobem unes xifres que en proporció, són molt semblants a les xifres generals de la deportació de republicans. Dels 14 alturgellencs, només 4 van sobreviure als camps nazis, menys d'un terç dels deportats que foren tancats en aquests camps.

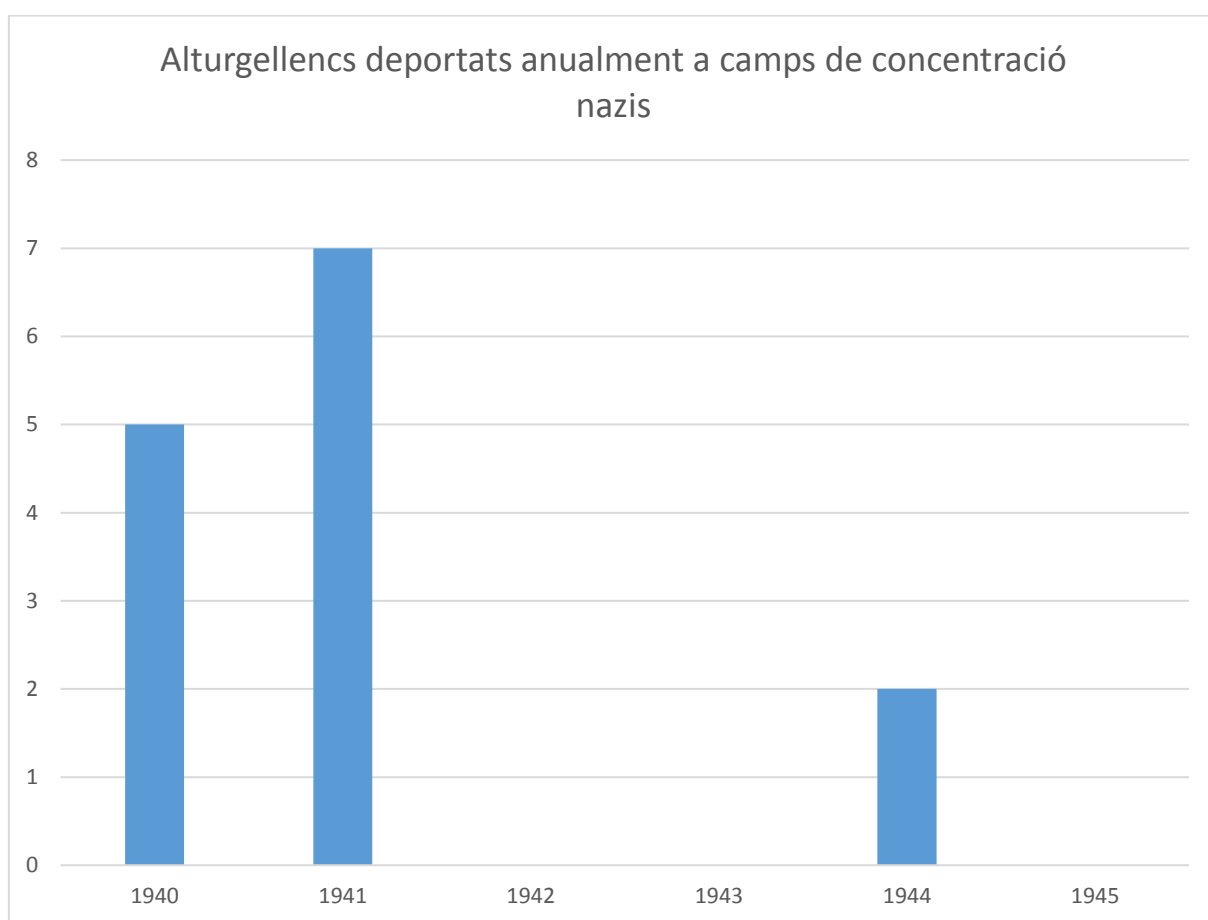
Amb l'estudi, també hem pogut conèixer històries humanes sobre les relacions entre els nostres deportats a Mauthausen, com l'amistat de Bonaventura Aixàs amb Victorià Córdoba o la pràcticament segura relació també d'amistat de Fructuós Bullich amb Pere Serradell, els quals moriren amb només 3 dies de diferència. Alhora, hem pogut veure com alguns dels nostres protagonistes estigueren en alguns dels escenaris i episodis més coneguts i tractats de la II Guerra Mundial i la deportació, com la evacuació de Dunkerque, el comboi d'Angulema o participant de xarxes d'evasió.

Coneixent les vides d'aquests 14 deportats hem intentat demostrar també, una vegada més, que episodis d'influència global com la II Guerra Mundial també afectaren a persones i famílies de la nostra comarca. Però sobretot, hem volgut retre homenatge a aquestes 14 persones i la seves dramàtiques i en alguns casos apassionants històries de vida, que els portaren a viure l'infern dels camps nazis.

ANNEXOS

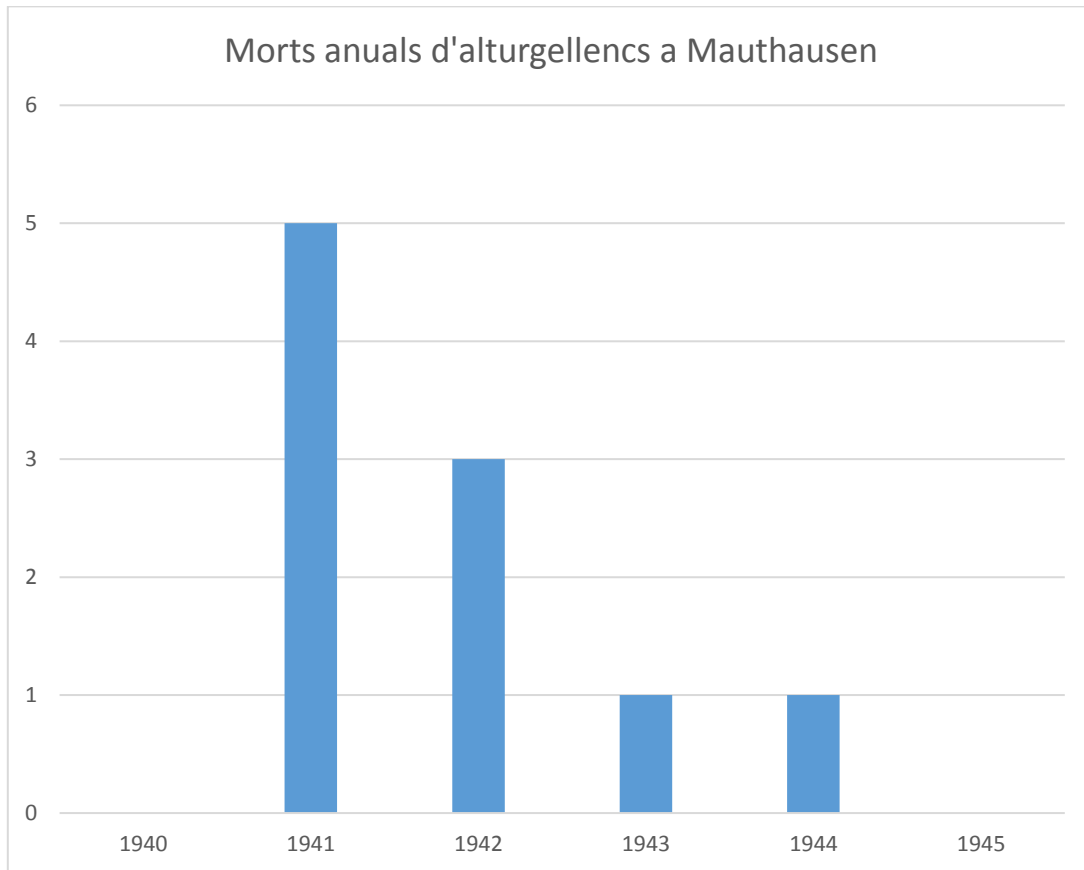
ANNEX 1

Taula dels Alturgellencs deportats als camps de concentració nazis segons l'any d'arribada. Font: Elaboració pròpia.

ANNEX 2

Taula dels Alturgellencs morts als camps de concentració nazis segons any de defunció. Font: Elaboració pròpia.

ANNEX 3

Taula resum de les persones nascudes a la Seu d'Urgell i deportades als camps de concentració nazis. Font: Elaboració pròpia.

NOM	DATA NAIXEMENT	DATA DEPORTACIÓ	CAMP DE CONCENTRACIÓ	RESULTAT
Bonaventura Aixàs Obiols	21/12/1911	6/08/1940	Mauthausen	Alliberat
Antonio Vial Candia	15/05/1912	09/08/1940	Mauthausen	Alliberat
Remigio Morella Giraut	11/01/1904	25/01/1941	Mauthausen	Mort (25/04/1941)
Josep Sans Sansa	07/11/1912	07/06/1941	Mauthausen	Mort 04/01/1942
Emilio Garcia	04/03/1914	19/01/1944	Buchenwald	Alliberat
Antoni Puigdelívol Argerich	09/01/1916	21/08/1944	Buchenwald	Alliberat

ANNEX 4

Taula resum de les persones nascudes a l'Alt Urgell (fora de la Seu d'Urgell) i deportades als camps de concentració nazis. Font: Elaboració pròpia.

NOM	DATA I LLOC DE NAIXEMENT	DATA DEPORTACIÓ	CAMP CONCENTRACIÓ	RESULTAT
Josep Solans Sanvicens	06/01/1895. Montferrer.	06/08/1940	Mauthausen	Mort (24/01/1941)
Pasqual Gabarrós Mauri	14/01/1914. Alàs.	24/08/1940	Mauthausen	Mort (26/06/1941)
Pere Cases Blasi	28/01/1902. Bescaran	13/12/1940	Mauthausen	Mort (10/07/1941).
Victorià Córdoba Bordoll	01/04/1916. Asnurri.	25/01/1941	Mauthausen	Mort (8/03/1944)
Josep Pifarré Fité	El Pla de Sant Tirs.	27/01/1941	Mauthausen	Mort (16/09/1941)
José Azuaga Villalonga	04/05/1918. Pont de Bar.	07/04/1941	Mauthausen	Mort (31/01/1943)
Fructuós Bullich Ginot	09/02/1913. Noves de Segre.	19/12/1941	Mauthausen	Mort (28/07/1942)
Pere Serradell Casanova.	11/04/1914. Fígols i Alinyà.	19/12/1941	Mauthausen	Mort (25/12/1942)

BIBLIOGRAFIA

1. OBRES

- Armengou, Montserrat; Belis, Ricard. *"El convoy de los 927"*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2007.
- Beevor, Antony. *"La Segunda Guerra Mundial"*. Ed. Pasado y Presente. Barcelona, 2018.
- Calvet, Josep. *"Les muntanyes de la llibertat. Els pas d'evadits pels Pirineus durant la II Guerra Mundial, 1939-1944"*. Ed. L'avenç. Barcelona, 2008.
- Chica Fernández, Pau. *"La Guerra Civil Espanyola (1936-1939) a la Seu d'Urgell"*. Treball Final de Màster dirigit per: Joan Villaroya i Font. Universitat de Barcelona, 2017. Disponible a: Arxiu Comarcal de l'Alt Urgell (ACAU).
- Fontana, Josep. *"El siglo de la revolución. Una historia del mundo desde 1914"*. Ed. Crítica. Barcelona, 2017.
- DD.AA. *"Breu història de la Guerra Civil Espanyola"*. Dirigit per: Josep Maria Solé Sabaté i Joan Villaroya i Font. Edicions 62. Barcelona, 2005.
- De Dios Amill, José. *"La verdad sobre Mauthausen"*. Ed. Sirius. Barcelona, 1995.
- Hernández de Miguel, Carlos. *"Los últimos españoles de Mauthausen"*. Ediciones B. Barcelona, 2015.
- Pantebre Trasfí, Rosalia. *"Bescaran"*. Edició pròpia. Andorra la Vella, 1993.
- Piferrer, Jordi. *"El pas dels Pirineus. Les rutes d'evasió cap Andorra i l'aventura de Sant Josep Maria Escrivà de Balaguer a la tardor de 1937"*. Pagès Editors. Lleida, 2012.
- Porta, Roser; Cebrián, Jorge. *"Andorrans als camps de concentració nazis. Aspectes d'Andorra durant la II Guerra Mundial"*. Govern d'Andorra, Ministeri d'Afers Exteriors. Andorra la Vella, 2009.
- Roig, Montserrat. *"Els catalans als camps nazis"*. Edicions 62. Barcelona, 1977 (re-edició 2017)
- Sala Rose, Rosa; Garcia-Planas, Plàcid. *"El marqués y la esvástica"*. Ed. Anagrama. Barcelona, 2014.
- Soriano, Amparo. *"Andorra durant la Guerra Civil Espanyola"*. Consell General d'Andorra. Andorra la Vella, 2006.
- Wingeate Pike, David. *"Españoles en el Holocausto"*. Ed. De Bolsillo. Barcelona, 2015.

2. FONTS PRIMÀRIES

2.1 ARXIU COMARCAL DE L'ALT URGELL (ACAU)

- ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1917. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.
- ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1924. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.
- ACAU. Padró municipal d'habitants de Castellciutat. Any 1925. Fons: Ajuntament de Castellciutat.
- ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1930. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.
- ACAU. Allistaments forçosos. 1931-1939. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.
- ACAU. Llibre d'actes de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell. Acta del dia 14 d'abril de 1931. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.
- ACAU. Padró municipal d'habitants de Castellciutat. Any 1931. Fons: Ajuntament de Castellciutat.
- ACAU. Rectificació del Padró Municipal d'Habitants de Noves de Segre. 1931. Fons: Ajuntament de Valls d'Aguilar.
- ACAU. Quintes. 1932. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.
- ACAU. Padró Municipal d'Habitants. 1936. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell
- ACAU. Targeta d'allistament de Bonaventura Aixàs Obiols. Reclutament militar. 1936. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell
- ACAU. Targeta d'allistament de Victorià Córdoba Bordoll. Reclutament militar. 1936. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.
- ACAU. Relació de les entitats polítiques existents en aquesta ciutat amb expressió dels individus components de llurs juntes directives. 5 de juliol de 1937. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.
- ACAU. Correspondència d'entrada de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell. 1939. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell.
- ACAU. Padró Municipal d'Habitants de la Seu d'Urgell. 1940. Fons: Ajuntament de la Seu d'Urgell
- ACAU. Expedient de Responsabilitats Polítiques nº 8904-1645. Bonaventura Solans Sanvicens. 1941. Fons: Jutjat Municipal de la Seu d'Urgell.
- ACAU. Expedient de desaparició de Bonaventura Aixàs Obiols. 1942. Fons: Jutjat Municipal de la Seu d'Urgell – Registre Civil. Expedients de defunció.

- ACAU. Expedient governatiu per la inscripció de la defunció de Victorià Córdoba Bordoll. 1946 – 1948. Fons: Jutjat de Primera Instància de la Seu d'Urgell.

2.2 REGISTRE CIVIL (RC)

- RC Montferrer i Castellbó . Acta de naixement de Josep Solans Sanvicens. 1895.
- RC La Seu d'Urgell. Acta de naixement de Bonaventura Aixàs Obiols. 1911.
- RC La Seu d'Urgell. Acta de naixement d'Antonio Vial Candia. 1912.
- RC La Seu d'Urgell. Acta de naixement de Josep Sans Sansa. 1912.
- RC La Seu d'Urgell. Acta de naixement de Antoni Puigdel·lívol Argerich. 1916.
- RC Valls de Valira. Acta de naixement de Pere Cases Blasi. 1904.
- RC Valls de Valira. Acta de naixement de Victorià Córdoba Bordoll. 1916.

2.3 CENTRO DOCUMENTAL DE LA MEMORIA HISTÓRICA DE SALAMANCA (CDMH)

- CDMH. Ficha de identidad de carrabineros. Remigio Morella Giraut. 1920.
Fons: Serie Militar. C_0846. Exp.037
- CDMH. Ficha de Victoriano Córdoba Bordoll. 1937. Fons: DNSD- Secretaria.
Fichero 13.
- CDMH. Justificante de revista. Desembre 1937. Fons: PS-ARAGON. C_016.
Exp. 29
- CDMH. Expedient de sol·licitud d'indemnització per la mort a Mauthausen de Victorià Córdoba Bordoll. 1960. Fons: Incorporados C088.

2.4 ARCHIVO MILITAR DE GUADALAJARA (AMG)

- AMG. Expedient personal de José Pifarré Fité. 1929 – 1958. Fons: Expedientes personales.
- AMG. Expedient personal de Fructuoso Bullich Ginot. 1934 – 1952. Fons: Expedientes personales.

2.5 INTERNATIONAL TRACING SERVICES. BAD AROLSEN (ITS).

- Documentació personal dels 14 deportats alturgellencs a Mauthausen i Buchenwald.

2.6 ARCHIVE KZ-MAUTHAUSEN

- Fitxa resum dels 12 deportats alturgellencs a Mauthausen (Base de dades).

2.7 MEMORIAL DEMOCRÀTIC DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

- Fitxa resum dels 14 deportats alturgellencs a Mauthausen i Buchenwald (Base de dades).

2.8 AMICAL DE MAUTHAUSEN

- Fitxa resum dels 14 deportats alturgellencs a Mauthausen i Buchenwald (Base de dades).

3 ARTICLES

- Badia i Batalla, Francesc. *“El projecte de concordat espanyol de 1934 i les seves implicacions sobre Andorra”*. A: Papers de recerca històrica, núm. 3. Societat andorrana de ciències (SAC). Andorra la Vella, 2004. Pàg. 50-59.
- Benaul Berenguer, Josep M.; Onetti Vera, Antonio; Torruella Llopart, Jordi. *“Víctimes sabadellenques de la deportació als camps nazis: una primera aproximació”*. A: Arraona: revista d'història. Núm 30. 2006.
- Cuerda, Esther; García Cano, Francisco Javier; Palomar, Maria Angustias; Calvo Moreno, Sofia; Rivas, Inés; Linares, Rafael. *“Causas de suicidio en un*

campo de concentración nazi: Sachsenhausen 1940". Departamento de anatomía Universidad Rey Juan Carlos i Servicio de psiquiatría del Hospital de Zaldívar. Vizcaya

4 HEMEROTECA

- Gaceta de la República núm. 2. 2 de gener de 1937.
- Diari "*La Vanguardia*". 3 de juliol de 1937.
- Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional. Año L. Núm. 312. Tomo IV. Página 639. Barcelona, 29 de desembre de 1937.
- Diari "*La Vanguardia*". 22 de desembre de 1938.

5 RECURSOS MULTIMÈDIA

- "*Causa General de Seo de Urgel (1941 – 1947)*". Ref: ES.28079.AHN/2.2.2.1.26.1.6//FC-CAUSA GENERAL,1465,Exp.36. [En línia]. Disponible a: www.pares.es
- Diario de Murcia. "*Entrevista a Benito Bermejo*". Dia 9 de juliol de 2018. [En línia] Disponible a: <https://www.laopiniondemurcia.es/descubre-fds/2018/07/09/benito-bermejo-gracias-boix-supo/936865.html>
- Fundació Josep Irla. "*Llista dels companys assassinats pels alemanys al camp de concentració de Gusen 2 (Alemanya)*". [En línia] Disponible a: www.memoriaesquerra.cat.
- IDESCAT. "*Anuari estadístic de Catalunya*". [En línia] Disponible a: www.idescat.cat

6. FONTS ORALS

- Albert Batalla i Siscart
- Martí Batalla i Siscart
- Pilar Córdoba Iglesia

- Daniel Fité Erill
- Ton Majoral
- Maria Lluïsa Prior
- Ramón Viaplana
- Lluís Vilarrubla

